

**ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΙ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ**

**Δημοκρατικός μετασχηματισμός του ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού συστήματος,
πλήρης απασχόληση και οικολογική αναδιάρθρωση
Εναλλακτικές προτάσεις προς τον κατευθυνόμενο από το χρηματοπιστωτικό σύστημα
καπιταλισμό**

ΥΠΟΜΝΗΜΑ 2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη

Εισαγωγή

1. Η Ευρώπη υπό πίεση: Χρηματοπιστωτική κατάρρευση και οικονομική ύφεση
- 1.1 Χρηματοπιστωτική κατάρρευση: Αίτια, προοπτικές και επιπτώσεις
*Ενθετο 1: Ο ρόλος της περιορισμένης ευθύνης της επιχείρησης στην παρούσα
χρηματοοικονομική κρίση*
- 1.2 Η επερχόμενη ύφεση: Η κατάσταση των μακροοικονομικών μεγεθών
- 1.3 Πόλωση και επισφάλεια, φτώχεια και πλούτος: Η κοινωνική κατάσταση
- 1.4 Ανησυχητικές εξελίξεις στο περιθώριο: Η οικολογική κατάσταση

2. Επέκταση των κρίσεων: Κριτική της ευρωπαϊκής πολιτικής
- 2.1 Το φιάσκο της πολιτικής για τις χρηματοπιστωτικές αγορές
Ενθετο 2: Ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια – Μια αμήχανη πρωτοβουλία
- 2.2 Το αντιπαραγωγικό καθεστώς μακροοικονομικής πολιτικής
- 2.3 Η αποδόμηση των εργασιακών δικαιωμάτων μέσω της πολιτικής για την αγορά εργασίας
*Ενθετο 3: Ανησυχητικές αποφάσεις από το Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
Ενθετο 4: Τα δικαιώματα των ασθενών στη διασυννοριακή περίθαλψη – Η οδηγία Bolkenstein
από την πίσω πόρτα*
- 2.4 Η συνεχιζόμενη ανεπάρκεια της πολιτικής για το κλίμα και την ενέργεια

3. Εναλλακτικές προτάσεις για τον κατευθυνόμενο από το χρηματοπιστωτικό σύστημα
καπιταλισμό
- 3.1 Δημοκρατικός μετασχηματισμός του ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού συστήματος
- 3.2 Μετασχηματίζοντας τη διοίκηση των πολυεθνικών επιχειρήσεων
- 3.3 Για ένα νέο μακροοικονομικό καθεστώς πολιτικής για την πλήρη απασχόληση και την
κοινωνική συνοχή και ασφάλεια
- 3.4 Για ένα νέο καθεστώς πολιτικής για την ενέργεια και το κλίμα

*Το παρόν Υπόμνημα διαμορφώθηκε στη βάση του διαλόγου που αναπτύχθηκε στη 14^η ετήσια
συνάντηση της ομάδας εργασίας, γνωστής ως «Ευρωπαίοι Οικονομολόγοι για την Εναλλακτική
Οικονομική Πολιτική» (European Memorandum Group) στις 26-28 Σεπτεμβρίου 2008 στις
Βρυξέλλες.*

Περίληψη

Το δεύτερο ήμισυ του 2008 η Ευρωπαϊκή Ένωση βρέθηκε αντιμέτωπη με την μεγαλύτερη χρηματοοικονομική κρίση από το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, και ταυτόχρονα αντιμετώπιζε την προοπτική μιας σοβαρής ύφεσης. Τα όργανα και οι κυβερνήσεις της Ε.Ε. έχουν ενεργοποιηθεί, οργανώνοντας την μια σύνοδο κορυφής μετά την άλλη για να αποτρέψουν την κατάρρευση του χρηματοοικονομικού συστήματος. Αλλά είναι αμφισβητήσιμο το κατά πόσο τα τεράστια προγράμματα που εγγυούνται και ανακεφαλαιοποιούν τις τράπεζες θα βοηθήσουν πραγματικά ακόμη και βραχυπρόθεσμα, και είναι βέβαιο ότι οι λύσεις που παρουσιάζονται δεν αντέχουν μακροπρόθεσμα. Εν τω μεταξύ τα αυξανόμενα προβλήματα της ανεργίας, η φτώχεια και η επισφαλής εργασία, η αυξανόμενη ανισότητα, η πρόβλεψη για τα ενεργειακά αποθέματα και η κλιματική αλλαγή έχουν σε μεγάλο βαθμό παραμεριστεί από τις απελπισμένες προσπάθειες αποτροπής της χρηματοοικονομικής κατάρρευσης.

Η χρηματοοικονομική κρίση προήλθε από τις Η.Π.Α αλλά έχει πλέον εξαπλωθεί σε χρηματοοικονομικά κέντρα παγκοσμίως. Οι Ευρωπαϊκές τράπεζες και άλλα χρηματοοικονομικά ιδρύματα έχουν βαθιά εμπλακεί σε αβάσιμες δανειακές πρακτικές και ανεύθυνη κερδοσκοπία κινούμενες υπό την πίεση των χρηματοοικονομικών επενδυτών. Τα τελευταία χρόνια το χρηματοπιστωτικό σύστημα έχει εξαπλωθεί πέρα από λογικά όρια και τα κέρδη από τις χρηματοοικονομικές επενδύσεις και την κερδοσκοπία έχουν εκτιναχθεί χωρίς προηγούμενο. Η Ευρωπαϊκή πολιτική δεν εμπόδισε αυτή την εξέλιξη. Αντιθέτως η αδιαφορία των ευρωπαϊκών κεντρικών τραπεζών για τη συστημική σταθερότητα της χρηματοοικονομικής αγοράς και η εμμονή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στη φιλελευθεροποίηση της αγοράς και την απορύθμιση έχει συμβάλλει ενεργά στην ευρωπαϊκή κρίση.

Παράλληλα με την χρηματοοικονομική κατάρρευση, διαμορφώνονται οι συνθήκες οικονομικής ύφεσης, η οποία αν και επιδεινώθηκε από την χρηματοοικονομική κρίση, έχει ενδογενείς αιτίες. Πρόκειται πρωταρχικά για το αποτέλεσμα της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής που υιοθετήθηκε από κοινού και από τις Ευρωπαϊκές αρχές και από τα περισσότερα κράτη μέλη. Το τελευταίο διάστημα έχει αποκαλυφθεί μια εντυπωσιακή αντίφαση. Ενώ οι ευρωπαϊκές ηγεσίες είναι ικανές να συμφωνήσουν γρήγορα στην τεράστια αύξηση πόρων για να στηρίξουν τις προβληματικές τράπεζες, ούτε ένα μικρό μέρος των πόρων αυτών είναι διαθέσιμο για την καταπολέμηση της ύφεσης και την προστασία της εργασίας, του εισοδήματος και των συνθηκών διαβίωσης για την πλειοψηφία της κοινωνίας. Ομοίως, η διακηρυγμένη πρόθεση για τη δημιουργία μιας νέας πολιτικής για την ενέργεια και το κλίμα έχει υπονομευτεί από τις διαμάχες εντός της Ε.Ε. και την αποτυχία να τήρησης των δεσμεύσεων χρηματοδότησης. Τα υπόλοιπα είναι ρητορεία. Εν τω μεταξύ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (υποστηριζόμενη και από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο) συνεχίζει να εφαρμόζει προγράμματα φιλελευθεροποίησης και ιδιωτικοποίησης, όπως ολοφάνερα αποδείχτηκε από τις πρόσφατες πρωτοβουλίες για περισσότερη ελαστικότητα στην αγορά εργασίας και περισσότερη φιλελευθεροποίηση στον τομέα της υγείας, καθώς και από τις ανησυχητικές αποφάσεις του ΔΕΚ.

Η χρηματοοικονομική κατάρρευση δείχνει ξανά ότι το τρέχον ευρωπαϊκό καθεστώς που βασίζεται στον ιδιωτικό ανταγωνισμό, χωρίς μια σταθερή βάση δημοκρατικών κανόνων δεν μπορεί να αντέξει και είναι επιρρεπές στην οικονομική και πολιτική αποτυχία. Η Ε.Ε. χρειάζεται ένα νέο καθεστώς πολιτική, που να στοχεύει στην προώθηση ενός δημοκρατικού πλαισίου για την οικονομική δραστηριότητα. Στην κατεύθυνση αυτή προτείνουμε τα παρακάτω αποφασιστικής σημασίας βήματα.

1. Δημοκρατικός μετασχηματισμός του ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού συστήματος

- Η κρατικοποίηση όλων των αρμοδίων τμημάτων των μεγαλύτερων τραπεζών στα κράτη μέλη μπορεί να δημιουργήσει μια μόνιμη και αξιόπιστη βάση εγγύησης των καταθέσεων, του συστήματος πληρωμών και παροχής πιστώσεων.

-Οι *αποσταθεροποιητικές* δραστηριότητες και δομές του χρηματοπιστωτικού τομέα – τιτλοποίηση, υψηλής μόχλευσης δάνεια, σύνθετα δομημένα προϊόντα και κεφάλαια υψηλού κινδύνου - πρέπει να *απαγορευτούν* στην Ευρώπη, τα παράκτια (offshore) χρηματοπιστωτικά κέντρα πρέπει να κλείσουν ή να απομονωθούν από την ευρωπαϊκή αγορά χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών.

-Οι τραπεζικές δραστηριότητες πρέπει να επικεντρωθούν στην αποδοχή καταθέσεων και παροχή δανείων προς τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά. Το σύστημα εποπτείας «Βασιλεία II» (Basle II) πρέπει να διορθωθεί ως προς τον πολωτική και αντικυκλικό χαρακτήρα του. Πρέπει να αυξηθεί ο δείκτης κεφαλαιακών απαιτήσεων.

-Η μεταρρύθμιση των κεφαλαιαγορών πρέπει να στοχεύει στην μείωση του όγκου και της ταχύτητας των συναλλαγών σε τίτλους, νομίσματα και κάθε είδους παραγώγων τους. Για το σκοπό αυτό οι αντίστοιχες επενδύσεις από τα συνταξιοδοτικά ταμεία πρέπει να είναι περιορισμένες, τα δομημένα προϊόντα πρέπει να περικοπούν και να τυποποιηθούν και οι χρηματοοικονομικές συναλλαγές πρέπει να φορολογούνται. Οι εταιρίες αποτίμησης τίτλων πρέπει να αναδιαρθρωθούν έτσι ώστε να διαχωρίζονται οι συμβουλευτικές υπηρεσίες από τις αποτιμητικές.

-Παραπέρα βήματα για τον μετασχηματισμό του χρηματοπιστωτικού συστήματος απαιτούνται για την αντιμετώπιση των βαθύτερων αιτιών της υπέρογκης αύξησης των χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων ενεργητικού, την μακροπρόθεσμη τάση αύξησης της ανισοκατανομής εισοδήματος και πλούτου και την ιδιωτικοποίηση των κοινωνικών συστημάτων ασφάλισης. Το χρηματοπιστωτικό σύστημα οφείλει να ενσωματωθεί και να λειτουργεί εντός του πλαισίου μιας συνολικά δημοκρατικής οικονομικής πολιτικής.

2.Μακροοικονομική πολιτική: Άμεσα μέτρα για αντιμετώπιση της ύφεσης και αλλαγή του καθεστώτος πολιτικής για την πλήρη απασχόληση και την κοινωνική συνοχή

Άμεσα μέτρα καταπολέμησης της επικείμενης οικονομικής ύφεσης πρέπει να περιλαμβάνουν:

- Χαλάρωση της νομισματικής πολιτικής μέσω της μείωσης των επιτοκίων
- Υιοθέτηση σε ευρωπαϊκό επίπεδο ενός «Ευρωπαϊκού Προγράμματος Επενδύσεων για την Ανάπτυξη, την Απασχόληση και την Κοινωνική Συνοχή» όχι μικρότερο του 1% του ΑΕΠ της Ε.Ε.
- Τη σύσταση Ευρωπαϊκού Ταμείου παροχής βοήθειας προς τις ασθενέστερες οικονομίες της Ένωσης.
- Τη διαμόρφωση προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων ανάλογου μεγέθους από τα κράτη μέλη.

Τέτοια προγράμματα μπορούν να χρηματοδοτηθούν μέσω:

- Της προσαρμογής των δαπανών του Κοινοτικού Προϋπολογισμού
- Της σταδιακής αύξησης του Προϋπολογισμού στο 5% περίπου του ΑΕΠ της ΕΕ. Για το σκοπό αυτό, πρέπει να επιβληθούν ευρωπαϊκοί φόροι στις χρηματοοικονομικές συναλλαγές και στην χρήση πρωτογενούς ενέργειας, στις εκπομπές του διοξειδίου του άνθρακα και στη χρήση καυσίμων από αεροπορικές εταιρίες.
- Της αξιοποίησης των δυνατοτήτων χρηματοδότησης από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανοικοδόμησης και Ανάπτυξης.

Μια αλλαγή στο καθεστώς της μακροοικονομικής πολιτικής πρέπει να προχωρά παραπέρα και πρέπει να αλλάξει την αποστολή και την θεσμική δομή της νομισματικής πολιτικής και της ΕΚΤ, η οποία πρέπει να περιλαμβάνει ευθύνη για την απασχόληση, την ανάπτυξη και τη σταθερότητα της χρηματοοικονομικής αγοράς. Αντί της πλήρους ανεξαρτησίας, η νομισματική πολιτική και η Ε.Κ.Τ. οφείλουν να εντάσσονται σε ένα σύνολο σφιχτά συντονισμένων μέτρων. Ομοίως το καθεστώς δημοσιονομικής πολιτικής, το οποίο είναι ενσωματωμένο στο Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, πρέπει να τερματιστεί και να αντικατασταθεί από μια ευρύτερη, πιο διαφοροποιημένη προσέγγιση για διπλό συντονισμό – ανάμεσα στα κράτη μέλη και στους ευρωπαϊκούς θεσμούς.

Η αλλαγή του μακροοικονομικού καθεστώτος πρέπει επίσης να θέσει την αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου πολύ υψηλότερα μεταξύ των προτεραιοτήτων πολιτικής. Η πίεση προς τα κάτω των μισθών πρέπει να σταματήσει και η ουσιαστική αύξηση των μισθών πρέπει να αποτελέσει μέτρο-κλειδί για μια καλύτερη ζωή στην Ευρώπη. Γι' αυτό το σκοπό η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρέπει να συνοδεύσει τις διακηρύξεις ενάντια στην φτώχεια και τον αποκλεισμό με συγκεκριμένες ενέργειες και χρηματοδοτικούς πόρους.

3. Η ενεργειακή και κλιματική πολιτική μπορεί να συνεισφέρει στο τμήμα της ενέργειας και του κλίματος, αλλά και να συμβάλει στην αντιμετώπιση της κρίσης. Ένα εναλλακτικό ευρωπαϊκό ενεργειακό και κλιματικό πακέτο μέτρων είναι ικανό να ωφεληθεί από την συνεργεία συνδυάζοντας τις επενδύσεις για εξοικονόμηση ενέργειας, για γενική αποδοτικότητα των πόρων και για τις διατηρήσιμες ανανεώσιμες πηγές με τη μείωση της ανεργίας. Ένα επαναπροσδιορισμένο σύστημα ανταλλαγής εκπομπών της Ε.Ε. θα συνοδεύεται από διαφοροποιημένα, μεταβατικά προγράμματα στήριξης των κρατών μελών και από μια κοινή Ενεργειακή Στρατηγική στηριζόμενη σε νέα ρυθμιστικά εργαλεία.

Εισαγωγή

Λιγότερο από ένα χρόνο πριν από τις επόμενες εκλογές για το Ευρωκοινοβούλιο, η Ε.Ε. αντιμετωπίζει από τη μία πλευρά το σοκ της μεγαλύτερης χρηματοπιστωτικής κρίσης από το 1929 και από την άλλη τη σκοτεινή προοπτική μιας εγχώριας ύφεσης.

Η συνεχιζόμενη χρηματοοικονομική κρίση αναδεικνύει σε έναν όλο και μεγαλύτερο αριθμό ατόμων το βαθύ παραλογισμό και την καταστροφική δυναμική ενός κατευθυνόμενου από το χρηματοπιστωτικό σύστημα καπιταλισμού, ο οποίος όχι μόνο κυριαρχεί στις ΗΠΑ, αλλά σταδιακά διαμόρφωσε τους κανόνες της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης στα περισσότερα μέλη της Ε.Ε. Η βραχυπρόθεσμη προοπτική, η χρηματοοικονομική κερδοσκοπία και η αντίληψη της «κοινωνίας των μετόχων» υποκαθιστούν το μακροπρόθεσμο στρατηγικό προσανατολισμό επιχειρήσεων και κυβερνήσεων. Η ανισοκατανομή του εισοδήματος και του πλούτου, η κοινωνική ανασφάλεια και η αβεβαιότητα στην απασχόληση και τις εργασιακές σχέσεις αυξάνονται. Η φιλελευθεροποίηση και η απελευθέρωση βασικών τμημάτων του χρηματοπιστωτικού συστήματος απέτυχαν να εκπληρώσουν τις πολυάριθμες υποσχέσεις και προσδοκίες που συνόδεψαν την εισαγωγή τους στην Ε.Ε. Αντί για μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, διαφάνεια και πλεονεκτήματα για την οικονομία, παρήγαγαν κοινωνική πόλωση, χάος και κρίση. Η δολοπλοκία μεταξύ τραπεζών και χρηματιστών-κερδοσκόπων κατέρρευσε και πολλοί πρώην ήρωες της Wall Street, του City και άλλων χρηματοοικονομικών κέντρων χαρακτηρίζονται πλέον ως ανυπόληπτοι και ανεύθυνοι τζογαδόροι. Αλλά το σύστημα χρειάζεται κάτι περισσότερο από την αλλαγή των επικεφαλής των οργανισμών και από μικρές, αποσπασματικές διορθώσεις. Έχει ανάγκη από ένα βαθύ και μεγάλο εύρους μετασχηματισμό, καθώς και από δημοκρατικό έλεγχο.

Παρά το γεγονός ότι η οικονομική κρίση έλκει την καταγωγή της στις ΗΠΑ, η πολιτική της βάση

δεν είναι ξένη στην Ε.Ε., ούτε της έχει επιβληθεί. Αντίθετα, η συνεχής εμμονή της φιλελευθεροποίησης, του ανοίγματος και της απελευθέρωσης των αγορών που χαρακτηρίζει τα ευρωπαϊκά όργανα, ιδιαίτερα την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, έστρωσε το δρόμο για την άφιξη του χρηματοοικονομικού παράγοντα ως ισχυρή συνιστώσα της ευρωπαϊκής ανάπτυξης. Η απόρριψη της μακροοικονομικής πολιτικής για την πλήρη απασχόληση, η εγκαθίδρυση ενός φανατικά μονεταριστικού και δημοσιονομικού πλαισίου και η μετατροπή των κοινωνικών παροχών σε εμπορεύσιμα αγαθά είναι βασικά στοιχεία της Στρατηγικής της Λισσαβώνας το 2000 και το 2005. Θα ήταν λοιπόν λάθος να εντοπίσει κανείς τις αιτίες της επερχόμενης ύφεσης στην Ε.Ε αποκλειστικά ή έστω μερικά στην χρηματοοικονομική κρίση των ΗΠΑ. Η ευρωπαϊκή ύφεση είναι κατά κύριο λόγο ευρωπαϊκό δημιούργημα. Θα ενταθεί μέσα από την χρηματοοικονομική κρίση, αλλά θα συνέβαινε και χωρίς αυτήν. Ο συνδυασμός της χρηματοοικονομικής κρίσης και της Στρατηγικής της Λισσαβώνας δημιουργούν ένα υβρίδιο, που είναι ιδιαίτερα εκρηκτικό και επικίνδυνο για την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή.

Οι περισσότερες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις βρέθηκαν προ εκπλήξεως μπροστά στην χρηματοοικονομική κρίση. Τώρα οργανώνουν τη μια σύνοδο κορυφής μετά την άλλη και μιλούν για πιο σφιχτές ρυθμίσεις και έλεγχο των χρηματαγορών. Οι προτάσεις που έχουν κατατεθεί και τα μέτρα που λήφθηκαν βιαστικά μπορεί και να σώσουν το χρηματοπιστωτικό σύστημα, αλλά δε θα αποτρέψουν την επέκταση του χρηματιστικού καπιταλισμού στην Ευρώπη και είναι σαφές ότι αυτό δεν είναι στις επιδιώξεις της Ε.Ε και των ισχυρών εταιρικών συμφερόντων που βρίσκονται πίσω της.

Αντίθετα με τους επαναλαμβανόμενους επίσημους ισχυρισμούς υπάρχουν εναλλακτικές προτάσεις απέναντι σε τέτοια αντιπαραγωγικά μέτρα πολιτικής. Σε ένα πρώτο στάδιο συνίστανται σε ενεργά βήματα έτσι ώστε αρχικά να σταθεροποιηθεί και στη συνέχεια να μεταλλαχθεί τελείως ο χρηματοπιστωτικός τομέας στην Ευρώπη, με μια στοχοθεσία που θα διασφαλίζει ότι εκπληρώνει τις βασικές του λειτουργίες. Δηλαδή να εξασφαλίζει ομαλές ταμειακές ροές, επαρκή ρευστότητα και ασφαλείς καταθέσεις. Από εκεί και πέρα, η Ε.Ε. χρειάζεται ένα ισχυρό καθεστώς μακροοικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής, καθώς και ένα δυνατό δημόσιο τομέα ως βάση για την πλήρη απασχόληση, τις καλές εργασιακές συνθήκες, την εξάλειψη της φτώχειας και μια αποτελεσματική οικολογική ανοικοδόμηση.

Η παρούσα κρίση προσφέρει την ευκαιρία για μια ισχυρότερη δημόσια κριτική και για την προώθηση προτάσεων πέρα από τη δαιμονοποίηση των κερδοσκόπων και των διαχειριστών, προτάσεων που θα στοχεύουν στις δομικές πιέσεις, οι οποίες οδηγούν σε ατομικές και εταιρικές δυσλειτουργίες. Στο παρόν Υπόμνημα θα προσπαθήσουμε να προχωρήσουμε πέρα από την ανάλυση και την κριτική της ζοφερής και αντιπαραγωγικής πολιτικής της Ε.Ε και να παρουσιάσουμε συγκεκριμένες προτάσεις για ένα εναλλακτικό, δημοκρατικό καθεστώς πολιτικής.

Παρά το γεγονός ότι ο χρηματιστικός καπιταλισμός υπέστη σοβαρό πλήγμα και ότι ο νεοφιλελευθερισμός απαξιώθηκε σημαντικά από την πρόσφατη κρίση, ούτε κατέρρευσε ούτε ηττήθηκε ως συνέπεια αυτών των γεγονότων. Η ουσία του νεοφιλελευθερισμού δεν είναι η απορύθμιση των αγορών αλλά η αναδιανομή από τα κάτω προς τα πάνω παράλληλα με την επέκταση των ιδιωτικοποιήσεων υπέρ των πλούσιων και των ισχυρών. Χωρίς ισχυρά κοινωνικά κινήματα και πολιτική πίεση για περισσότερη δημοκρατία στην οικονομία, αυτές οι διαδικασίες θα συνεχιστούν, πιθανώς σε παραλλαγμένες μορφές.

1. Η Ευρώπη υπό πίεση: Χρηματοπιστωτική κατάρρευση και οικονομική ύφεση

1.1 Χρηματοπιστωτική κατάρρευση: Αίτια, προοπτικές και επιπτώσεις

Η χρηματοοικονομική κρίση του 2007 – 2008, η οποία σύμφωνα με το Διοικητή του Δ.Ν.Τ. Dominique Strauss-Kahn έφτασε στα πρόθυρα πρόκλησης παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κατάρρευσης, πηγάζει από τις ΗΠΑ. Οι αιτίες μπορεί να αναζητηθούν σε τουλάχιστον τρεις σημαντικές εξελίξεις. Πρώτον, στα τέλη της δεκαετίας του 1960 οι μεγάλες αμερικάνικες τράπεζες, οι οποίες υπόκειντο σε αυστηρούς κανόνες και περιορισμούς από το 1933, άρχισαν να ψάχνουν τρόπους για να ξεφύγουν από τους περιορισμούς μέσω της καινοτομίας – αναπτύσσοντας νέα εργαλεία και προϊόντα, τα οποία δεν είχαν προβλεφθεί από τους υφιστάμενους νόμους – καθώς και μέσω της διεθνοποίησης, ιδιαίτερα ανοίγοντας υποκαταστήματα στο Λονδίνο όπου οι αμερικάνικοι νόμοι δεν ίσχυαν. Δεύτερον, με το τέλος της μεταπολεμικής οικονομικής άνθησης στα μέσα της δεκαετίας του 1970, οι κάτοχοι του χρηματιστικού κεφαλαίου ήθελαν να διασφαλίσουν ότι το κεφάλαιο τους δεν θα ήταν δεσμευμένο σε οποιαδήποτε μορφή πάγια επένδυσης, αλλά θα μπορούσε να μετακινείται οπουδήποτε θα λάμβανε τις μεγαλύτερες αποδόσεις. Για τα επόμενα 30 χρόνια ιλιγγιώδη ποσά εισέρρευσαν στην Λατινική Αμερική και αργότερα στην Ασία και σε άλλες αναδυόμενες (όπως αποκαλούνται) αγορές, για να αποσυρθούν όταν οι αποδόσεις εξασθένησαν, επιφέροντας σοβαρές κρίσεις στις εν λόγω χώρες. Τρίτον, μετά την εκλογή του Ronald Reagan το 1980, η κυβέρνηση των ΗΠΑ έθεσε σε εφαρμογή μια διαδικασία απορρύθμισης, εξαλείφοντας περιορισμούς στη χρηματοοικονομική σφαίρα, κάτι που συνεχίστηκε και από τη κυβέρνηση Clinton, η οποία το 1999 κατήργησε όλα τα μέτρα του 1933.

Όλες αυτές οι εξελίξεις είχαν ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη μιας νέας φάσης του καπιταλισμού στις ΗΠΑ από τη δεκαετία του 1980 γνωστή και ως φάση του «χρηματιστικού καπιταλισμού». Οι τράπεζες και τα άλλα χρηματοοικονομικά ιδρύματα μεγεθύνθηκαν, και έτσι από το 1980 έως το 2006 ο χρηματοοικονομικός τομέας αύξησε τα κέρδη του από 10% σε πάνω από 30%. Την ίδια στιγμή, η οικονομική ανάπτυξη στις ΗΠΑ συνδέθηκε με την μεγάλη επέκταση της πίστης και ήταν συνυφασμένη με φούσκες στις τιμές των περιουσιακών στοιχείων. Τη δεκαετία του 1990 η «νέα οικονομία», όπως έγινε γνωστή, ήταν στενά συνδεδεμένη με φούσκες στις τιμές των μετοχών. Όταν η φούσκα έσκασε το 2000, η Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ αναζήτησε τρόπους αποτροπής μιας μεγάλης οικονομικής κρίσης, μειώνοντας δραστικά το βασικό της επιτόκιο από το 6,5% στην αρχή του 2001 στο 1% το 2003.

Αυτήν τη μείωση ακολούθησε μια περαιτέρω μεγάλη επέκταση του δανεισμού. Ένας τομέας με μεγάλη ανάπτυξη ήταν τα *μοχλευμένα δάνεια* κυρίως σε ιδιωτικά μετοχικά κεφάλαια για την χρηματοδότηση εξαγορών. Ο άλλος τομέας με μεγάλη ανάπτυξη ήταν τα ενυπόθηκα δάνεια, συμπεριλαμβανομένων και των στεγαστικών δανείων σε νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος με χαμηλή πιστοληπτική ικανότητα (*sub-prime*), τα οποία αποτελούσαν το 15% των νέων δανείων μεταξύ 2004 και 2006. Η μεγάλη επέκταση των ενυπόθηκων δανείων οδήγησε σε έκρηξη της οικοδομικής δραστηριότητας και τελικά σε απότομη αύξηση των τιμών της αγοράς κατοικίας. Μεταξύ 2002 και 2006 η αύξηση των τιμών είχε τα σημάδια κλασικής φούσκας. Αυτή η φούσκα έπαιξε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην οικονομία, δεδομένου ότι οι μισθοί ήταν στάσιμοι και ότι τα νοικοκυριά δανείζονταν για την χρηματοδότηση των καταναλωτικών τους αναγκών με εγγύηση την αυξημένη αξία των κατοικιών τους.

Δύο ήταν οι παράγοντες που επέδρασαν στην πρόσφατη μεγέθυνση. Ο ένας ήταν η τιτλοποίηση, δηλαδή η πρακτική των τραπεζών να συναρθρώνουν μαζί έναν αριθμό δανείων για να φτιάξουν τίτλους τους οποίους πωλούν στην αγορά και έτσι να αποφεύγουν τη δέσμευση

κεφαλαίου που θα υφίσταντο, αν τα δάνεια παρέμεναν στο χαρτοφυλάκιο της τράπεζας. Στη περίπτωση τίτλων που αποτελούνται από δάνεια υψηλού ρίσκου, όπως είναι τα ενυπόθηκα, στεγαστικά δάνεια προς πελάτες χαμηλής πιστοληπτικής ικανότητας (sub-prime), οι τράπεζες εξέλιξαν τη διαδικασία δημιουργώντας ένα νέο πακέτο από πολύ σύνθετους τίτλους (τα λεγόμενα «Collateralised Debt Obligations», δηλαδή τιτλοποιημένα δάνεια που χρησιμοποιούν άλλα χρέη ως εγγύηση) οι οποίοι απέκρυπταν τους κινδύνους που εμπεριείχαν και οι οποίοι ήταν ελκυστικά στους επενδυτές, αφού εμφανίζονταν να προσφέρουν μεγαλύτερα κέρδη από άλλους τίτλους με αντίστοιχη αξιολόγηση κινδύνου.

Ο άλλος σημαντικός παράγοντας ήταν η εμφάνιση αυτού που ονομάστηκε «σκιώδες» τραπεζικό σύστημα – επενδυτικές τράπεζες, «δομημένες επενδυτικές μονάδες» που δημιούργησαν οι εμπορικές τράπεζες εκτός του ισολογισμού τους και αμοιβαία κεφάλαια υψηλού κινδύνου, το σύνολο των οποίων ασχολούνταν με πολύ ριψοκίνδυνες δραστηριότητες, οι οποίες θα μπορούσαν να αποσταθεροποιήσουν το σύνολο του χρηματοπιστωτικού συστήματος και οι οποίες όμως δεν υπόκειντο σε έλεγχο και ρύθμιση από την Ομοσπονδιακή Τράπεζα, όπως οι τράπεζες. Συγκεκριμένα, όλοι χρησιμοποιούσαν την πρακτική της μόχλευσης, στηριζόμενοι σε μεγάλα ποσά δανειακών κεφαλαίων, τα οποία εκτόξευαν τα κέρδη τους όταν επρόκειτο για επιτυχημένες δραστηριότητες αλλά πολλαπλασίαζαν δραματικά τις ζημιές σε περίπτωση ανεπιτυχών δραστηριοτήτων. Η μεγάλη επενδυτική τράπεζα της Νέας Υόρκης Lehman brothers για παράδειγμα λειτουργούσε με δανεισμένα \$33 για κάθε \$1 δικό της!

Αυτό το πρότυπο ανάπτυξης στις ΗΠΑ βασισμένο στη χρηματοπιστωτική σφαίρα απέκτησε μια σημαντική παγκόσμια διάσταση. Από τη δεκαετία του 1980 η εγχώρια ζήτηση στις ΗΠΑ ξεπέρασε το εγχώριο προϊόν, οδηγώντας στο τρέχον έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου των ΗΠΑ, το οποίο χρηματοδοτείται από τον υπόλοιπο κόσμο. Τα τελευταία χρόνια αυτό έγινε κατορθωτό λόγω δύο μεγάλων διεθνών χρηματοοικονομικών κυκλωμάτων. Το ένα εμπλέκει τις ΗΠΑ με τις χώρες της Ασίας, καθοδηγείται από το εμπορικό έλλειμμα των ΗΠΑ και το αντίστοιχο εμπορικό πλεόνασμα της Κίνας, της Ιαπωνίας και των άλλων μεταποιητικών, εξαγωγικών χωρών της Ασίας, το οποίο επενδύθηκε σε τίτλους των ΗΠΑ κυρίως σε εγγυημένα κρατικά ομόλογα. Το άλλο σημαντικό κύκλωμα είναι μεταξύ των ΗΠΑ και της Ευρώπης. Αυτό καθοδηγείται από κεφαλαιακές ροές, που ανταποκρίνονται σε μικρές μεταβολές των αναμενόμενων αποδόσεων. Οι κεφαλαιακές ροές μεταξύ Ευρώπης και ΗΠΑ είναι μακράν οι μεγαλύτερες στον κόσμο¹. Αν και οι καθαρές ταμιακές ροές της Ευρώπης προς τις ΗΠΑ είναι μικρότερες από τις αντίστοιχες των χωρών της Ασίας, πρόκειται για το αποτέλεσμα τεράστιων κεφαλαιακών ροών και προς τις δύο κατευθύνσεις. Έτσι οι τράπεζες και τα άλλα χρηματοοικονομικά ιδρύματα της Ευρώπης συνδέθηκαν στενά με το χρηματοπιστωτικό σύστημα των ΗΠΑ, μια εξέλιξη που ξεκίνησε στη Μ. Βρετανία τη δεκαετία του 1980, συνεχίστηκε στις χώρες της σημερινής ΟΝΕ τη δεκαετία του 1990 και επιταχύνθηκε μετά το 2000. Με αυτόν τον τρόπο οι ευρωπαϊκές τράπεζες απέκτησαν σημαντική συμμετοχή σε τίτλους υψηλού κινδύνου προερχόμενους από τις ΗΠΑ.

Όσο οι τιμές της αγοράς κατοικίας αυξάνονταν, οι ΗΠΑ μπορούσαν να συνεχίσουν τη βασισμένη στη κατανάλωση ανάπτυξη και ένα συνεχώς διογκούμενο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Αλλά το 2006, η φούσκα στην αγορά κατοικίας έσκασε και το 2007, καθώς οι τιμές κατοικίας έπεφταν, η αξία των ενυπόθηκων τίτλων άρχισε να πέφτει. Η κρίση περιλαμβάνει τέσσερα κύρια στάδια.

Η κρίση ξέσπασε πρώτα τον Αύγουστο του 2007 όταν η διατραπεζική πίστη κατέρρευσε ως αποτέλεσμα της αβεβαιότητας για την έκταση της έκθεσης των τραπεζών σε ζημιές από ενυπόθηκους τίτλους. Η αγορά χρήματος «στέρευσε» στις ΗΠΑ, στην ΟΝΕ και στη Μ. Βρετανία και οι κεντρικές τράπεζες απάντησαν με μεγάλες ενέσεις ρευστότητας στις αγορές και στην περίπτωση των ΗΠΑ με σημαντική μείωση των επιτοκίων. Μέσα σε μια νύχτα τα επιτόκια στις αγορές χρήματος κατέρρευσαν, αλλά τα επιτόκια στα δάνεια τριμηνιαίας και μηνιαίας διάρκειας παρέμειναν ασυνήθιστα ψηλά.

Η κρίση βάθυνε το Δεκέμβριο 2007, όταν οι τράπεζες ξεκίνησαν να δημοσιεύουν λεπτομέρειες για τις ζημιές του τρίτου τετραμήνου. Καθώς τα επιτόκια δανεισμού αυξήθηκαν και πάλι, οι κύριες ανά τον κόσμο κεντρικές τράπεζες οργάνωσαν συντονισμένες παρεμβάσεις συμπεριλαμβανομένων και μεγάλων ενέσεων ρευστότητας, ενώ οι ευρωπαϊκές κεντρικές τράπεζες έθεσαν στη διάθεση των τραπεζών δολάρια κατόπιν συμφωνίας με την Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ.

Τον Μάρτιο 2008, η κρίση βάρυνε για τρίτη φορά. Οι αγοραίες αξίες των ενυπόθηκων δανείων μειώθηκαν κατακόρυφα – στην πραγματικότητα δεν υπήρχε ενεργή αγορά – και οι επενδυτικές τράπεζες αναγκάστηκαν να υποτιμήσουν την αξία των περιουσιακών τους στοιχείων. Στο μεταξύ, η Bear Stearns, μια από τις μεγαλύτερες τράπεζες της Νέας Υόρκης, κατέρρευσε και η Ομοσπονδιακή Τράπεζα οργάνωσε τη διάσωσή της από τη JP Morgan, δανείζοντας την τελευταία \$29 δις. Τους επόμενους μήνες πολλές τράπεζες των ΗΠΑ άντλησαν νέα κεφάλαια, συχνά στρεφόμενες προς επενδυτές που στο παρελθόν πιθανότατα δεν είχαν υπολογίσει, συμπεριλαμβανομένων κρατικών επενδυτικών κεφαλαίων (sovereign wealth funds) από τη Μέση Ανατολή και την Κίνα.

Η κρίση βάρυνε για τέταρτη φορά το Σεπτέμβριο 2008. Στην αρχή του μήνα εκταμιεύθηκαν από το θησαυροφυλάκιο των ΗΠΑ \$200 δις για τη διάσωση των δύο ημικρατικών γιγάντων στεγαστικής πίστης, Fannie Mae και Freddie Mac. Το αποφασιστικό συμβάν παρόλα αυτά ήταν η πτώχευση της επενδυτικής τράπεζας της Νέας Υόρκης Lehman Brothers στις 15 Σεπτέμβρη. Η απόφαση των αρχών των ΗΠΑ να επιτρέψουν τη συγκεκριμένη πτώχευση ήταν μια λανθασμένη επιλογή, καθώς πυροδότησε αλυσίδα αντιδράσεων σε ΗΠΑ και Ευρώπη, οι οποίες οδήγησαν σε δραστικό βάθεμα της κρίσης.

Πρώτη αντίδραση, ένας αριθμός χρηματοοικονομικών οργανισμών, που σχετίζονταν άμεσα ή έμμεσα με τη Lehman Brothers κατέρρευσαν. Στις ΗΠΑ κάποιες από αυτές ήταν η AIG η μεγαλύτερη ασφαλιστική εταιρία του κόσμου, η Washington Mutual, η κατάρρευση της οποίας ήταν η μεγαλύτερη κατάρρευση τράπεζας στην ιστορία των ΗΠΑ, και η Wachovia, μια από τις μεγαλύτερες εμπορικές τράπεζες της χώρας. Στην Ευρώπη κατέρρευσαν η Bradford and Bingley μια βρετανική τράπεζα ενυπόθηκων, στεγαστικών δανείων, η βέλγο-ολλανδική τράπεζα Fortis, η Hypo Real Estate, μια μεγάλη γερμανική τράπεζα ενυπόθηκων, στεγαστικών δανείων και ουσιαστικά ολόκληρο το ιρλανδικό τραπεζικό σύστημα.

Δεύτερη αντίδραση, η διατραπεζική αγορά χρήματος σχεδόν «στέγνωσε» και επίσης μέσα σε μια νύχτα τα επιτόκια ανήλθαν σε απαγορευτικά επίπεδα, καθώς οι τράπεζες σταμάτησαν να δανείζουν η μια την άλλη. Ακολούθως, ο τραπεζικός δανεισμός σε επιχειρήσεις και νοικοκυριά άρχισε να περικλύπεται απότομα, και έτσι ακόμα και οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη ήταν ανίκανες να δανειστούν για τη χρηματοδότηση κεφαλαίου κίνησης.

Τρίτη αντίδραση, η κρίση απλώθηκε στην χρηματιστηριακή αγορά με τις τιμές των μετοχών να καταγράφουν 20% πτώση στις ΗΠΑ, στην Ευρώπη και στις μεγαλύτερες ασιατικές αγορές, τη δεύτερη βδομάδα του Οκτώβρη.

Η κυβέρνηση των ΗΠΑ αρχικά αντέδρασε στην αλυσίδα των καταρρεύσεων ανακοινώνοντας ένα πρόγραμμα \$700 δις - το «Trouble Assets Relief Program» (TARP) για την αγορά εξ ολοκλήρου των προβληματικών τίτλων, το οποίο υπέστη σφοδρή κριτική από τους οικονομολόγους. Αρχικά απορρίφθηκε από τα μέλη του ρεπουμπλικανικού κόμματος στο Κογκρέσο και έγινε αποδεκτό μόνο όταν προστέθηκαν \$149 δις για πρόσθετες φοροελαφρύνσεις, προκειμένου να ικανοποιηθούν αιτήματα των μελών του Κογκρέσου. Ακόμα και έτσι, απέτυχε να ανακόψει την εξελισσόμενη κατάρρευση. Η συντονισμένη μείωση των επιτοκίων κατά μισή ποσοστιαία μονάδα από όλες τις μεγάλες κεντρικές τράπεζες απέτυχε να ανακόψει την πτώση στις τιμές των μετοχών.

Τελικά, την Παρασκευή 10 Οκτώβρη, οι υπουργοί οικονομικών της G7, οι οποίοι συνήλθαν στην Ουάσινγκτον για την ετήσια συνάντηση του Δ.Ν.Τ. και της Παγκόσμιας Τράπεζας, ενέκριναν πρόγραμμα 5 σημείων, το οποίο δεσμευόταν για συντονισμένη δράση με ενέσεις ρευστότητας στις τράπεζες και παροχή εγγυήσεων για τον διατραπεζικό δανεισμό, ώστε να επαναλειτουργήσουν οι αγορές χρήματος. Αυτό το πρόγραμμα ακολούθησε σε αδρές γραμμές τα μέτρα που είχαν παρουσιαστεί λίγες μέρες νωρίτερα στη Βρετανία, στο πλαίσιο μιας μεγάλης αναστροφής πολιτικής από τη κυβέρνηση Brown. Το επόμενο σαββατοκύριακο, στη συνάντηση των αρχηγών των κρατών μελών της ONE αποφασίστηκε ένα λεπτομερέστερο σχέδιο, ενώ οι αρχές των ΗΠΑ έκαναν γνωστό ότι ανακατανέμεται μέρος των \$700 δις του TARP στην παροχή κεφαλαίου προς τις τράπεζες.

Την Δευτέρα 13 Νοέμβρη 2008, για πρώτη φορά από τότε που κατέρρευσε η Lehman Brothers, σταμάτησε η πτώση στις αγορές. Αλλά το νεοφιλελεύθερο οικονομικό υπόδειγμα είχε χρεοκοπήσει, η οικονομική

κατάρρευση σταμάτησε με την κρατικοποίηση σημαντικών τμημάτων του τραπεζικού συστήματος τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη.

Πίνακας 1.1: Κύρια μέτρα αντιμετώπισης της χρηματοπιστωτικής κρίσης, που ανακοινώθηκαν τον Οκτώβρη 2008

Χώρα	Αγορές τίτλων	τοξικών	Ανακεφαλαιοποίηση τραπεζών	Εγγυήσεις για νέα δάνεια
Βρετανία			50 δις £	250 δις £ (έναντι προμήθειας)
Γερμανία	10 δις ευρώ		70 δις ευρώ	400 δις ευρώ (20 δις έναντι ζημιών)
Γαλλία			40 δις ευρώ	320 δις ευρώ
Ισπανία	30-50 δις ευρώ			100 δις ευρώ
Αυστρία			15 δις ευρώ	85 δις ευρώ
Ολλανδία			20 δις ευρώ	200 δις ευρώ
Ελβετία	\$60 δις		3,9 δις ευρώ	
ΗΠΑ	\$700 δις		\$250 δις*	\$1.500 δις

*θα χρηματοδοτηθεί από τα \$700 δις για την αγορά τοξικών τίτλων

Ένθετο 1: Ο ρόλος της περιορισμένης ευθύνης της επιχείρησης στην παρούσα χρηματοοικονομική κρίση

Εκτός από την ανάλυση των άμεσων αιτιών, η τρέχουσα χρηματοοικονομική κρίση τονίζει ένα σημαντικό δομικό πρόβλημα: κανένα οικονομικό σύστημα που ιδιωτικοποιεί τα κέρδη και κοινωνικοποιεί τις ζημιές δεν μπορεί να επιβιώσει για πολύ. Τη στιγμή που οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις από την κατάρρευση του Άγγλο-Σαξονικής έμπνευσης χρηματιστικού καπιταλισμού δεν έχουν αποσαφηνιστεί πλήρως, η απάντηση των κυβερνώντων εκφρασμένη από τον Henry Paulson στις ΗΠΑ και τον Gordon Brown στη Βρετανία συνίσταται στην ανάληψη απεριόριστης ευθύνης για την αποτυχία των παιχτών στις χρηματιστηριακές αγορές και τις αγορές χρήματος να εκτιμήσουν σωστά τον κίνδυνο. Προς το παρόν, οι κυβερνώντες εμφανίζονται λιγότερο πρόθυμοι να επεκτείνουν αυτά τα μέτρα στα ανυποψίαστα θύματα της αποτυχίας της αγοράς.

Ότι οι αγορές έχουν αποτύχει εντυπωσιακά στην σωστή εκτίμηση των κινδύνων δεν είναι σύμπτωμα «παράλογων υπερβολών», ούτε μιας ξαφνικής επιδημικής «μανίας». Η νομική μορφή των κυρίαρχων παιχτών σε αυτές τις αγορές – μεγάλες επιχειρήσεις – είναι τέτοια, που στην πραγματικότητα ενθαρρύνει ανεύθυνες συμπεριφορές, αφού συνδυάζει περιορισμένη ευθύνη με πλήρη δικαιώματα, στη νομική μορφή της περιορισμένης ευθύνης των μετόχων και της «ξεχωριστής νομικής προσωπικότητας της εταιρίας».

Ιστορικά η περιορισμένη ευθύνη των μετόχων εμφανίστηκε τον 19^ο αιώνα ως αποτέλεσμα της πίεσης που πήγαζε από το ενδιαφέρον μιας όλο και πλουσιότερης μεσαίας τάξης, η οποία ήθελε να επενδύσει τον διευρυνόμενο πλούτο της χωρίς να γίνει επιχειρηματίας. Η περιορισμένη ευθύνη εδώ σήμανε απώλεια ελέγχου. Η ευθύνη έμεινε στους ιδιοκτήτες – επιχειρηματίες, οι οποίοι δέχτηκαν με ευχαρίστηση την εμφάνιση του ενδιαφέροντος των «εισοδηματιών» σαν μια πολύτιμη πηγή κεφαλαίου, αλλά κράτησαν την πλήρη ευθύνη για τις συνέπειες των πράξεών τους. Σήμερα η περιορισμένη ευθύνη της εταιρείας σημαίνει την ευθύνη του Δ.Σ. της εταιρίας απέναντι στους μετόχους – ιδιοκτήτες της. Με την εισαγωγή της έννοιας της «ξεχωριστής νομικής προσωπικότητας της εταιρίας» ο κίνδυνος μεταφέρθηκε από τους μετόχους στους πιστωτές: οι μέτοχοι έχουν ευθύνη μόνο απέναντι σε αυτήν την τώρα «ξεχωριστή νομική οντότητα» της επιχείρησης και οι πιστωτές πρέπει να αναζητήσουν την ικανοποίηση των απαιτήσεών τους από αυτήν την οντότητα. Συνακόλουθα, αυτή η πρακτική επεκτάθηκε και στο διαχωρισμό των μητρικών από τις θυγατρικές τους. Μια μητρική κανονικά δεν είναι νομικά υπεύθυνη για τις αποφάσεις των θυγατρικών τους (και τους κινδύνους που ενέχουν), ακόμα κι αν η μητρική έχει τον πλήρη έλεγχο της θυγατρικής και οι διευθυντές της μητρικής είναι οι ίδιοι με τους διευθυντές της θυγατρικής.

Ο συνδυασμός περιορισμένης ευθύνης και πλήρους ελέγχου ή ιδιοκτησίας για τους ιδιοκτήτες – επιχειρηματίες είναι μια σπάνια, αυταρχική απαλλαγή μιας σημαίνουσας οικονομικής ομάδας (της πλούσιας μεσαίας τάξης) από μια βασική αρχή του δημοκρατικού καπιταλισμού: την αντίληψη ότι τα δικαιώματα είναι συνυφασμένα με υποχρεώσεις και ότι όλοι είναι ίσοι απέναντι στο νόμο. Για παράδειγμα, ο οδηγός

αυτοκινήτου υποχρεούται από το νόμο να το έχει ασφαλίσει, οι μεγαλομέτοχοι όμως μπορούν να αναλαμβάνουν υψηλούς κινδύνους με μια πολύ περιορισμένη νομική υποχρέωση για την ανάληψη των ευθυνών των πράξεων τους.

Πιο σημαντικό όμως ίσως είναι ότι στο επίκεντρο της σημερινή κρίσης είναι η κατάκτηση ολόκληρου του συστήματος – οικονομία της αγοράς – από μια μικρή οικονομική ομάδα. Οποιοσδήποτε υπερβολές απορρυθμίσεως κι αν έγιναν, οι συνέπειες θα ήταν σαφώς λιγότερο καταστροφικές εάν το δίκαιο των επιχειρήσεων εφαρμόζε μηχανισμούς που να συνδέουν την ιδιοκτησία και τον έλεγχο με τις υποχρεώσεις. Αυτό ισχύει και για τη «πραγματική οικονομία», που σε σύντομο χρόνο πλήττεται από την κρίση του χρηματοοικονομικού «ομολόγου» της.

Η απάντηση σε αυτόν τον γρίφο δεν είναι η εισαγωγή της απεριόριστης ευθύνης των μετόχων. Αυτό θα καθιστούσε την επένδυση εισοδημάτων πιο δύσκολη από ό,τι ήδη είναι. Δεν υπάρχει κατ' αρχή, τίποτα κακό με την επένδυση των εισοδημάτων της μεσαίας τάξης στην οικονομία. Αυτό που μάλλον απαιτείται είναι μια αναλογική σύνδεση μεταξύ της ανάληψης κινδύνου και των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Αν ο κίνδυνος κοινωνικοποιείται, το ίδιο πρέπει να συμβαίνει και με τα συνδεδεμένα με αυτόν κέρδη, αλλά και ο έλεγχος.

1.2. Η επερχόμενη ύφεση: Η κατάσταση των μακροοικονομικών μεγεθών

Το 2008 είναι η χρονιά των απανωτών διορθώσεων προς τα κάτω των προβλέψεων για την αύξηση της παραγωγής στην παγκόσμια οικονομία και κυρίως στις ανεπτυγμένες χώρες. Σύμφωνα με την πλέον πρόσφατη αναθεώρηση του ΔΝΤ (Νοέμβριος 2008), αναμένεται ότι το 2009 οι ανεπτυγμένες χώρες θα βιώσουν τη πρώτη ετήσια συρρίκνωση μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο². Οι μεγαλύτερες πτώσεις του ΑΕΠ για την επόμενη χρονιά προβλέπονται για το Ην. Βασίλειο (-1,3%), τη Γερμανία (-0,7%), την Ισπανία (-0,7%), ενώ ο κίνδυνος τα πραγματικά μεγέθη να είναι χειρότερα από τα προβλεπόμενα είναι μεγάλος. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το φθινόπωρο 2007 προέβλεπε ανάπτυξη για την Ε.Ε. 2,4% και για την ΟΝΕ 2,2% για το 2008, ενώ για το 2009, 2,4% και 2,1% αντίστοιχα. Αλλά αυτά τα μεγέθη, όπως και εκείνα που εκδόθηκαν από το ΔΝΤ τον Οκτώβρη 2008, πρέπει να θεωρούνται ήδη ξεπερασμένα. Η ύφεση έχει ξεκινήσει, θα βαθύνει το 2009 και είναι αβέβαιο πότε θα τελειώσει.

Πίνακας 1.2: Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές του ΑΕΠ στην Ε.Ε.-27, στην ΟΝΕ και σε ορισμένες χώρες

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2008/ΔΝΤ	2009/ΔΝΤ
Ε.Ε.27	2.5	2.0	3.1	2.9	1.4	0.2	1.2	-0.2
ΟΝΕ	2.2	1.7	2.9	2.7	1.2	0.1	1.2	-0.5
Γερμανία	1.2	0.8	3.0	2.5	1.7	0.0	1.7	-0.8
Γαλλία	2.5	1.9	2.2	2.2	0.9	0.0	0.8	-0.5
Ιταλία	1.5	0.6	1.8	1.5	0.0	0.0	-0.2	-0.6
Ισπανία	3.3	3.6	3.9	3.7	1.3	-0.2	1.4	-0.7
Σουηδία	4.1	3.3	4.1	2.7	1.4	0.0	1.2	1.4
Βρετανία	2.8	2.1	2.8	3.0	0.9	-1.0	0.8	-1.3
Πολωνία	5.3	3.6	6.2	6.6	5.4	3.8	5.2	3.8
Ουγγαρία	4.8	4.0	4.1	1.1	1.7	0.7	1.9	2.3

Πηγές: EC Economic Forecasts, φθινόπωρο 2008, Statistical Annex, Πίνακας 1; IMF World Economic Outlook, Update Νοέμβριος 2008, σελ. 5; IMF, World Economic Outlook, Οκτώβρης. 2008 (για Σουηδία, Ουγγαρία, Πολωνία)

Η ύφεση στην οικονομία της Ε.Ε. οφείλεται σε ένα μεγάλο αριθμό παραγόντων τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Σε παγκόσμιο επίπεδο η χρηματοοικονομική κρίση σήμανε ότι η πίστωση έγινε δυσεύρετη και το κόστος δανεισμού αυξήθηκε αισθητά. Αυτό αύξησε τα βάρη τόσο για τις επιχειρήσεις όσο και για τα νοικοκυριά. Ο αντίκτυπος ήταν ιδιαίτερα αισθητός λόγω του υψηλού δανεισμού και ιδίως λόγω του υψηλού δανεισμού των νοικοκυριών. Στη διευρυμένη Ε.Ε. των 27 ο συνολικός δανεισμός αντιπροσώπευε το 126% του ΑΕΠ το 2003 και ανήλθε στο 157% του ΑΕΠ το 2007 (αντίστοιχα για την ΟΝΕ, από 113% στο 136%), ενώ ο δανεισμός των νοικοκυριών αυξήθηκε από 89% του ΑΕΠ στο 112% για την ίδια περίοδο (αντίστοιχα για την ΟΝΕ, από 71% στο 86%)³.

Μονολότι η Ε.Ε. δεν επλήγη από κρίση στην αγορά κατοικίας αντίστοιχης έντασης και κλίμακας με τις ΗΠΑ, η ύφεση στην αγορά στεγαστικής κατοικίας αναμένεται να έχει σημαντικές επιπτώσεις σε ορισμένες χώρες όπου είχε εμφανιστεί σημαντική διόγκωση της συγκεκριμένης αγοράς (Ιρλανδία, Ισπανία, Ην. Βασίλειο). Το γεγονός ότι τα ενυπόθηκα δάνεια κυμαινόμενου επιτοκίου, προσαρμοσμένα στα βραχυπρόθεσμα επιτόκια είναι εξαιρετικά συνήθη σε αυτές τις τρεις χώρες επιδεινώνει περαιτέρω την οικονομική πίεση που θα δεχτούν τα νοικοκυριά.

Η σημαντική αύξηση των τιμών των πρώτων υλών και ο σχεδόν διπλασιασμός των τιμών του αργού πετρελαίου ήταν ένα πρόσθετο σοκ για την οικονομία της Ε.Ε.⁴ Η αύξηση αυτή των τιμών επιδείνωσε τις συνέπειες μιας πρωτικής ζήτησης για τα ευρωπαϊκά προϊόντα και υπηρεσίες που οφείλονταν στη παγκόσμια οικονομική ύφεση, κυρίως από τις ΗΠΑ. Επιπλέον, οι ευρωπαϊκές εξαγωγές συνάντησαν άλλο ένα μειονέκτημα, την ανοδική νομισματική ισοτιμία του ευρώ. Από την αρχή του 2007 μέχρι τον Ιούλιο του 2008 το ευρώ ανατιμήθηκε κατά περίπου 14% σε σχέση με άλλα νομίσματα, σε συνέχεια διαρκούς ανόδου τα τελευταία 5 έτη. Αυτή η ανατίμηση συνέβη επειδή η ΕΚΤ το επέτρεψε, όπως επισημαίνουν ορισμένοι αναλυτές⁵. Με άλλα λόγια η ΕΚΤ παρουσίασε «αγαθή αμέλεια» όσον αφορά στις εξελίξεις στην αγορά συναλλάγματος. Με αυτόν τον τρόπο εξηγείται εν μέρει η κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας στις χώρες της ΟΝΕ. Η υποτίμηση του ευρώ σε σχέση με το δολάριο το δεύτερο ήμισυ του 2008 ήταν πλέον πολύ καθυστερημένη για να αντιμετωπίσει τη συρρίκνωση.

Οι κύριες αιτίες για την ύφεση όμως δεν είναι εξωτερικές, αλλά εγχώριες. Η προσήλωση στη σταθερότητα των τιμών οδήγησε την ΕΚΤ στην αύξηση των επιτοκίων από 3,5% το 2006 στο 3,75% το 2007 και στο επιζήμιο 4,25% τον Ιούλιο του 2008. Μόνο όταν το χρηματοοικονομικό σύστημα έφτασε στο χείλος της καταστροφής αποφάσισε η ΕΚΤ τη μείωση των επιτοκίων στο 3,75% τον Οκτώβρη, στο 3,25% το Νοέμβρη και στο 2,50% το Δεκέμβρη 2008. Η μείωση όμως ήρθε πολύ αργά και δεν επαρκεί, αφού το επιτόκιο της ΟΝΕ παραμένει ψηλότερο από το αντίστοιχο των ΗΠΑ. Αυτή η πολιτική της ΕΚΤ βασίζεται στην υπερευαισθησία της στην αύξηση του πληθωρισμού, παρότι ο πληθωρισμός παρέμεινε από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 κοντά στο «ιερό και απαραβίαστο» όριο του 2%. Στη πραγματικότητα ο κίνδυνος αποπληθωρισμού είναι πιο βάσιμος από τον κίνδυνο του πληθωρισμού για το επόμενο διάστημα. Έτσι, η βασική συνεισφορά της στενής αντίληψης της ΕΚΤ όσον αφορά στο ρόλο της ήταν η περαιτέρω επιδείνωση της κατάστασης της οικονομίας της Ε.Ε. το 2007 και το 2008.

Με αντίστοιχα συγκρατημένο τρόπο άσκησαν οι κυβερνώντες την Ε.Ε. την δημοσιονομική πολιτική, δρώντας στα πλαίσια του Συμφώνου Σταθερότητας, μειώνοντας το δημόσιο έλλειμμα από το 1,4% του ΑΕΠ το 2006 στο 0,9% του ΑΕΠ το 2007 στην Ε.Ε. των 27 και από το 1,3% στο 0,6% στην ΟΝΕ αντίστοιχα. Την ίδια στιγμή, το δημόσιο χρέος της Ε.Ε. των 27 μειώθηκε από το 61,3% του ΑΕΠ το 2006 στο 58,7% του ΑΕΠ το 2007 (αντίστοιχα από το 68,5% στο 66,4% για την ΟΝΕ).

Ο πίνακας 1.3 δείχνει την ετήσια μεταβολή του ΑΕΠ και τη μεταβολή των συστατικών του μερών στην Ε.Ε. των 27. Όπως φαίνεται από τον πίνακα, οι εξαγωγές που είναι ο βασικός κινητήριος μοχλός, αλλά και οι επενδύσεις ακολούθως (ακαθάριστη αξία παγίου κεφαλαίου) ακολουθούν το κλασσικό υπόδειγμα του οικονομικού κύκλου: μεγάλες αυξήσεις στη ανοδική φάση και απότομες μειώσεις στη καθοδική φάση. Ο παράγοντας με τη μεγαλύτερη συνεισφορά, δηλαδή η ιδιωτική κατανάλωση (αποτελεί παραπάνω από το μισό του ΑΕΠ), είναι περίπου στάσιμη. Η ελαφρώς αυξημένη κρατική κατανάλωση παραμένει πολύ μικρή για να μπορεί να επηρεάσει τη γενική οικονομική ύφεση. Γενικά η μεγάλη εξάρτηση από το εξωτερικό εμπόριο και η πενιχρή εγχώρια ζήτηση τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα αποτελούν τροχοπέδη για την Ευρωπαϊκή οικονομία, στοιχείο το οποίο θα αποδειχτεί κρίσιμο στην τρέχουσα συγκυρία.

Πίνακας 1.3: Μεταβολή του ΑΕΠ και των συστατικών του στοιχείων στην Ε.Ε. των 27 (σε ετήσια ποσοστιαία βάση)

	2005	2006	2007	2008	2009
ΑΕΠ	2.0	3.1	2.9	1.4	0.2
Ιδιωτική κατανάλωση	2.0	2.3	2.2	1.0	0.2
Κρατική κατανάλωση	1.6	2.9	2.1	1.8	1.3

Ακαθάριστη αξία παγίου κεφαλαίου	3.6	6.1	5.4	1.2	-1.9
Εξαγωγές	5.9	9.2	5.0	3.4	1.5

Πηγή: EC European Economy, Economic Forecasts, φθινόπωρο, 2008, σελ. 36.

Η οικονομία της Ε.Ε. κινείται σταθερά προς την ύφεση. Τεχνικά, ως ύφεση θεωρείται η αρνητική μεταβολή της παραγωγής για δύο συναπτά τρίμηνα. Στη Γερμανία αυτό έχει ήδη συμβεί (συρρίκνωση 0,5% το δεύτερο τρίμηνο του 2008 και 0,2% το τρίτο), ενώ στην Ισπανία παρατηρήθηκε συρρίκνωση 0,1% το τρίτο τρίμηνο και αναμένεται συρρίκνωση 0,3% το τελευταίο τρίμηνο του 2008. Με βάση τις προβλέψεις θεωρείται ότι και η Γαλλία αλλά και η Ιταλία είναι πιθανόν να αντιμετωπίσουν συνθήκες ύφεσης.

Οι κοινωνικές επιπτώσεις της ύφεσης θα είναι ολέθριες. Η ανεργία ήδη έχει αρχίσει να αυξάνεται σε κάποιες χώρες και θα αυξηθεί περαιτέρω. Για παράδειγμα, στη Γαλλία, μόνο τον Αύγουστο του 2008, ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε κατά 40.000 – η μεγαλύτερη μηνιαία αύξηση τα τελευταία 15 χρόνια⁶. Στη Βρετανία επίσης, καταγράφηκε η μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας τα τελευταία τα 17 χρόνια⁷. Αντίστοιχα η ανεργία στην Ιταλία σκαρφάλωσε από το 6,6% του ενεργού πληθυσμού το πρώτο τρίμηνο του 2008 στο 6,8% το δεύτερο. Ο πίνακας 1.4 παρουσιάζει την ανεργία στην Ε.Ε. των 27, στην ΟΝΕ, και σε επιλεγμένες χώρες. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε, η προβλεπόμενη αύξηση της ανεργίας δεν είναι ορατή στα στοιχεία του 2007 λόγω της χρονικής υστέρησης που παρατηρείται μεταξύ εξελίξεων στην οικονομία και μεταβολών της απασχόλησης.

Πίνακας 1.4: Ανεργία ως ποσοστό του συνολικού εργατικού δυναμικού.

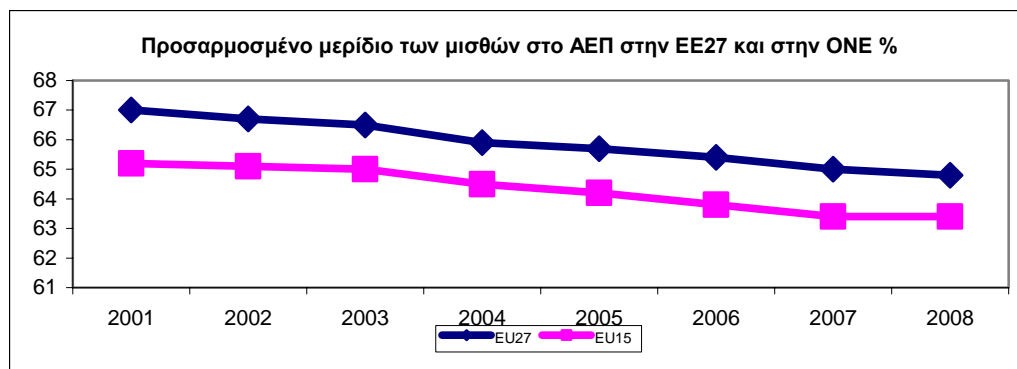
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ε.Ε. των 27	9.0	8.9	8.2	7.1	7,0	7,8
ΟΝΕ	9,0	9,0	8.3	7,5	7,6	8,4
Γερμανία	9.7	10.7	9.8	8.4	7,3	7,5
Γαλλία	9.5	9.2	9.2	8.3	8,0	9,0
Ιταλία	8.0	7.7	6.8	6.1	6,8	7,1
Ισπανία	10.6	9.2	8.5	8.3	10,8	13,8
Σουηδία	6.3	7.4	7.0	6.1	6,1	6,8
Βρετανία	4.7	4.8	5.4	5.3	5,7	7,1
Πολωνία	19.0	17.8	13.9	9.6	7,3	7,3
Ουγγαρία	6.1	7.2	7.5	9.7	8,1	8,6

Πηγή: EC Statistical Annex of European Economy, Economic forecasts, φθινόπωρο 2008, Πίνακας 23.

Είναι γενικά αποδεκτό ότι «η αντίδραση των μισθών έχει παραμείνει γενικά υποτονική... αντικατοπτρίζοντας δομικές μεταβολές και βελτιωμένο πλαίσιο πολιτικής»⁸. Επιπλέον, αναμένεται ότι «μαζί με το ταχύτατο πάγωμα της επιχειρηματικής δραστηριότητας και την αύξηση του φόβου της ανεργίας οι ανωτέρω παράγοντες θα βοηθήσουν στη συγκράτηση των μισθών την επόμενη χρονιά»⁹. Με άλλα λόγια οι εργαζόμενοι είναι αυτοί που για ακόμη μια φορά καλούνται να καταβάλουν το τίμημα για τις παρεκτροπές του κεφαλαίου!

Όπως εμφανίζεται στο επόμενο διάγραμμα, η συμμετοχή των μισθών στο ΑΕΠ είναι διαρκώς πτωτική τόσο στην Ε.Ε. των 27, όσο και στην ΟΝΕ, υποδηλώνοντας αυξανόμενη ανισότητα, πτωτική εγχώρια ζήτηση – στο βαθμό που οι μισθοί αποτελούν τη κύρια πηγή εισοδήματος για τη μεγάλη πλειοψηφία των Ευρωπαίων – και μειούμενη κοινωνική συνοχή. Πρόκειται για ανησυχητικό φαινόμενο τόσο με οικονομικούς όσο και με κοινωνικούς όρους. Ακόμα και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παραδέχεται ότι αυτό το φαινόμενο της πτώσης δίνει αφορμή για «αναδιανεμητικό προβληματισμό»¹⁰. Κατά την άποψή μας, όμως εγείρει ευρύτερα ζητήματα όσον αφορά στη δημοκρατική νομιμοποίηση της οικονομικής πολιτικής της Ε.Ε.

Διάγραμμα 1.1: Αξία μισθών ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ε.Ε. των 27 και στην ΟΝΕ

Πηγή: EC Statistical Annex of European Economy, άνοιξη 2008.

Οι επιπτώσεις της χρηματοοικονομικής κρίσης στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη (στο εξής ΚΑΕ)

Οι χώρες της ΚΑΕ είναι άκρως εκτεθειμένες στη χρηματοοικονομική κρίση και άρα και στην ύφεση. Αυτές οι χώρες, εκτός από την Πολωνία, έχουν υψηλή ζήτηση για τις εξαγωγές τους (περισσότερο από 50% του ΑΕΠ αποτελούν οι εξαγωγές) και κυρίως μεγάλη ζήτηση από τις χώρες της Ε.Ε. Η υψηλή εξωτερική ευαισθησία των χωρών της ΚΑΕ είναι αποτέλεσμα της μετάβασής τους στο νέο καθεστώς στη βάση της Συναίνεσης με τη Ουάσινγκτον, της ισχυρής εξάρτησης από ξένες άμεσες επενδύσεις και της πολύ γρήγορης σύγκλισης του επιπέδου ζωής με τους ευρωπαϊκούς μέσους όρους. Ειδικότερα, οι ταχείες ιδιωτικοποιήσεις και η φιλελευθεροποίηση των εισαγωγών στις αρχές της δεκαετίας του 1990 είχαν ως αποτέλεσμα τη καταστροφή του τομέα της μεταποίησης (για τις χώρες της Βαλτικής) και τη πώληση των καλύτερων παραγωγικών τομέων στις ξένες πολυεθνικές (για τις χώρες Visegrad). Οι ξένες τράπεζες εξαγόρασαν τον τραπεζικό τομέα και τα άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Ένα δομικό έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών, λόγω του υψηλού αρνητικού εμπορικού ισοζυγίου (συνεπεία της καταστροφής του μεταποιητικού τομέα), τροφοδοτείται συνεχώς από την εκροή κερδών. Η μεγάλη ανάπτυξη που βασίστηκε στην εξωτερική κι όχι στην εσωτερική χρηματοδότηση οδήγησε σε αρνητική καθαρή εξωτερική χρηματοοικονομική θέση μεγαλύτερη από το ΑΕΠ των χωρών της ΚΑΕ.

Πίνακας 1.5: Η έκθεση των χωρών της ΚΑΕ στην αρχή της κρίσης

	Κατά κεφαλήν ΑΕΠ ΚΑΕ προς Κατά κεφαλήν ΑΕΠ Ε.Ε.27 2007	Εξαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ 2007	Ενεργητικό Ξένων τραπεζών ως % συνόλου του τομέα	Απόδοση ιδίων κεφαλαίων τραπεζών 2007	Λόγος Δανείων προς καταθέσεις Ιούλιο 2008	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών /ΑΕΠ 2007	Καθαρή εξωτερική θέση Αύγουστος 2008
Τσεχία	81.3	0.69	83	25	0.77	-3.3	-3.3
Εσθονία	70.6	0.51	99	29	1.62	-17.3	-7.3
Λετονία	58.0	0.30	63	26	2.90	-22.9	-7.3
Λιθουανία	61.0	0.44	92	29	1.53	-13.7	-4.3
Ουγγαρία	63.5	0.68	83	20	1.32	-4.4	-1.3
Πολωνία	53.8	0.32	70	23	1.15	-3.7	-4.3
Σλοβακία	68.6	0.76	97	19	0.86	-5.7	-4.3
Σλοβενία	90.9	0.59	36	19	1.60	-4.9	-2.3
Βουλγαρία	38.1	0.40	80	24	1.29	-21.5	-1.3
Ρουμανία	40.6	0.24	88	26	1.27	-14.1	-4.3

Πηγές: Eurostat, ECB Statistical data warehouse, CEE – still the right bet, UniCredit Group, New Europe Re-search Network, Ιούλιος 2008; IMF Regional Office for CE and Baltics.

Η παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση και ειδικότερα η συρρίκνωση της πίστης χτυπάει ιδιαίτερα σοβαρά τις χώρες της ΚΑΕ, που έχουν εκτεταμένη εξωτερική χρηματοδότηση. Οι ξένες τράπεζες, με μεγάλη συμμετοχή στον τραπεζικό τομέα των χωρών της ΚΑΕ μέχρι και το 2008 απολάμβαναν μεγάλες αποδόσεις ιδίων κεφαλαίων τα οποία ήταν διπλάσια από τα αντίστοιχα των χωρών από τις οποίες προέρχονταν¹¹, αλλά από τότε άρχισαν να αναφέρονται σε έκθεσή τους σε κινδύνους (στο τέλος του 2007 για παράδειγμα, το 42% του ενεργητικού των τραπεζών της Αυστρίας ήταν εκτεθειμένο στις χώρες της ΚΑΕ). Καθώς οι

τράπεζες ανακεφαλαιοποιούνται, μειώνουν τον ισολογισμό τους στις θυγατρικές τους στις χώρες της ΚΑΕ κι όχι στη μητρική εταιρία.

Τα πρόσφατα μέτρα που λήφθηκαν στις χώρες της ΟΝΕ (ενέσεις ρευστότητας, εγγύηση καταθέσεων, σχέδια κρατικών εγγυήσεων, εξαγορά προβληματικών τραπεζών και ευέλικτη χρήση λογιστικών κανόνων) θέτουν τις χώρες με κακή πιστοληπτική ικανότητα της ΚΑΕ σε μειονεκτική θέση. Με τις ενέργειες της για την τόνωση της ρευστότητας, η ΕΚΤ ανάλαβε το διανεμητικό ρόλο της διατραπεζικής αγοράς και οδήγησε στη στενότητα της διατραπεζικής ρευστότητας ξένου συναλλάγματος. Ο αυξημένος κίνδυνος συναλλάγματος δημιουργεί προβλήματα στη διαχείρισή του από τις τράπεζες στις χώρες της ΚΑΕ, ενώ τα ομόλογα έκδοσης χωρών εκτός ΟΝΕ υφίστανται επίσης κινδύνους συναλλαγματικής ισοτιμίας.

Αλήθεια, τι μπορούν να κάνουν οι κυβερνήσεις και οι κεντρικές τράπεζες των χωρών της ΚΑΕ εάν το σύνολο του τραπεζικού τομέα ανήκει στα ξένα κεφάλαια; Δεν μπορούν να ανακεφαλαιοποιήσουν τις τράπεζες μέσω εθνικοποίησης. Δεν μπορούν να εγγυηθούν τις καταθέσεις ή να εκπονήσουν σχέδια κρατικών εγγυήσεων για ξένες τράπεζες κι αν το έκαναν, θα υφίσταντο κινδύνους συναλλαγματικής ισοτιμίας. Το πιο σημαντικό όμως είναι, ότι δεν μπορούν να εξασφαλίσουν τα απαιτούμενα κεφάλαια για να αποτρέψουν τη μελλοντική επιδείνωση της οικονομίας. Βραχυπρόθεσμα, οι χώρες της ΚΑΕ αντιμετωπίζουν δύο ζητήματα: πώς θα διασφαλίσουν εξωτερική χρηματοδότηση και πώς θα αντιμετωπίσουν την ύφεση στην πραγματική οικονομία. Μακροπρόθεσμα, πώς θα διασφαλίσουν την εξωτερική τους βιωσιμότητα. Πραγματικά, πλέον της Ουγγαρίας, οι τρεις χώρες της Βαλτικής και η Βουλγαρία έχουν πρακτικά χρεοκοπήσει ή δεν έχουν προϊόντα να εξάγουν για να δημιουργήσουν πλεονάσματα για να αποπληρώσουν τα δάνειά τους. Για τις άλλες χώρες της ΚΑΕ, οι συνέπειες της χρηματοοικονομικής κρίσης θα είναι λιγότερο αισθητές άμεσα, αλλά θα είναι αισθητές λόγω έμμεσων επιπτώσεων προερχόμενων από τη πτώση της ζήτησης για τα εξαγόμενα προϊόντα τους και δη, τα προϊόντα της βιομηχανίας αυτοκινήτων.

1.3 Πόλωση και επισφάλεια, φτώχεια και πλούτος: Η κοινωνική κατάσταση

Τα υψηλά επίπεδα ανεργίας, η εντεινόμενη απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και η εισαγωγή αυστηρών κριτηρίων όσον αφορά στις παροχές προς τους ανέργους στην περίπτωση που απορρίπτουν «εύλογες» επαγγελματικές προτάσεις, έχουν επιφέρει αύξηση της επισφάλειας στην εργασία και στις συνθήκες διαβίωσης τα τελευταία χρόνια¹². Στην ΕΕ των 27 το ποσοστό της προσωρινής απασχόλησης αυξάνεται σταθερά την τελευταία πενταετία προσεγγίζοντας το 14,5% της συνολικής απασχόλησης το 2007. Περισσότεροι από τους μισούς εργαζόμενους, εργάζονταν με συμβάσεις ορισμένου χρόνου χωρίς να το έχουν επιλέξει και κυρίως επειδή δε μπορούσαν να βρουν μόνιμη εργασία (βλ. Πίνακα 1.6). Σχεδόν οι μισές γυναίκες και οι μισοί άνδρες από αυτούς, εργάζονταν με συμβάσεις διάρκειας μικρότερης των έξι μηνών¹³. Ταυτόχρονα, το ποσοστό της μερικής απασχόλησης αυξήθηκε από 15,7% το 2002 σε 17,6% το 2007. Και σε αυτήν την περίπτωση, το ποσοστό των μερικώς απασχολούμενων χωρίς να αποτελεί επιλογή τους αυξήθηκε ακόμη πιο έντονα, από 17,1 % το 2002 σε 22,5% το 2007. Το 1/3 των ανδρών και το 1/5 των γυναικών εργάζονταν με συνθήκες μερικής απασχόλησης, αδυνατώντας να βρουν εργασία πλήρους απασχόλησης. Επιπλέον, ο αριθμός των Ευρωπαίων αυτοαπασχολούμενων, όπως και εκείνων που κάνουν δεύτερη δουλειά για να ανταπεξέλθουν οικονομικά, αυξήθηκε σημαντικά τα τελευταία πέντε χρόνια. Αυτή η εξέλιξη αντικατοπτρίζει την αυξανόμενη εξάρτηση των εργαζομένων από δουλειές μερικής ή προσωρινής απασχόλησης, ακόμη κι όταν αυτές είναι κακοπληρωμένες, καθώς το εναλλακτικό είναι η ανεργία.

Πίνακας 1.6 Επισφαλής εργασία στην ΕΕ-27

	2002	2007	Ανώτατο Όριο 2007	Κατώτατο Όριο 2007
Προσωρινά απασχολούμενοι ως % της συνολικής απασχόλησης, 15-64 ετών	12,4	14,4	Ισπανία 31,7 Πολωνία 28,2	Ρουμανία 1,6 Εσθονία 2,2
Μερική απασχόληση ως % της συνολικής απασχόλησης, 15-64 ετών	15,7	17,6	Ολλανδία 46,3 , Γερμανία 25,4 , Σουηδία, Ηνωμένο. Βασίλειο 24,2	Βουλγαρία 1,5, Σλοβακία 2,5, Ουγγαρία 3,9

Μη οικειοθελής μερική απασχόληση, ως % της συνολικής μερικής απασχόλησης	17,1	22,5	Βουλγαρία 60,6, Ρουμανία 53,1, Ελλάδα 45,2	Ολλανδία 5,1, Λουξεμβούργο 5,2, Σλοβενία 5,8	
Κύρια αιτία προσωρινής απασχόλησης			Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες
Δεν μπορούσαν να βρουν μόνιμη εργασία			60,2	59,2	61,3
Δεν ήθελαν να βρουν μόνιμη εργασία			12,5	11,9	13,1
Στην εκπαίδευση ή ασκούμενοι			18,6	19,6	17,5
Μεταβατική περίοδος			8,7	9,3	8,1
Κύρια αιτία μερικής απασχόλησης			Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες
Δεν μπορούσαν να βρουν εργασία πλήρους απασχόλησης			22,5	30,6	20,4
Ασθένεια ή ανικανότητα			4,2	8,1	3,2
Άλλες οικογενειακές ή προσωπικές ευθύνες			17,1	8,2	19,5
Φροντίδα παιδιών ή ανήμπορων ενηλίκων			24,5	4,1	30
Στην εκπαίδευση ή ασκούμενοι			12	25,3	8,5
Άλλοι λόγοι			19,6	23,6	18,5

Πηγή: Eurostat database (Οκτώβριος 2008) ¹= εργαζόμενοι ηλικίας 15-64 ετών, ²= κατανομή ως % το 2007

79 εκατομμύρια Ευρωπαίοι ζουν σε συνθήκες φτώχειας

Παρά τις διακηρύξεις των ευρωπαϊκών οργανισμών, ότι η «πάλη ενάντια στη φτώχεια» συνιστά βασικό στόχο των ευρωπαϊκών πολιτικών, η φτώχεια και η υλική στέρηση, παραμένουν οι κύριες απειλές για μεγάλα τμήματα του ευρωπαϊκού πληθυσμού¹⁴. Από το 1998, το ποσοστό της φτώχειας στην ΕΕ παραμένει στο απαράδεκτα υψηλό επίπεδο του 15- 16% του συνολικού πληθυσμού. Σε απόλυτα μεγέθη, 79 εκατομμύρια άνθρωποι ήταν φτωχοί το 2006, δηλ. ένας στους έξι ευρωπαίους ζούσαν με εισόδημα κάτω από τα όρια της φτώχειας (60% του κατά κεφαλήν εθνικού εισοδήματος). Ο Πίνακας 1.7 δείχνει ότι η φτώχεια κατανέμεται άνισα στις διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες και ότι τα νοικοκυριά και τα άτομα χωρίς σταθερό εισόδημα –ειδικά τα παιδιά, οι νέοι και οι ηλικιωμένοι, όπως και οι ανύπανδροι γονείς- είναι περισσότερο εκτεθειμένοι στη φτώχεια.

Ενώ το ποσοστό φτώχειας των ανέργων είναι πάνω από πέντε φορές μεγαλύτερο αυτού των εργαζομένων, σε απόλυτα μεγέθη ο αριθμός των αποκαλούμενων εργαζόμενων φτωχών – εργαζόμενοι με μισθούς κάτω από τα όρια της φτώχειας - είναι διπλάσιος του αριθμού των ανέργων φτωχών. Η αύξηση των εργαζόμενων φτωχών οφείλεται κυρίως στη χειροτέρευση της αγοράς εργασίας, λόγω της επέκτασης των χαμηλά αμειβόμενων θέσεων εργασίας και της αύξησης της επισφαλούς, μερικής και προσωρινής απασχόλησης (βλ. Πίνακα 1.6). Το ποσοστό φτώχειας των εργαζομένων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου, είναι τριπλάσιο αυτού των μονίμων, ενώ η μετατόπιση από την πλήρη στη μερική απασχόληση, αυξάνει τον κίνδυνο φτώχειας για τους εργαζόμενους από 7% σε 11% (Πίνακας 1.6). Η αύξηση του ποσοστού των εργαζομένων με δεύτερη δουλειά που αναφέραμε παραπάνω, οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι οι απολαβές από μία εργασία πολλές φορές δεν αρκούν για την εξασφάλιση ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης.

Πίνακας 1.7: Η φτώχεια στην ΕΕ (Δείκτες φτώχειας σε %, 2006)

	ΕΕ25*	Ανώτατο Όριο	Κατώτατο Όριο
Σύνολο	16	Λετονία 23	Τσεχία, Ολλανδία 10
Γυναίκες	17	Λετονία 25	Ολλανδία 10
Άνδρες	15	Λετονία 21	Τσεχία 9
Ενήλικοι 25-54	14	Πολωνία, Λετονία 19	Ολλανδία 8
		Λετονία. 25, Ισπανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιταλία,	
Παιδιά <16 ετών	19	Λιθουανία 24	Φινλανδία 9, Δανία 10
Νέοι 16-24 ετών	20	Δανία 28	Σλοβενία 9
Ηλικιωμένοι >65 ετών	19	Κύπρος 52, Ισπανία 31,	
Εργαζόμενοι Φτωχοί	8	Ηνωμένο Βασίλειο 28	Τσεχία, Ολλανδία 6
		Ελλάδα 14, Πολωνία 13	Τσεχία 3, Βέλγιο,

>18 ετών			Ολλανδία, Δανία 4
Με μόνιμες συμβάσεις	4	Λουξεμβούργο 10, Λετονία 9	Βέλγιο, Φινλανδία 2
Με προσωρινές συμβάσεις	12	Λιθουανία 24, Κύπρος και Σουηδία 22	Μάλτα, Ολλανδία 5, Ηνωμένο Βασίλειο 6
Πλήρης απασχόληση	7	Ελλάδα 13, Πολωνία 11	Τσεχία, Φινλανδία 3
Μερική απασχόληση	11	Πορτογαλία 29, Ελλάδα, Λετονία 26	Βέλγιο 4, Ολλανδία 5
Άνεργοι >18ετών	41	Λετονία 64, Λιθουανία 61, Εσθονία 60	Σουηδία 23, Δανία 25
Νοικοκυριά με παιδιά	15	Κύπρος 27, Λετονία 25	Τσεχία 6, Σλοβακία 8
Νοικοκυριά χωρίς παιδιά	17	Ελλάδα, Ιταλία, Πολωνία 23	Δανία, 8, Σλοβενία, Φινλανδία 9
Νοικοκυριά με δύο ενήλικες και τρία ή περισσότερα παιδιά	24	Λετονία 52, Ρουμανία 45, Λιθουανία, Ισπανία 42	Δανία, Φινλανδία 12, Γερμανία, Σουηδία 13
Μονογονεϊκές οικογένειες	32	Λουξεμβούργο 49, Ιρλανδία 47, Λιθουανία 44	Φινλανδία 18, Δανία 19

Πηγή: Eurostat - database (Οκτώβριος 2008) * χωρίς τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία, καθώς οι μέσοι για την ΕΕ των 27 δεν είναι ακόμη διαθέσιμοι

Διαφορές στην κατανομή της φτώχειας δεν υπάρχουν μόνο εντός των κρατών μελών της ΕΕ των 27 αλλά επίσης και μεταξύ τους. Εφόσον τα δεδομένα για τη φτώχεια αναφέρονται στις σχέσεις του εθνικού εισοδήματος, παρόμοια ποσοστά φτώχειας μεταξύ κάποιων κρατών μελών αντικατοπτρίζουν στην πραγματικότητα πολύ διαφορετικά επίπεδα διαβίωσης. Το όριο της φτώχειας εκφρασμένο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (purchasing power standards) για ένα νοικοκυριό αποτελούμενο από δύο ενήλικες και δύο ανήλικα τέκνα στην ΕΕ των 15 (χωρίς τα νέα κράτη μέλη) είναι πάνω από δύο φορές μεγαλύτερο από αυτό των νέων κρατών μελών, ενώ κυμαίνεται μεταξύ 5,734 PPS στη Λετονία και 36,136 PPS στο Λουξεμβούργο. Επιπλέον, η πληροφόρηση σχετικά με την «υλική στέρηση» εντός της ΕΕ, δείχνει ότι μεγάλα τμήματα του ευρωπαϊκού πληθυσμού αδυνατούν να ικανοποιήσουν βασικές ανάγκες, λόγω της έλλειψης πόρων και της αδυναμίας πρόσβασης σε βασικά αγαθά. Μερικά παραδείγματα αναφορικά με την «οικονομική στενότητα, την αυξανόμενη έλλειψη διαρκών αγαθών και τα στεγαστικά προβλήματα», αποκαλύπτουν έντονες διαφορές ως προς τις συνθήκες διαβίωσης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁵. Σε έξι από τα δέκα νέα κράτη μέλη, περισσότερο από το ένα στα δύο νοικοκυριά αδυνατεί να καλύψει τα έξοδα μιας εβδομάδας διακοπών, ενώ μεταξύ των παλαιών κρατών μελών, μόνο το ποσοστό αυτό υπερβαίνει το 50% στην Ισπανία και την Πορτογαλία.

Η πρόσβαση σε βασικά αγαθά διαφέρει επίσης σημαντικά. Ως αποτέλεσμα της οικονομικής τους κατάστασης, πάνω από το ένα τρίτο των νοικοκυριών στη Λετονία, τη Λιθουανία, την Ουγγαρία και τη Σλοβακία δεν μπορούν να καταναλώσουν κρέας, πουλερικά ή ψάρι ανά δύο ημέρες. Στα παλαιά κράτη-μέλη αντιθέτως, ο υψηλότερος δείκτης γι' αυτή τη μορφή υλικής στέρησης είναι το ισπανικό 13%, ενώ στα άλλα παλαιά κράτη-μέλη βρίσκεται στα επίπεδα του 9% ή ακόμη χαμηλότερα. Οι συνθήκες στέγασης επίσης, αποκαλύπτουν τεράστιες διαφορές στο εσωτερικό της ΕΕ: ενώ σχεδόν κάθε νοικοκυριό στα παλαιά κράτη μέλη έχει σπίτι που διαθέτει εσωτερική τουαλέτα με τρεχούμενο νερό, στα νέα κράτη μέλη και ειδικά στις Βαλτικές χώρες, κάτι τέτοιο δεν ισχύει για πάνω από το 20% των νοικοκυριών. Επίσης, το ποσοστό των νοικοκυριών που ζουν σε κακοσυντηρημένα ή ανθυγιεινά σπίτια με τρύπια στέγη, σάπια κουφώματα ή υγρούς τοίχους είναι διπλάσιο στα νέα κράτη-μέλη σε σχέση με τα παλαιότερα.

3.1 εκατομμύρια Ευρωπαίοι εκατομμυριούχοι

Σε αντίθεση με το διαρκή υψηλό βαθμό φτώχειας και τις επισφαλείς εργασιακές συνθήκες στην Ε.Ε., 200.000 νοικοκυριά έγιναν εκατομμυριούχοι το 2007¹⁶. Παρά το ξέσπασμα της χρηματοπιστωτικής κρίσης το 2007, ο αριθμός των εκατομμυριούχων (σε δολάρια ΗΠΑ) στην Ευρώπη αυξήθηκε κατά 3,7% από 2.9 εκατομμύρια το 2006 σε 3.6 εκατομμύρια το 2007. Η Σλοβακία και η Τσεχία είχαν τους υψηλότερους ρυθμούς αύξησης των εκατομμυριούχων (αύξηση της τάξης του 16% και 15% αντίστοιχα). Η αύξηση του πλούτου των εκατομμυριούχων είναι ακόμη περισσότερο αξιοσημείωτη συγκριτικά με την αύξηση του ίδιου

του αριθμού τους, κάτι που αντανακλά την αυξανόμενη συγκέντρωση πλούτου στο ανώτατο σημείο της εισοδηματικής κλίμακας της Ευρώπης. Από το 2001 έως το 2007, ο πλούτος των εκατομμυριούχων στην Ευρώπη αυξήθηκε πάνω από 20%, από 8,4 τρις. δολάρια ΗΠΑ το 2001 σε 10,6 τρις. δολάρια ΗΠΑ το 2007. Ακόμη πιο εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι όσο πλουσιότερος είναι ένας εκατομμυριούχος, τόσο μεγαλύτερη είναι η αύξησή, αφού αυτή ήταν μεγαλύτερη για νοικοκυριά με περιουσιακά στοιχεία άνω των 5 εκατομμυρίων δολαρίων¹⁷.

Συνοψίζοντας, η κοινωνική κατάσταση στην Ε.Ε. χαρακτηρίζεται από όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, τόσο στο εσωτερικό κάθε κράτους μέλους, όσο και μεταξύ των κρατών μελών. Ενώ οι συνθήκες διαβίωσης και εργασίας εκτεταμένων τμημάτων του ευρωπαϊκού πληθυσμού δε βελτιώθηκαν ουσιαστικά κατά τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, μπορούμε να αναμένουμε ότι τα αναδιανεμητικά αποτελέσματα της χρηματοπιστωτικής κρίσης θα βαθύνουν το χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών και θα εντείνουν το εύρος των κοινωνικών ανισοτήτων στην Ευρώπη. Η αύξηση της επισφαλούς εργασίας, από κοινού με την αυξανόμενη πώλωση του εισοδήματος και του πλούτου είναι ένας βασικός παράγοντας για την κατανόηση της αποξένωσης πολλών Ευρωπαίων από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, όπως και για το σκεπτικισμό, αν όχι ευθεία απόρριψη, με τον οποίο αντιμετωπίζουν την προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

1.4 Ανησυχητικές εξελίξεις στο περιθώριο: Η οικολογική κατάσταση

Είναι πλέον σχεδόν βέβαιο ότι η θερμοκρασία του πλανήτη έχει ήδη αυξηθεί κατά 2⁰C, σημείο, από το οποίο η κλιματική αλλαγή μπορεί να είναι μη αναστρέψιμη. Σε κάθε περίπτωση, η αλλαγή του κλίματος πραγματοποιείται με πιο ταχείς ρυθμούς απ' ό,τι πιστεύαμε ως σήμερα, ειδικά στην Αρκτική, ενώ το παγωμένο έδαφος σ' αυτήν την περιοχή θεωρείται ότι περιέχει πολύ μεγαλύτερα αποθέματα άνθρακα σε σχέση με αυτά που υπέθεταν τα χρησιμοποιούμενα μέχρι σήμερα μοντέλα. Η κατάσταση αυτή θέτει αναπόφευκτα το ερώτημα αν και κατά πόσο οι υπάρχουσες στρατηγικές για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής είναι οι κατάλληλες για την αποφυγή καταστροφικών αποτελεσμάτων και επομένως εάν θα πρέπει να αναθεωρηθούν, θέτοντας πιο φιλόδοξους στόχους. Στην επιστημονική συζήτηση για το κλίμα, το ζήτημα των «σημείων μη επιστροφής» ('tipping points') έχει καταστεί αναπόφευκτο, δηλ. των σημείων όπου μια μικρή αύξηση στη θερμοκρασία ή άλλη μεταβολή στο κλίμα, μπορεί να πυροδοτήσει μια δυσανάλογα μεγαλύτερη μεταβολή στο μέλλον, που μπορεί στη συνέχεια να καταστεί μη αναστρέψιμη (βλ. Πίνακα 1.8). Αντί οι ανθρώπινες κοινωνίες να «επαναπαύονται σε μια στρεβλή αίσθηση ασφάλειας μέσω ήπιων προβολών στην παγκόσμια αλλαγή»¹⁸, πρέπει να βρουν πολύ πιο ριζοσπαστικούς και γρήγορους τρόπους αντιμετώπισης αυτών των δραματικών εξελίξεων: «Η σύνθεση της σύγχρονης γνώσης υποθέτει ότι μια πλειάδα στοιχείων μπορούν να φτάσουν τα κρίσιμα σημεία τους στη διάρκεια αυτού του αιώνα υπό ανθρωπογενή κλιματική αλλαγή»¹⁹.

Πίνακας 1.8: Ενδεχόμενα «σημεία μη επιστροφής» για το παγκόσμιο κλίμα

	αναμενόμενος χρόνος σημαντικών μεταβολών
Λιώσιμο των πάγων της Αρκτικής	περίπου 10 έτη
Υποχώρηση του στρώματος πάγου στη Γροιλανδία	περισσότερο από 300 έτη
Κατάρρευση του στρώματος πάγου στη Δυτική Ανταρκτική	περισσότερο από 300 έτη
Κατάρρευση των θαλάσσιων ρευμάτων του Ατλαντικού	περίπου 100 έτη
Αύξηση του El Nino	περίπου 100 έτη
Κατάρρευση του ινδικού καλοκαιρινού μουσώνα	περίπου 1 έτος
Πρασίνισμα των Σαχάρα/Σαχήλ και διάλυση του δυτικοαφρικανικού μουσώνα	περίπου 10 έτη
Υποβάθμιση του δάσους του Αμαζονίου	περίπου 50 έτη
Υποβάθμιση του δάσους Boreal	περίπου 50 έτη

Πηγή: Lenton, T. M. , Held, H et al. 2008: Tipping elements in the Earth's climate system, in: Proceedings of the National Academy of the Sciences, 12 Φεβρουαρίου 2008, τόμος 105, Νο 6, σ. 1786-1793

Μια άμεση μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, είναι επομένως ζωτικής σημασίας για το μέλλον της κοινωνίας. Η πειστικότητα της κατάστασης απαιτεί την πλήρη διεύθυνσή της από την πολιτική. Προτάσεις μείωσης των εκπομπών, οι οποίες μέχρι στιγμής ήταν περισσότερο σποραδικές παρά ουσιώδεις, είναι επείγοντως αναγκαίες²⁰. Η αναμενόμενη ύφεση δε θα οδηγήσει σε μείωση των εκπομπών. Μπροστά στην ανακλύπτουσα χρηματοπιστωτική κρίση και τη διαφαινόμενη ύφεση, η Έκθεση για την Αγορά Άνθρακα (Carbon Market Report) της Deutsche Bank, προβλέπει ότι: «Η ύφεση που προκαλείται από τη χρηματοπιστωτική κρίση, συνεπάγεται χαμηλότερες εκπομπές κατά το 2008-10 αλλά επίσης και υψηλότερη παραγωγή ενέργειας από άνθρακα για ολόκληρη την περίοδο 2008-2020, καθώς οι σχεδιαζόμενες επενδύσεις σε νέο ανανεώσιμο δυναμικό μπαίνουν στο συρτάρι»²¹.

Πίνακας 1.9: Η επίδραση της προβλεπόμενης ύφεσης στις εκπομπές

	2008	2009	2008-12 ανά έτος	2013-20 ανά έτος	2008- 20
Παλαιό σενάριο	227Mt	2238	n.a	n.a.	n.a.
Νέο σενάριο: BAU (business as usual) εκπομπές	-30Mt	-60Mt	-52Mt	-60Mt	57Mt
Προσαρμοσμένες εκπομπές* ETS απαίτηση μείωσης (παλιό βέλτιστο χρονοδιάγραμμα συμμόρφωσης)	77Mt	-71Mt	-65Mt	-163Mt	39Mt
Αναγκαίο σενάριο (αναθεωρημένο βέλτιστο χρονοδιάγραμμα συμμόρφωσης)	-95Mt	-58Mt	-65Mt	-100Mt	86Mt

Πηγή: Table based upon Deutsche Bank 2008: Carbon emissions. Emissions in remission? Looking at – and through- an EU recession; Global Market Research, Emerging Themes, 15 Οκτωβρίου 2008; *= BAU εκπομπές μείον τις εκπομπές που αποφεύγονται μέσω μεγαλύτερης παραγωγής ανανεώσιμης ενέργειας

Η ύφεση αναμένεται να παρατείνει τη χρήση ορυκτών καυσίμων υψηλής εκπομπής αερίων ρύπων, ειδικά άνθρακα και επίσης να επιβραδύνει τις επενδύσεις σε υποδομές ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως τα αιολικά πάρκα (και στις ακριβές και μη αποδεδειγμένες καταλληλότητας τεχνολογίες CCS). Κάτι τέτοιο τονίζει την επείγουσα ανάγκη εγκατάλειψης της πεπατημένης του «business-as-usual», παράλληλα με τη δράση σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής ώστε να προωθηθούν ολοκληρωμένες στρατηγικές ενίσχυσης της «πραγματικής οικονομίας» στη βάση βιώσιμων επενδύσεων, καθώς επίσης και την ανάγκη να δοθεί ξεκάθαρη προτεραιότητα στην επίτευξη γρήγορης και σημαντικής μείωσης των εκπομπών αερίων πριν την εμφάνιση καταστροφικών αποτελεσμάτων. Με την έννοια αυτή, η διαφαινόμενη ύφεση αποτελεί ευκαιρία για αλλαγές σε βάθος της πολιτικής για το κλίμα.

Κατά τον ίδιο τρόπο, η αναμενόμενη μείωση της ζήτησης ως αποτέλεσμα της προβλεπόμενης οικονομικής ύφεσης έχει αρχίσει να μετριάξει τις εξωτερικές πιέσεις προς την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ. Παρά τις προβλέψεις - το 2007 ο OPEC ακόμα στόχευε στη διατήρηση της παραγωγής σε επίπεδα που θα σταθεροποιούσαν την τιμή του πετρελαίου στα 50 με 60 δολάρια το βαρέλι- η τιμή του πετρελαίου εκτινάχθηκε στα ύψη το πρώτο ήμισυ του 2008. Καμία προμηθεύτρια χώρα δε φαινόταν να έχει τη δυνατότητα να αυξήσει την παραγωγή της, ώστε να μειωθούν οι τιμές. Ταυτόχρονα, η επενδυτική συμπεριφορά των επιχειρήσεων αντανάκλωσε φανερά την πεποίθησή τους περί του τέλους του «εύκολου» πετρελαίου.

Η πρόσφατη μείωση της τιμής του πετρελαίου, δε θα πρέπει να συσκοτίσει το γεγονός ότι αφορά διπλά την Ε.Ε., τόσο ως εισαγωγική περιοχή όσο και ως ένωση κρατών ιδιαίτερα εκτεθειμένων στην έλλειψη του πετρελαίου λόγω των ενεργειακών τους συστημάτων. Παρά την πρόσφατη μείωση της τιμής, είναι σημαντικό για τα κράτη μέλη της Ε.Ε. να μειώσουν την εξάρτησή τους από το πετρέλαιο και ταυτόχρονα να οικοδομήσουν σταθερές και αξιόπιστες διμερείς σχέσεις με τις βασικές προμηθεύτριες χώρες, κάτι που είναι απαραίτητο για μια μακρά μεταβατική περίοδο. Και εδώ, θα χρειαστεί μια ολοκληρωμένη στρατηγική, που θα συνδυάζει τις τεχνολογικές βελτιώσεις και την τεχνολογική αλλαγή. Ένα τέτοιο ζήτημα, είναι αυτό της

βελτίωσης της ενεργειακής αποδοτικότητας. Όμως ταυτόχρονα, είναι ανάγκη να δοθεί έμφαση στη βιωσιμότητα της παραγωγής και τον περιορισμό των ιδιωτικών μεταφορών, όπως και αυτών που απαιτούν κατανάλωση πετρελαίου ή ντίζελ, παράλληλα με μια σημαντική μείωση όλων των μορφών εκπομπών άνθρακα. Κάτι τέτοιο θα πρέπει να συνδυαστεί με μια μακροπρόθεσμη πολιτική εμπορίου προς τις παραγωγούς χώρες, που υπερβαίνει τη δημιουργία και ρύθμιση της αγοράς, ενώ η πολιτική της στόχευση είναι η επίτευξη αμοιβαία επωφελούς παροχής βασικών αγαθών. Μια τέτοια ολοκληρωμένη ενεργειακή στρατηγική θα μπορεί να ενεργοποιήσει το σημαντικό δυναμικό παραγωγής εναλλακτικής και ανανεώσιμης ενέργειας, που υπάρχει σήμερα εντός της Ε.Ε.²²

2. Επέκταση των κρίσεων: Κριτική της ευρωπαϊκής πολιτικής

2.1 Το φιάσκο της πολιτικής για τις χρηματοπιστωτικές αγορές

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Δύο είναι οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έχουν αρμοδιότητες σχετικές με την χρηματοοικονομική σταθερότητα: Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ειδικότερα, η ΕΚΤ, σύμφωνα με το καθεστώς της, δε διαθέτει ευρείες αρμοδιότητες στα θέματα αυτά. Η εντολή της εξαντλείται στη διασφάλιση της σταθερότητας του συστήματος πληρωμών. Η συγκεκριμένη λειτουργία συνδέεται τόσο στενά με την άσκηση της νομισματικής πολιτικής, ώστε δύσκολα θα μπορούσε να αποφευχθεί. Πέρα απ' αυτό, υπάρχουν επισήμως τουλάχιστον δύο επί πλέον ρόλοι για την ΕΚΤ: να λειτουργεί συμβουλευτικά σε ζητήματα σταθερότητας και να συμμετέχει στην εποπτεία των εμπορικών τραπεζών και των άλλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων (παρότι επί του παρόντος αυτή η αρμοδιότητα ανήκει στις εθνικές κεντρικές τράπεζες).

Ωστόσο, η ΕΚΤ οφείλει να προσδίδει ιδιαίτερη προσοχή σε θέματα σταθερότητας δεδομένου ότι η άσκηση της νομισματικής πολιτικής προϋποθέτει την αλληλεπίδραση μεταξύ του τραπεζικού συστήματος και των χρηματοπιστωτικών αγορών - όσο πιο ομαλή είναι η λειτουργία των τραπεζών και των αγορών αυτών, τόσο πιο εύκολη είναι και η εφαρμογή των μεταβολών επιτοκίων, στα οποία στηρίζεται η νομισματική πολιτική. Δεδομένου λοιπόν ότι η ΕΚΤ έχει πολύ περιορισμένη αρμοδιότητα σε θέματα σταθερότητας, εκείνο με το οποίο κυρίως ασχολείται είναι η δημιουργία διαύλων επικοινωνίας με τις εθνικές ρυθμιστικές αρχές και τις κεντρικές τράπεζες, προκειμένου να διευκολύνει τη συντονισμένη δράση τους, σε περίπτωση ανάγκης²³.

Όπως και οι λοιπές κεντρικές τράπεζες διεθνώς, η ΕΚΤ (καθώς και οι εθνικές, κεντρικές τράπεζες εντός και εκτός της Ευρωζώνης) απέτυχε να εντοπίσει τους μεγάλους κινδύνους που δημιουργήθηκαν, καθώς οι τράπεζες και τα υπόλοιπα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα υιοθετούσαν όλο και πιο μοχλευμένες θέσεις. Αυτό δε σημαίνει απαραίτητα ότι τα επιτόκια διατηρούνταν σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα. Αντίθετα με την αύξηση των επιτοκίων, αποτελεσματικότερα για τη μείωση του συστημικού κινδύνου θα ήταν μέτρα για τον περιορισμό της επέκτασης των τραπεζικών ισολογισμών. Ειδικότερα, θα μπορούσε να ζητηθεί από τις τράπεζες και τους άλλους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς να αυξήσουν το κεφάλαιό τους, να διακρατούν μεγαλύτερο ύψους αποθεματικά, να υπολογίζουν τον ενεχόμενο κίνδυνο με μεγαλύτερη σύνεση, να επαναφέρουν εντός του ισολογισμού τους υποχρεώσεις εκτός ισολογισμού, κ.λ.π.

Ήδη από την αρχή της τραπεζικής κρίσης τον Αύγουστο του 2007, η ΕΚΤ εφάρμοσε τα συνήθη μέτρα πολιτικής για τη διατήρηση της ρευστότητας και συνεργάστηκε με άλλες κεντρικές τράπεζες για τη συντονισμένη μείωση των επιτοκίων. Ωστόσο, καθώς η κρίση βάθαινε, έγινε φανερό ότι η ΕΚΤ δε διέθετε αρκετή εξουσία, ούτε επαρκή αποθέματα ώστε να ανταποκριθεί με ικανοποιητικό τρόπο. Το καλοκαίρι του 2008 προέκυψαν σοβαρές ανησυχίες σχετικά με τη φερεγγυότητα των ευρωπαϊκών χρηματοπιστωτικών οργανισμών, επί της οποίας η ΕΚΤ δε διαθέτει οποιαδήποτε αρμοδιότητα. Μετά από μια σειρά παρεμβάσεις εκ μέρους των κυβερνήσεων μεμονωμένων κρατών-μελών, καταβλήθηκε προσπάθεια για συντονισμένη αντίδραση από τα μεγαλύτερα κράτη. Η πρωτοβουλία όμως αυτή είχε περιπτωσιακό χαρακτήρα και χωρίς τη σαφή ευθύνη της Ε.Ε. να λάβει μέτρα κατά της κρίσης.

Το καθεστώς Βασιλείας II

Πολύ πρόσφατα, τόσο η Ε.Ε., όσο και οι ΗΠΑ εισήγαγαν τους κανόνες κεφαλαιακής επάρκειας του καθεστώτος Βασιλείας ΙΙ, παρά τις προειδοποιήσεις ότι ο τρόπος με τον οποίο καθορίζονταν οι σχετικοί δείκτες δημιουργούσε τον κίνδυνο επιδείνωσης των κυκλικών διακυμάνσεων. Και αυτό ακριβώς συνέβη: καθώς η παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα επιβραδύνεται και πολλές αναπτυσσόμενες οικονομίες κινούνται προς την ύφεση, οι μεγάλες τράπεζες οφείλουν να καταβάλουν τεράστια προσπάθεια προκειμένου να συγκεντρώσουν το απαραίτητο κεφάλαιο. Σήμερα, το Φόρουμ για τη Χρηματοοικονομική Σταθερότητα (Financial Stability Forum) των μεγαλύτερων ανεπτυγμένων οικονομιών αναγνωρίζει ότι οι κυκλικές διακυμάνσεις αποτελούν πραγματικό πρόβλημα. Το Φόρουμ εξετάζει την «επίδραση της Βασιλείας ΙΙ στην κυκλικότητα των απαιτήσεων για κεφάλαιο και αναζητά μέτρα για την ενδυνάμωση της κεφαλαιακής θωράκισης, καθώς και της δυνατότητας των τραπεζών να την αξιοποιούν σε δύσκολες περιόδους»²⁴.

Ομοίως, το καθεστώς της Βασιλείας ΙΙ έχει κατακριθεί για το ρόλο των οργανισμών αξιολόγησης πιστωτικού κινδύνου. Η σύγκρουση συμφερόντων που στρεβλώνει τις αξιολογήσεις των εταιρειών αυτών είναι πλέον εμφανής. Ωστόσο, το γεγονός ότι η πιστωτική αξιολόγηση έχει πάρει το χαρακτήρα δημόσιου αγαθού, δεν έχει αναγνωριστεί επαρκώς²⁵. Η δογματική απόρριψη οποιασδήποτε αναθεώρησης της λειτουργίας αυτών των εταιρειών μέχρι τη στιγμή που τα πράγματα έφθασαν στο απροχώρητο, αναδεικνύει τη βαθιά ανευθυνότητα των βασικών ρυθμιστικών αρχών τα τελευταία χρόνια.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έπαιξε τον πλέον αμφισβητήσιμο ρόλο στη χρηματοοικονομική αυτή πανωλεθρία. Από το 1999 και μετά, η Επιτροπή ακολούθησε μια πολιτική οικονομικής ολοκλήρωσης, που επικεντρώθηκε στη λειτουργία των κεφαλαιαγορών, ως βασικό στοιχείο της στρατηγικής της Λισαβόνας. Η ίδια η ευρωπαϊκή, χρηματοοικονομική ολοκλήρωση αποτελεί μια εύλογη απάντηση στη δημιουργία ενός παγκοσμιοποιημένου χρηματοοικονομικού συστήματος με επίκεντρο τις ΗΠΑ. Ωστόσο, η πρόθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να αντιγράψει απλά το αμερικανικό χρηματοοικονομικό σύστημα, χωρίς να αντιμετωπίζει τις αδυναμίες του, ήταν σαφής από την αρχή. Όπως υπονοούσε η προπαγάνδα γύρω από τη στρατηγική της Λισαβόνας, με τον παράλογο στόχο «να κάνουμε την Ευρώπη το καταλληλότερο μέρος για την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας στον κόσμο», η οικονομική ολοκλήρωση γινόταν κατανοητή μόνο σε όρους χαμηλότερου κόστους χρηματοοικονομικών συναλλαγών. Κατά την Επιτροπή, η οικονομική ολοκλήρωση δεν αναγνωρίζει κανέναν είδος δημόσιο αγαθό!

Οι κίνδυνοι της φιλελευθεροποίησης για τα νοικοκυριά παραβλέφθηκαν. Παρότι υπάρχει πλέον πληθώρα στοιχείων για τις χαμηλές επιδόσεις της λιανικής τραπεζικής στη Βρετανία, ο απορρυθμισμένος και στενά συνδεδεμένος με την κεφαλαιαγορά Βρετανικός χρηματοοικονομικός τομέας, έγινε υπόδειγμα για τη λιανική τραπεζική στην ΕΕ²⁶. Η ανάγκη για οικονομική και χρηματοοικονομική σταθερότητα έγιναν δύο ακόμη δημόσια αγαθά που η Επιτροπή αδυνατεί να κατανοήσει. Το μόνο πράγμα που έχει σημασία είναι η μείωση του κόστους των συναλλαγών.

Η αφήφιση των θεμάτων σταθερότητας επιβεβαιώθηκε και από τον Alexandre Lamfalussy, πρώην Γενικό Διευθυντή της Τράπεζας για τη Διεθνή Διαμεσολάβηση. Ο Lamfalussy κλήθηκε να ηγηθεί μιας συμβουλευτικής επιτροπής για την αναδιοργάνωση της χρηματοοικονομικής ολοκλήρωσης, που είχε τελματωθεί λόγω τεχνικών προβλημάτων. Η συγκεκριμένη πολιτική ολοκληρώθηκε στη βάση της αναφοράς που συνέταξε η εν λόγω επιτροπή. Ο Lamfalussy επιβεβαιώνει ότι η Επιτροπή τον απέτρεψε να αναφερθεί σε ζητήματα σταθερότητας. Στην αναφορά του σημειώνει ότι «μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα δε σημαίνει απαραίτητα περισσότερη σταθερότητα... Η μεγαλύτερη ενοποίηση των κεφαλαιαγορών συνεπάγεται και μεγαλύτερη αλληλεπίδραση ανάμεσα στους χρηματοοικονομικούς μεσάζοντες σε διασυνοριακή βάση, αυξάνοντας την έκθεση σε διαταραχές... υπάρχει άμεση ανάγκη ενδυνάμωσης της συνεργασίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο ανάμεσα στις αρχές και τους θεσμούς που είναι υπεύθυνοι για τη μικρο και μακρο ρύθμιση των αγορών. Αυτό δεν ήταν κάτι που επιθυμούσε η Γεν. Δ/ση Εσωτερικής Αγοράς (της Επιτροπής). Μας ζητήθηκε ευγενικά αλλά αυστηρά να εγκαταλείψουμε το θέμα»²⁷. Με την βιασύνη για την αναμόρφωση του Ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού συστήματος όσο το δυνατόν συντομότερα και χωρίς καμία αναφορά στα δημόσια αγαθά που έθετε σε κίνδυνο - σταθερότητα, ισονομία, εμπιστοσύνη - η πολιτική της Επιτροπής για μια αγοραία ενοποίηση κατέληξε σε αδιέξοδο.

Ενθετο 2: Ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια - Μια αμήχανη πρωτοβουλία

Η ρηχή και μηχανιστική προσέγγιση της δημοσιονομικής πολιτικής από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή αντικατοπτρίζεται στην άκαρπη πρωτοβουλία της για τα ενυπόθηκα δάνεια. Ενώ το νομοθετικό πρόγραμμα που αρχικά σχεδιάστηκε για να ενοποιήσει τις αγορές χονδρικής πώλησης τίτλων είχε σχεδόν ολοκληρωθεί, η Γενική Διεύθυνση Εσωτερικής Αγοράς της Επιτροπής άρχισε να αναζητά νέους τρόπους ενοποίησης των αγορών. Αποφάσισε λοιπόν να πιέσει για την ενοποίηση της αγοράς ενυπόθηκων, στεγαστικών δανείων. (*Πράσινη Βίβλος: η ενυπόθηκη πίστη στην E.E.COM (2005) 327*). Η προέλευση αυτής της τακτικής εντοπίζεται στην αντίστοιχη αμερικάνικη πρακτική. Η άποψη ότι με καλύτερη «διαχείριση κινδύνου» το κεφάλαιο που απαιτείται στον τομέα του ενυπόθηκου δανεισμού μπορεί να μειωθεί (σελ. 11) είναι ένα καλό παράδειγμα. Ένα άλλο παράδειγμα αποτελεί η πεποίθηση ότι μια μεγάλη δευτερογενής αγορά ενυπόθηκων δανείων θα ήταν προωθητική: «Πολλοί...εκφράζουν την άποψη ότι η περαιτέρω ενοποίηση των αγορών ενυπόθηκου δανεισμού της E.E. θα μπορούσε να ενισχυθεί σημαντικά από τη δημιουργία μιας πανευρωπαϊκής χρηματοοικονομικής αγοράς» (σελ. 13). Πουθενά σ' αυτό το κείμενο δεν αφήνεται να εννοηθεί ότι μια ευρωπαϊκής διάστασης δευτερογενής αγορά ενυπόθηκων δανείων θα μπορούσε να δημιουργήσει δυσκολίες πληροφόρησης ενώ η λέξη «σταθερότητα» δεν αναφέρεται πουθενά στην Πράσινη Βίβλο. Οι ίδιοι πειθήνιοι οικονομολόγοι προσελήφθησαν για να δώσουν τις ευλογίες τους στο παράλογο αυτό σχέδιο. Η έκθεσή τους (*London Economics: Το κόστος και τα οφέλη της ενοποίησης των Αγορών Ενυπόθηκου Δανεισμού της E.E., Αύγουστος 2005*) εκθειάζε το αμερικανικό σύστημα, συμπεριλαμβανομένου και του τμήματος των στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου (*sub-prime loans*). Ειδικότερα, αναφέρεται ότι:

Η αμερικάνικη εμπειρία υποδηλώνει ότι:

- *Νομικοί ή άλλοι περιορισμοί στη γεωγραφική εξάπλωση των τραπεζών μειώνουν την αποτελεσματικότητα του ενυπόθηκου δανεισμού.*
- *Προσπάθειες για τη δημιουργία μια κοινής αγοράς ενυπόθηκου δανεισμού στην E.E. θα αυξήσουν τα κίνητρα για τη δημιουργία ενός αυτοματοποιημένου συστήματος επεξεργασίας των αιτήσεων δανεισμού μειώνοντας το αρχικό κόστος.*
- *Η εξάλειψη των περιορισμών στα μέγιστα επιτόκια του ενυπόθηκου δανεισμού θα επιτρέψει την ανάπτυξη στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου (*sub-prime loans*), αυξάνοντας έτσι το συνολικό δανεισμό αυτού του τύπου. (σελ. 168)*

Η μακροχρόνια πορεία ανάπτυξης, που προσάρμοσε τη στεγαστική πίστη των διαφόρων κρατών μελών στις συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες και προτεραιότητές τους δε σήμαινε τίποτα για τους αξιωματούχους της Επιτροπής, που παρέβλεψαν τα πάντα προκειμένου να δημιουργήσουν μια νέα, εντελώς περιττή, πανευρωπαϊκή αγορά. Η πρόταση για την αγορά ενυπόθηκου δανεισμού προωθούνταν μέχρι και το Φεβρουάριο 2007, παρότι κατά το τέλος του έτους με την έκδοση της *Λευκής Βίβλου: για την ενοποίηση των Αγορών Ενυπόθηκου Δανεισμού στην E.E. (COM (2007)807)*, εμφανίσθηκαν σημάδια επαναξιολόγησης. Η *Λευκή Βίβλος* έκανε και την καταπληκτική διαπίστωση ότι «τα πρόσφατα γεγονότα στις παγκόσμιες αγορές ενυπόθηκου δανεισμού επιβεβαιώνουν την ορθότητα της προτεινόμενης προσέγγισης» (σελ. 10). Φυσικά ισχύει το ακριβώς αντίθετο. Ολόκληρο το επιχείρημα της Γ.Δ. Εσωτερικής Αγοράς βασίστηκε στην υποτιθέμενη επιθυμία για μεγαλύτερη διαφοροποίηση προϊόντος, παρότι ήταν αυτή ακριβώς η διαφοροποίηση, που έκανε αδιαφανείς και επικίνδυνους τους αμερικανικούς τίτλους ομολόγων, που ήταν εξασφαλισμένοι με υποθήκες. Το 2008, η ιδέα της ενοποίησης των αγορών ενυπόθηκου δανεισμού εγκαταλείφθηκε σιωπηρά. Πλέον δεν αναφέρεται εμφανώς ούτε στο διαδικτυακό τόπο της Επιτροπής!

2.2 Το αντιπαραγωγικό καθεστώς μακροοικονομικής πολιτικής

Η αργή υποχώρηση της ανεργίας στην Ε.Ε. από το 9% το 2004 στο 6.8% το 2008 απειλείται πλέον από τις αρνητικές συνέπειες της πιστωτικής κρίσης. Μεγάλες διαφορές έχουν δημιουργηθεί ανάμεσα στα επιτόκια της ΕΚΤ και των άλλων κεντρικών τραπεζών και τα επιτόκια που χρεώνουν οι εμπορικές τράπεζες προκειμένου να δανείσουν νοικοκυριά και επιχειρήσεις. Οι σημαντικές ενέσεις ρευστότητας που πραγματοποίησαν οι κεντρικές τράπεζες δε στάθηκαν ικανές να τις εξαλείψουν. Έτσι, μια μείωση της τάξης του 0.5% του βασικού επιτοκίου δανεισμού της ΕΚΤ τον Οκτώβριο του 2008 οδήγησε σε αντίστοιχη μείωση του διατραπεζικού επιτοκίου Euribor - που λειτουργεί σαν σημείο αναφοράς για τη διαμόρφωση των επιτοκίων στο σύνολο της οικονομίας - κατά λιγότερο από το μισό. Πολλές κυβερνήσεις, ωστόσο, αγόρασαν μερίδια κεφαλαίου των εμπορικών τραπεζών. Σ' αυτό το πλαίσιο γίνεται αναγκαία η χρήση της δυνατότητας επιρροής που αποκτούν οι κυβερνήσεις και η οποία μπορεί να διασφαλίσει ότι οι εμπορικές τράπεζες δεν θα επιδεινώσουν την οικονομική επιβράδυνση περιορίζοντας τις πιστώσεις.

Υπάρχουν επίσης εσωτερικοί και εξωτερικοί λόγοι για τη χαλάρωση της δημοσιονομικής πολιτικής σε επίπεδο Ε.Ε. και συγκεκριμένα στη ζώνη του ευρώ. Εσωτερικά, οι πρόσφατες προβλέψεις καταδεικνύουν μια σαφή κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας που σε ορισμένες χώρες όπως η Βρετανία παίρνει διαστάσεις πραγματικής ύφεσης. Εξωτερικά, η διαφαινόμενη διολίσθηση του δολαρίου και η ύφεση στις ΗΠΑ τείνουν να επιδεινώσουν την κάμψη της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας. Η περιοχή του ευρώ βρίσκεται σε ευνοϊκή θέση προκειμένου να στηρίξει το γενικό επίπεδο της ζήτησης δημιουργώντας τουλάχιστον ένα βραχυπρόθεσμο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Υπό τις παρούσες συνθήκες, ένα τέτοιο έλλειμμα θα ήταν εύκολο να χρηματοδοτηθεί και θα μπορούσε να ενισχύσει το ευρώ ταυτόχρονα με την εισαγωγή κεφαλαίου από εξωτερικούς επενδυτές. Παρ' όλα αυτά, μια γενική μεταστροφή της μακροοικονομικής πολιτικής πρέπει να συνοδεύεται από μέτρα συντονισμού των εθνικών πολιτικών των κρατών μελών και να αμβλύνει τις ενδοκοινοτικές ανισορροπίες. Η διαφορά του κόστους ανάμεσα στη Γερμανία και τα υπόλοιπα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ μεγαλώνει και απειλεί να δημιουργήσει σοβαρές εντάσεις στην περιοχή, ιδιαίτερα λαμβάνοντας υπόψη ότι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μέσω της νομισματικής υποτίμησης δεν είναι πλέον δυνατή.

Πίνακας 2.1: Μισθολογικό κόστος ανά μονάδα προϊόντος (2000 = 100)

	Εκτίμηση 2008	Πρόβλεψη 2009
Γερμανία	102.3	103.6
Γαλλία	117.2	119.3
Ισπανία	124.7	127.4
Ιταλία	125.9	128.4
Ολλανδία	118.9	122.3
Βέλγιο	115.4	117.5
Ιρλανδία	132.0	134.5
Φινλανδία	134.8	140.9
Κύπρος	125.7	127.3
Μάλτα	121.0	123.2
Ελλάδα	134.8	140.9
Πορτογαλία	120.8	122.7
Σλοβενία	138.0	142.4
Αυστρία	108.0	109.5

Πηγή: European Economy: Statistical Annex, Spring 2008

Η κατάσταση αυτή προκύπτει λόγω της συνεχούς συμπίεσης των γερμανικών μισθών, που έχουν αυξηθεί σε ονομαστικούς όρους μόνο κατά 1.8% ετησίως μεταξύ 2000 και 2008 με πραγματική ετήσια αύξηση της παραγωγικότητας της τάξης του 1.4% και ετήσιο ρυθμό πληθωρισμού της τάξης του 1.6%. Μια συνέπεια αυτού είναι η συνεχής πτώση του μεριδίου των μισθών στα γερμανικά εισοδήματα. Μια άλλη είναι η διευρυνόμενη πώλωση των οικονομιών της ζώνης του ευρώ: η Γερμανία, η Αυστρία και η Ολλανδία έχουν τεράστια πλεονάσματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, ενώ η Γαλλία, η Ιταλία και οι περισσότερες από τις χώρες της ευρωζώνης παρουσιάζουν διευρυνόμενα ελλείμματα, τα οποία το 2008 ξεπέρασαν το 10% του ΑΕΠ στην Πορτογαλία, την Ισπανία και την Ελλάδα. Παρότι οι χώρες της ευρωζώνης συνολικά θα

μπορούσαν εύκολα να χρηματοδοτήσουν μεγάλα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, το ίδιο δε συμβαίνει με τα πιο αδύναμα κράτη μέλη. Ο κίνδυνος είναι ότι τα ελλείμματα σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Ισπανία και η Πορτογαλία θα καλυφθούν με μεγάλη δυσκολία εξαιτίας της πιστωτικής κρίσης και θα μειωθούν μόνο με μια δραστική κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας και της απασχόλησης.

2.3 Η αποδόμηση των εργασιακών δικαιωμάτων μέσω της πολιτικής για την αγορά εργασίας

Ελαστικότητα (flexibility)

Για περισσότερο από δύο δεκαετίες η εργασιακή πολιτική των κρατών μελών της Ε.Ε έχει επικεντρωθεί στην κατεύθυνση της ‘ελαστικότητας’. Αυτό έχει συντελεσθεί κυρίως με το να επιτρέπονται συμβόλαια εργασίας που παρέχουν στους εργαζόμενους λιγότερα δικαιώματα. Για παράδειγμα, τα συμβόλαια προσωρινής απασχόλησης, η απασχόληση εργαζομένων μέσω πρακτορείων και διαφόρων μορφών υπεργολαβίας, τα συμβόλαια μερικής απασχόλησης ή ακόμα και τα συμβόλαια ‘μηδενικής απασχόλησης’ και η χρήση υποτιθέμενων ‘αυτοαπασχολούμενων’ εργαζομένων αντί υπαλλήλων. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφέρει ότι «το μερίδιο της συνολικής απασχόλησης που αφορά σε εργασιακούς διακανονισμούς διαφορετικούς από το πάγιο συμβόλαιο εργασίας, καθώς σε αυτοαπασχολούμενους έχει αυξηθεί από πλέον του 36% το 2001 σε σχεδόν 40% του εργατικού δυναμικού το 2005»²⁸.

Παρόλο που τέτοιου είδους πρακτικές σίγουρα ωφελούν τους εργοδότες και κυρίως τους πιο αδίστακτους απ’ αυτούς, δύσκολα αποδεικνύεται ότι συνεισφέρουν είτε σε περισσότερη απασχόληση, είτε στη γενική οικονομική ανάπτυξη. Σημείο κλειδί του ‘άτυπου’ συμβολαίου είναι ότι μετακυλύει ή μειώνει την εργασιακή προστασία. Αυτό, υποθετικά, ενθαρρύνει τους εργοδότες να προσλάβουν περισσότερους εργαζόμενους. Ωστόσο, ο ΟΟΣΑ αναφέρει ότι «η επίδραση της νομοθεσίας για την εργασιακή προστασία είναι μάλλον μικρή στο σύνολο της ανεργίας» και ότι «η συνολική επιρροή στην απασχόληση είναι ασαφής και εμφανώς περιορισμένη στην πραγματικότητα»²⁹.

Από την άλλη πλευρά δεν χωρά καμία αμφιβολία ότι η χρήση ελαστικών συμβολαίων εργασίας αυξάνει την ανισότητα των μισθών. Συνήθως, εκείνοι που υποχρεούνται να αποδεχτούν τα ‘άτυπα’ συμβόλαια είναι οι πλέον αδύναμοι και ευάλωτοι εργαζόμενοι, χωρίς αυτό να αποτρέπει να υποφέρουν και οι ίδιοι από τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας³⁰. Παρόλα αυτά σίγουρα δεν έχει αποδειχθεί ότι τέτοιου είδους ανισότητες συνεισφέρουν οτιδήποτε στην οικονομική ανάπτυξη. Ο ΟΟΣΑ επίσης αναφέρει ότι ακόμα και η αυστηρή εργασιακή προστασία για τα κανονικά συμβόλαια έχει πολύ μικρό αρνητικό αντίκτυπο στη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη της παραγωγικότητας³¹.

Αντίθετα, υπάρχουν πολύ περισσότερες αποδείξεις ότι οι συνέπειες μιας τέτοιου είδους ελαστικοποίησης της εργασίας για την οικονομική ανάπτυξη είναι αρνητικές. Το κόστος ορισμένων κατηγοριών εργασίας μειώνεται, αλλά έτσι μειώνεται και το κίνητρο αύξησης της παραγωγικότητας. Συγχρόνως οι χαμηλοί μισθοί και οι άθλιες συνθήκες εργασίας τείνουν να υποβαθμίζουν την αποδοτικότητα των εν λόγω εργαζομένων. Γεγονός είναι, ότι οι τομείς της ευρωπαϊκής βιομηχανίας με την καλύτερη καταγραφή παραγωγικότητας δεν κάνουν σχεδόν καθόλου χρήση ‘άτυπων’ συμβολαίων³². Ορισμένες μελέτες για την Ολλανδία, που φαινομενικά ηγείται του συνδυασμού εργασιακή ελαστικότητα-ασφάλεια οδηγούν σε παρόμοια συμπεράσματα (π.χ. του Alfred Kleinknecht)³³.

«Ελαστικοποίηση» (flexicurity)

Προσφάτως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει προσπαθήσει να επανακαθορίσει τις βασικές αρχές της εργασιακής στρατηγικής της με τους όρους της ‘ελαστικοποίησης’³⁴. Πίσω απ’ αυτή την αλλαγή κρύβεται κάποια αναγνώριση του κοινωνικού κόστους των ‘άτυπων’ συμβολαίων, αλλά ο βασικός στόχος παραμένει ο ίδιος –η υποβάθμιση των δεδομένων απασχόλησης και η μείωση της εργασιακής προστασίας³⁵. Η έλλειψη πειστικής επιχειρηματολογίας γι’ αυτή τη στροφή δεν φαίνεται να απασχολεί την Επιτροπή και αυτό οδηγεί στην υποψία ότι βασικό κίνητρο είναι η πίεση που ασκείται από τις μεγάλες εταιρίες. Η αντίληψη της Επιτροπής για την ‘ελαστικοποίηση’ φαίνεται ουσιαστικά να αφορά σε αλλαγή τακτικής. Η πίεση στα δεδομένα και την ασφάλεια εργασίας θα συνεχιστεί, αλλά αυτό δεν θα γίνει κυρίως μέσα από τον πολλαπλασιασμό των άτυπων συμβολαίων –αντίθετα, θα ανοίξει μέσω αυτών μια κατεύθυνση

αποδυνάμωσης της προστασίας, που προσφέρουν τα κανονικά συμβόλαια. Υπονοείται (από την Επιτροπή) ότι αυτή η προσέγγιση θα είναι λιγότερο άδικη από την προηγούμενη. Αυτό προκαλεί δυσπιστία. Για μια ακόμα φορά, οι πλέον αδύναμοι και ευάλωτοι εργαζόμενοι είναι εκείνοι, που θα υποφέρουν περισσότερο από την μείωση της προστασίας της εργασίας.

Παρόλα αυτά, αρκετά κράτη-μέλη, περιλαμβανομένης της Γαλλίας, έχουν υιοθετήσει τη στρατηγική της ελαστικοποίησης αναθεωρώντας τον Εργατικό Κώδικα με σκοπό τη μείωση του επιπέδου προστασίας και τον περιορισμό των εργασιακών δικαιωμάτων³⁶. Συχνά η Επιτροπή επικαλείται τα παραδείγματα της Δανίας και της Ολλανδίας, ως χώρες-πρότυπα εφαρμογής της ελαστικοποίησης. Υπάρχουν αρκετά λόγους να πιστεύουμε ότι ακόμα και σ' αυτές τις χώρες, τα μέτρα για τη μείωση της εργασιακής ασφάλειας έχουν αποφέρει αρνητικά αποτελέσματα³⁷. Βέβαια, είναι γεγονός ότι και οι δύο αυτές χώρες έχουν σχετικά προχωρημένα και καλά θεμελιωμένα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας. Ωστόσο, δεν υπάρχει πρόθεση επέκτασης των συστημάτων των χωρών αυτών σε άλλα κράτη-μέλη. Αντίθετα, οι στρατηγικές εφαρμογής της ελαστικοποίησης πρόκειται να προσαρμοστούν στις εθνικές συνθήκες, με τρόπο ώστε να τείνουν να υποβαθμίσουν τα υφιστάμενα εργασιακά δικαιώματα.

Πρόσφατη Νομοθεσία

Ο καθορισμός των συμβολαίων εργασίας ανήκει στις αρμοδιότητες των κρατών-μελών, όχι της Ε.Ε. Επομένως, η στρατηγική της ελαστικοποίησης δεν είχε, τουλάχιστον μέχρι τώρα, μεγάλο αντίκτυπο στην Ε.Ε. Εν τούτοις, έχει συντελεστεί μια σαφής μεταβολή στην κατεύθυνση της εργατικής νομοθεσίας της Ε.Ε. Στο παρελθόν, η νομοθεσία της Ε.Ε εξυπηρετούσε μια ορισμένη αναβάθμιση των εργασιακών δεδομένων και προστασίας, σε τομείς όπως η υγεία, η ασφάλεια, η ισότητα των φύλων και η συμμετοχή των εργαζομένων. Όσον αφορά στην πολιτική της ελαστικοποίησης, η Ε.Ε άσκησε πίεση για όλο και περισσότερα άτυπα συμβόλαια. Ταυτόχρονα, όμως προσπάθησε να επιβάλλει ένα ελάχιστο όριο εργασιακών δεδομένων για τους εν λόγω εργαζόμενους – μερικής, προσωρινής, κλπ απασχόλησης.

Αυτού του είδους η νομοθεσία έχει πλέον εγκαταλειφθεί χάριν της πλήρους απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας. Το σχέδιο της οδηγίας Bolkestein για την παροχή υπηρεσιών υπέδειξε τη νέα στρατηγική: στο όνομα μιας ανοιχτής αγοράς υπηρεσιών, οι εργοδότες επιτρέπεται να μετακινούν εργαζόμενους σε κάποιο άλλο κράτος-μέλος χωρίς να δεσμεύονται από τους νόμους και τους κανόνες εργασίας του κράτους αυτού (ή τουλάχιστον τα δεδομένα παροχής υπηρεσιών)³⁸. Το αποτέλεσμα θα ήταν η άσκηση σοβαρής πίεσης στα νομοθετικά δεδομένα και ένα καθεστώς έντονου ανταγωνισμού, καθώς οι μεγάλες εταιρίες θα αναζητούσαν το λιγότερο περιοριστικό, ρυθμιστικό σύστημα. Παρόλο που το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε μόνο μια τροποποιημένη έκδοση της οδηγίας Bolkestein, η Επιτροπή, με τη συνήθη έλλειψη σεβασμού προς το Κοινοβούλιο, δεν εγκατέλειψε την φιλοδοξία της για μια μεγάλου εύρους απελευθέρωση της αγοράς βάσει των αρχικών προτάσεων της οδηγίας Bolkestein (σχετικά δέχεται αυτή τη στιγμή ισχυρή ενίσχυση από το Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων –βλ. ένθετο 3).

Υπάρχουν ορισμένα παραδείγματα της προσπάθειας απορρύθμισης της αγοράς: αποδυνάμωση της οδηγίας για το χρόνο απασχόλησης της οδηγίας Posted Worker, που θεμελιώνει ένα ελάχιστο επίπεδο εργασιακών δικαιωμάτων για εργαζόμενους, που προσωρινά έχουν αποσπαστεί σε άλλα κράτη-μέλη· υπαγωγής του συστήματος υγείας και πρόνοιας στο καθεστώς ανταγωνισμού της Ε.Ε. με σοβαρούς κινδύνους για τα την απασχόληση των εργαζομένων στους συγκεκριμένους τομείς. Όλες αυτές οι πρωτοβουλίες είναι ευθέως αντίθετες προς τη θέση, που υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με τις προτάσεις Bolkestein.

Πρόκειται για μια καταστροφική πολιτική, που δεν μπορεί παρά να εξυπηρετήσει την υποβάθμιση των εργασιακών δικαιωμάτων, χωρίς να προωθεί ούτε υψηλότερα επίπεδα απασχόλησης, ούτε βελτιώσεις στην παραγωγικότητα. Δεδομένης της πολύ σοβαρής κρίσης πολιτικής νομιμοποίησης, που αντιμετωπίζει αυτή τη στιγμή η Ε.Ε, η στρατηγική αυτή είναι επιπλέον εξαιρετικά επικίνδυνη, γιατί μπορεί να προκαλέσει αυξημένη λαϊκή δυσαρέσκεια κατά των ευρωπαϊκών θεσμών και της ευρωπαϊκής οικοδόμησης.

Ένθετο 3: Ανησυχητικές αποφάσεις από το Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

Δεν είναι μόνο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή που έχει υιοθετήσει μια πιο σκληρή θέση απέναντι στους εργαζόμενους. Ορισμένες πρόσφατες αποφάσεις του Δ.Ε.Κ υποδηλώνουν ότι πλέον δίνει στους κανόνες ανταγωνισμού της Ε.Ε απόλυτη προτεραιότητα σε σχέση με τα δικαιώματα των εργαζομένων:

-Μια ναυτιλιακή εταιρεία που διεξήγαγε δρομολόγια μεταξύ Φινλανδίας και Εσθονίας απέσυρε τα πλοία της από τα φινλανδικά νηολόγια και τα ενέγραψε στα εσθονικά, με σκοπό την μείωση των μισθών. Όταν το φινλανδικό ναυτικό σωματείο –υποστηριζόμενο από τη Διεθνή Ομοσπονδία Εργαζομένων Μεταφορών (International Transport Workers Federation) – απείλησε να προβεί σε εργατικές κινητοποιήσεις εναντίον αυτής της ενέργειας, η εταιρία έκανε αίτηση για την απαγόρευση κινητοποιήσεων και το ΔΕΚ απεφάνθη ότι σ’ αυτή την περίπτωση τυχόν κινητοποιήσεις αποτελούν παραβίαση του δικαιώματος εγκατάστασης, που εγγυάται το άρθρο 43 της Ευρωπαϊκής Συνθήκης.

-Η σουηδική πόλη Vaxholm είχε αναθέσει στην λιθουανική εταιρία Laval την ανακαίνιση ενός σχολείου. Η εταιρία δεν είχε πρόθεση να πληρώσει σουηδικούς μισθούς για την εργασία που θα διεξαγόταν στην τοποθεσία αυτή. Όταν τα σουηδικά σωματεία απέκλεισαν το εργοτάξιο με στόχο να εξαναγκάσουν τη λιθουανική εταιρία να διαπραγματευτεί μια συλλογική σύμβαση, το Δ.Ε.Κ. έκρινε ότι σ’ αυτή την περίπτωση η δράση του σωματείου συνιστούσε παραβίαση του δικαιώματος εκπλήρωσης της υποχρέωσης παροχής υπηρεσιών, όπως εγγυάται το άρθρο 49 της Ευρωπαϊκής Συνθήκης, και επομένως ήταν παράνομη. Περαιτέρω αποφάσισε ότι βάσει της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών, δεν μπορεί να εξαναγκασθεί μια εταιρία με έδρα σε άλλη χώρα να καταβάλει περισσότερο από το κατώτατο όριο μισθού βάσει συλλογικών συμβάσεων, που έχουν διακηρυχθεί ως γενικώς ισχύουσες σε εθνικό επίπεδο από τις δημόσιες αρχές.

-Εμμένοντας σ’ αυτή την επιχειρηματολογία, το Δ.Ε.Κ. έκρινε επίσης νόμιμη την πρόσληψη Πολωνών εργατών σε γερμανικό οικοδομικό έργο με αμοιβή μικρότερη από το μισό του σχετικού κατώτατου μισθού (Rueffert) και δικαίωσε την Επιτροπή όταν αυτή μήνυσε την κυβέρνηση του Λουξεμβούργου επειδή η τελευταία επέμενε ότι οι μετακινηθέντες εργαζόμενοι οφείλουν να λαμβάνουν τους εθνικά κατοχυρωμένους μισθούς και συνθήκες εργασίας.

Αυτές και άλλες, παρόμοιες αποφάσεις υποδηλώνουν ότι, παρόλο που η διαβόητη οδηγία Bolkenstein σχετικά με την παροχή υπηρεσιών τροποποιήθηκε σοβαρά από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Δικαστήριο ενεργεί όπως ακριβώς αν αυτή είχε περάσει στην αρχική της μορφή. Οι εργαζόμενοι μετακινούνται σε άλλα κράτη-μέλη χωρίς να απολαμβάνουν το βασικό μισθό και τις συνθήκες εργασίας, που έχουν κατοχυρωθεί στα κράτη αυτά. Οποιαδήποτε πρόκληση αλλαγής αυτής της κατάστασης τίθεται εκτός νόμου ως παραβίαση του ‘δικαιώματος παροχής υπηρεσιών’ και του ‘δικαιώματος εγκατάστασης’.

Ενθετο 4: Τα δικαιώματα των ασθενών στη διασυνοριακή περίθαλψη - Η οδηγία Bolkenstein από την πίσω πόρτα

Στις 2 Ιουλίου 2008, η Επιτροπή υπέβαλλε μια πρόταση για την εφαρμογή των δικαιωμάτων των ασθενών στη διασυνοριακή παροχή υπηρεσιών περίθαλψης. Παρά τον τίτλο, το προσχέδιο της οδηγίας αφορά στις ίδιες πτυχές της παροχής υπηρεσιών του συστήματος υγείας με εκείνες που περιλαμβάνονταν στο προσχέδιο του 2004 της οδηγίας σχετικά με τις υπηρεσίες, και μπορεί να θεωρηθεί ως μια απόπειρα επαναφοράς της οδηγίας Bolkenstein «από την πίσω πόρτα». Η νομική βάση του προσχεδίου της οδηγίας είναι το άρθρο 95 της Ευρωπαϊκής Συνθήκης «καθιέρωση και λειτουργία της εσωτερικής αγοράς»). Οι Ευρωπαίοι Οικονομολόγοι απορρίπτουν πλήρως τη συγκεκριμένη προσέγγιση: Η υγεία δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο του ανταγωνισμού και της εσωτερικής αγοράς της Ε.Ε., αλλά εμπίπτει στον τομέα των δημοσίων υπηρεσιών κοινού συμφέροντος και των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας.

Η πρόταση αποσκοπεί στο να κωδικοποιήσει τις αποφάσεις του Δ.Ε.Κ. σύμφωνα με τις οποίες, η πρόσβαση και προσφυγή στις υπηρεσίες υγείας προσδιορίζονται από τους κανόνες της εσωτερικής αγοράς της Ε.Ε, παρόλο που ο τρόπος οργάνωσης και χρηματοδότησης των υπηρεσιών αυτών είναι αποκλειστικά ζήτημα των κρατών-μελών. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή επιθυμεί να βασίσει την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας – και την πληρωμή του κόστους θεραπείας- σε κράτος-μέλος διαφορετικό απ’ αυτό στο οποίο ανήκει ο ασθενής στην αρχή της αποζημίωσης. Οι ασθενείς θα υποχρεούνται να καταβάλουν το κόστος μιας τέτοιας

θεραπείας με δικές τους δαπάνες, αλλά θα αποζημιώνονται από το ασφαλιστικό σύστημα υγείας της χώρας τους μέχρι το επίπεδο δαπανών που αντιστοιχεί για μια ανάλογη θεραπεία στη χώρα αυτή.

Οι προτεινόμενοι από την Επιτροπή κανόνες για την αποζημίωση των δαπανών υγείας προοιωνίζουν την τάση προς ένα διπολικό σύστημα υγείας. Στηρίζουν τη θεμελίωση μιας ευρείας κινητικότητας των εμπορευμάτων ασθενών εντός της Ε.Ε., ενθαρρύνοντάς τους, έτσι, να αποφύγουν τις εγχώριες λίστες αναμονής με το να αναζητούν εντός της Ε.Ε. τους καλύτερους ειδικούς. Ωστόσο, αυτού του είδους η κινητικότητα ασθενών μέσα στην Ε.Ε. καταδικάζει την αρχή της 'ίσης πρόσβασης για όλους' στις υπηρεσίες υγείας και την αρχή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως του εισοδήματος του ασθενούς και του κόστους θεραπείας. Ένας συνηθισμένος πωλητής, εργάτης χαλυβουργίας ή χαμηλόμισθος εργαζόμενος θα ήταν δύσκολο να έχει τη δυνατότητα να επωφεληθεί από την τόσο εκθειασμένη 'εσωτερική ελεύθερη αγορά', λόγω του υψηλού κόστους μετακίνησης και στέγασης, καθώς επίσης και λόγω των εμποδίων στη γλώσσα και της αβεβαιότητας για το νομικό καθεστώς των άλλων κρατών-μελών. Επιπλέον, ένας Ρουμάνος ή ένας Βούλγαρος πολίτης είναι μάλλον απίθανο να εξασφαλίσει θεραπεία στη Γερμανία ή τη Γαλλία στη βάση αυτή, καθώς το ασφαλιστικό σύστημα υγείας της χώρας τους θα κατέβαλε μικρό μόνο μέρος του κόστους οποιασδήποτε τέτοιας θεραπείας.

Το προσχέδιο της οδηγίας προτείνει την αμοιβαία αναγνώριση των ιατρικών συνταγών σε όλη την Ευρώπη. Αυτό θα προέτρεπε τους ασθενείς να αγοράσουν φάρμακα που κυκλοφορούν σε άλλα κράτη-μέλη πλην του δικού τους. Επίσης, οι συνταγές θα μπορούν να κυκλοφορούν σε ηλεκτρονική μορφή. Κάτι τέτοιο θα έδινε το πράσινο φως για αμφίβολης ποιότητας διαδικτυακές συναλλαγές (με χειριστές διαδικτυακών τόπων, που θα δημοσιεύουν συνταγές των άλλων κρατών-μελών, κατάλληλες για ναρκωμανείς ή θα διακινούν φάρμακα απαγορευμένα στο κράτος-μέλος όπου ανήκει ο διαχειριστής) και θα εξαπέλυε έναν άγριο ανταγωνισμό σχετικά με τις χρεώσεις συνταγολογίου και τις επιπρόσθετες δαπάνες. Η πρόταση θα έδινε στην Επιτροπή πρόσθετες εξουσίες στο πεδίο της πολιτικής για την υγεία (υπηρεσίες 'τηλεφαρμάκων', δίκτυα 'παραπομπής' εντός της Ε.Ε. και κέντρα ενημέρωσης σχετικά με σπάνιες ασθένειες, προσδιορισμό διαφόρων νοσοκομειακών υπηρεσιών, κ.λ.π.) χωρίς να εξασφαλίζεται, σε πολλές περιπτώσεις, η επαρκής εποπτεία εκ μέρους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

2.4 Η συνεχιζόμενη ανεπάρκεια της πολιτικής για το κλίμα και την ενέργεια

Οι στρατηγικές της Ε.Ε για το κλίμα και την ενέργεια δεν βρίσκονται σε πλήρη συντονισμό, ούτε μεταξύ των διαφορετικών τομέων της Ε.Ε ούτε μεταξύ των κρατών-μελών της. Η Κοινή Αγροτική Πολιτική συνεχίζει να λειτουργεί στην κατεύθυνση της ενεργοβόρου γεωργίας. Ταυτόχρονα, στην πραγματικότητα δεν αποβλέπει στην επίλυση του προβλήματος των κλιματικών αερίων που παράγονται στην αγροτική παραγωγή και αφήνει απ' έξω το ζήτημα της κατανάλωσης κρέατος ως στοιχείο του κλιματικού προβλήματος. Μεγάλα κράτη-μέλη όπως η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο επιμένουν να παρατείνουν τις στρατηγικές τους για παραγωγή ενέργειας βασισμένης στο κάρβουνο στο απώτερο μέλλον, ενώ ομοίως η Γαλλία επιμένει να διατηρεί το δικαίωμά της στην παραγωγή πυρηνικής ενέργειας, που εδώ και καιρό έχει αποδειχτεί επικίνδυνη, ανεπαρκής και δαπανηρή. Η Συνθήκη της Λισαβόνας παρέχει θεσμική εγγύηση στη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (Euratom Treaty), η οποία θα συνεχίσει να δεσμεύει πόρους εν σπάνει σε μια μη βιώσιμη ενεργειακή προοπτική.

Στο πλαίσιο των στρατηγικών ενεργειακής ασφάλειας, η Ε.Ε. εξακολουθεί να βασίζεται κατά κύριο λόγο σε γεωπολιτικές ιδέες μονοπωλιακού ελέγχου, αντί να οικοδομεί σχέσεις μακροχρόνιας αμοιβαίας εμπιστοσύνης και πλεονεκτημάτων με τις υφιστάμενες και τις ενδεχόμενες προμηθεύτριες χώρες. Εσωτερικά, εξακολουθεί να δεσμεύει μακροχρόνιες επενδύσεις είτε σε μεγάλα τεχνολογικά προγράμματα, συχνά με αμφίβολες προοπτικές και χαμηλή οικολογική μέριμνα, όπως η τεχνολογία CCS και η πυρηνική σύντηξη, είτε σε γιγάντια ηλιακά (Σαχάρα) ή αιολικά (Βόρεια Θάλασσα) πάρκα. Αντ' αυτού, θα μπορούσε να μεγιστοποιήσει την αποτελεσματικότητα, την ασφάλεια και την ποιότητα, δίδοντας προτεραιότητα στην αποκεντρωμένη εξοικονόμηση ενέργειας, τη συμπαραγωγή, καθώς και την αποκεντρωμένη παραγωγή και χρήση ανανεώσιμης ενέργειας.

Η Ε.Ε δεν έχει διαφύγει της νεοφιλελεύθερης εμμονής για τη προώθηση μέτρων ενίσχυσης της αγοράς. Το Σύστημα Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπών Αερίων (Emission Trading System), που εγκαινιάστηκε από

την Ε.Ε. στις αρχές του 2005 και πρόκειται να επανεξετασθεί στη Σύνοδο του Δεκεμβρίου 2008, είναι – όπως και άλλα μέτρα προώθησης της αγοράς - εμφανώς ανίκανο να επιτύχει τη μείωση των εκπομπών, που απαιτούνται για την καταπολέμηση των κλιματικών αλλαγών. Τα προβλήματα σταθεροποίησης των τιμών των αγορών για τα δικαιώματα εκπομπών και η δυσκολία αποσύνδεσης των αγορών ΣΕΔΕ από την αστάθεια των οικονομικών αγορών σημαίνουν ότι αυτά τα μέτρα είναι ιδιαίτερα αμφίβολης αποτελεσματικότητας για την μείωση των εκπομπών. Οι περιορισμοί της πολιτικής του ΣΕΔΕ επιβεβαιώνονται από την εμπειρία του ευρωπαϊκού συστήματος ‘ελέγχου και εμπορίας εκπομπών’ (cap and trade), που υποδηλώνει ότι οι στόχοι της πολιτικής αυτής δεν θα επιτευχθούν³⁹.

Οι πρωτοβουλίες του Διεθνούς Οργανισμού Ενέργειας (International Energy Agency) δεν αναμένεται να είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικές ως προς την ώθηση της χρήσης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Δεν αρκεί απλώς να παροτρύνει κανείς τις κυβερνήσεις να υιοθετήσουν αποτελεσματικές πολιτικές για την επιτάχυνση της εκμετάλλευσης των μεγάλων δυνατοτήτων αξιοποίησης των ανανεώσιμων πηγών. Η Ε.Ε, που πρόκειται να οριστικοποιήσει τη στρατηγική της για την ανανεώσιμη ενέργεια μέχρι το τέλος του 2008, είναι μάλλον απίθανο να προχωρήσει ένα βήμα μπροστά, εφόσον συναντά την αντίσταση των κρατών μελών, που δεν έχουν επιλέξει αυτή την κατεύθυνση.

Η Διεθνής Συνεργασία για την Ενεργειακή Αποτελεσματικότητα (International Partnership for Energy Efficiency Cooperation), η οποία ξεκίνησε ως ιδέα τον Ιούνιο 2007 στο Heiligendamm και υλοποιήθηκε στο Αομοι της Ιαπωνίας τον Ιούνιο 2008 από τις χώρες που συμμετέχουν στο G8, την Κίνα, την Ινδία, τη Νότια Κορέα και την Ε.Ε., δεν είναι προς το παρόν παρά ένα ‘ευέλικτο φόρουμ’ για τη διεξαγωγή συζήτησης. Η Σύνοδος σχετικά με την Τομεακή Συνεργασία (Summit on Sectoral Co-operation) που συγκλήθηκε στη Βαρσοβία το Νοέμβριο 2008 δεν είναι τίποτα παραπάνω από μια ανταλλαγή απόψεων μεταξύ έντονα ενεργοβόρων τομέων της βιομηχανίας, επικεντρωμένη στη μεταφορά και υλοποίηση νέων τεχνολογιών και δεν αναμένεται να δώσει την απαραίτητη ώθηση στις παγκόσμιες διαπραγματεύσεις για το κλίμα. Ένα πιο σημαντικό φόρουμ για το μέλλον της πολιτικής για το κλίμα παγκοσμίως θα είναι το 14^ο Συνέδριο Συνεργαζομένων (Conference of Partners) στο Πόζναν το Δεκέμβριο 2008. Η Ε.Ε, η οποία λόγω εσωτερικών δυσκολιών έχει επιδείξει αδυναμία σχηματισμού μιας κοινής αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης, είναι αυτή τη στιγμή επίσης ανίκανη να παρέχει μια δυναμική ώθηση στο πεδίο της παγκόσμιας πολιτικής για το κλίμα. Θα είναι επομένως πολύ δύσκολο να τεθεί σε εφαρμογή μια ενιαία πολιτική για το κλίμα ικανή να αντιμετωπίσει την παγκόσμια κλιματική κρίση.

Η Ε.Ε συμμετέχει στον Μηχανισμό Καθαρής Ανάπτυξης/ Ενιαία Υλοποίηση των Ηνωμένων Εθνών (Clean Development Mechanism/Joint Implementation), ο οποίος υποτίθεται ότι θα κάνει την προστασία του κλίματος μια λιγότερο δαπανηρή διαδικασία και θα προωθήσει μια πιο συστηματική χρήση του δυναμικού εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα (CO₂). Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή πάσχει από την ίδια την κατασκευή της. Μη αναγνωρίζοντας τις σχέσεις ιεραρχίας και εξάρτησης μεταξύ των κρατών, παρέχει στις αναπτυσσόμενες βιομηχανικά χώρες τη δικαιολογία για να μην αλλάξουν τίποτα στη δική τους βιομηχανία. Τα προβλήματα και οι αδυναμίες της πολιτικής της Ε.Ε για το κλίμα και την ενέργεια και η προοπτική της ύφεσης, δεν δικαιολογούν τις βραχυπρόθεσμες εθνικιστικές απαντήσεις χωρών, όπως η Πολωνία και η Ιταλία, οι οποίες έχουν αντιτεθεί σε οποιαδήποτε πραγματική ευρωπαϊκή προσπάθεια στον τομέα της πολιτικής για το κλίμα, εμποδίζοντας ακόμα και την περιορισμένη πρόταση για την εισαγωγή ενός ΣΕΔΕ. Αντίθετα, είναι απαραίτητο τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. να υπερβούν τις διαφορές τους προκειμένου να προωθήσουν μια φιλόδοξη στρατηγική της Ε.Ε για το κλίμα.

3. Εναλλακτικές προτάσεις για τον κατευθυνόμενο από το χρηματοπιστωτικό σύστημα καπιταλισμό

Οι προτάσεις μας για μια εναλλακτική οικονομική πολιτική που θα ενεργεί αντίθετα προς την χρηματοοικονομική κρίση και τη διαγραφόμενη ύφεση στην Ευρώπη ξεκινούν από την διάσημη παρατήρηση του John Maynard Keynes ότι η πολιτική πρέπει να έχει ως στόχο την «ευθανασία του ‘ραντιέρη’». Περισσότερο από ποτέ είναι αναγκαίο να υπερνικηθεί η κερδοσκοπία και η αντίληψη της «κοινωνίας των μετόχων» μέσω του δημοκρατικού μετασχηματισμού του χρηματοπιστωτικού συστήματος (βλέπε ενότητα 3.1). Ένας δημοκρατικός μετασχηματισμός της οικονομίας προϋποθέτει επίσης τη λήψη μέτρων κατά της τεράστιας συγκέντρωσης ισχύος από ορισμένες γιγαντιαίες μεγέθους εταιρίες (ενότητα

3.2). Στην εναλλακτική πρόταση, η πίστη δεν χρησιμοποιείται για την αποκόμιση βραχυπρόθεσμων χρηματοοικονομικών κερδών, αλλά για την ενθάρρυνση των παραγωγικών επενδύσεων, την πλήρη απασχόληση, καλές συνθήκες εργασίας και την καταπολέμηση της φτώχειας και του αποκλεισμού (ενότητα 3.3). Παράλληλα, πρέπει να συνεισφέρει στην οικολογική βιωσιμότητα και ιδιαίτερα στην αντιμετώπιση των προβλημάτων των ενεργειακών αποθεμάτων και της κλιματικής αλλαγής (ενότητα 3.4).

3.1 Δημοκρατικός μετασχηματισμός του ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού συστήματος

Η εξέλιξη και το βάθος της χρηματοοικονομικής κρίσης απαιτεί από την μια πλευρά άμεσα μέτρα για να εξασφαλιστεί η λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος και από την άλλη, τον μετασχηματισμό του το χρηματοπιστωτικού συστήματος και την ενσωμάτωσή του σε ένα πλαίσιο δημοκρατικά ελεγχόμενης οικονομίας και κοινωνικής ανάπτυξης. Τέσσερα επίπεδα πολιτικής είναι διακριτά:

Σε **πρώτο επίπεδο**, απαιτούνται άμεσα μέτρα για την ομαλή λειτουργία του συστήματος πληρωμών, την τροφοδότηση της οικονομίας με επαρκείς πιστώσεις και την εγγύηση των καταθέσεων και των αποταμιεύσεων. Γι' αυτό το σκοπό, χρειάζονται δραστικότερα και διαφορετικά μέτρα σε σχέση με εκείνα τα οποία διάφορα μεγάλα κράτη μέλη της ΕΕ εισήγαγαν σε μια περισσότερο ή λιγότερο συντονισμένη δράση τον Οκτώβριο του 2008. Μεγάλες επιδοτήσεις, τεράστιες χρηματικές εγγυήσεις και ανακεφαλαιοποιήσεις των τραπεζών με ενέσεις ρευστότητας από το κράτος, χωρίς ή με ελάχιστα δικαιώματα ψήφου και ελέγχου ουσιαστικά συντηρούν τις υφιστάμενες δομές ως έχουν. Η σταθερότητα του χρηματοοικονομικού συστήματος παραμένει στόχος δευτερεύουσας σημασίας, υπαγόμενος στις ίδιες, προσανατολισμένες στο κέρδος, αντιλήψεις και αποφάσεις των διοικητών των τραπεζών, οι οποίες προκάλεσαν την κατάρρευση. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, είναι πολύ αμφίβολο εάν οι τράπεζες εκπληρούν τις αναγκαίες για την οικονομία και την κοινωνία λειτουργίες. Μάλιστα, είναι πολύ πιθανό να αποτύχουν, είτε εκβιάζοντας για ακόμη περισσότερες επιχορηγήσεις, είτε ως αποτέλεσμα της αμοιβαίας δυσπιστίας και του φόβου πραγματικών – ή πλασματικών – κινδύνων.

Για να εξασφαλιστούν οι βασικές λειτουργίες του χρηματοπιστωτικού συστήματος είναι αναγκαία η αλλαγή του καθεστώτος. Προτείνουμε τα κράτη να ανακτήσουν τον έλεγχο των σχετικών λειτουργιών των ηγέτιδων τραπεζών στις χώρες τους, δημιουργώντας έτσι μια σταθερή και μόνιμη βάση για δημόσιες τράπεζες, τις οποίες θα πρέπει να ελέγχουν ως προς την εξασφάλιση των βασικών λειτουργιών του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Αυτό το βήμα είναι λογικό δεδομένου ότι, πρώτον, το τελευταίο διάστημα οι κυβερνήσεις και οι αρχές της Ε.Ε. έχουν επανειλημμένως και σωστά τονίσει ότι η σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος αποτελεί σημαντικό δημόσιο αγαθό, και, δεύτερον, ότι η τρέχουσα κρίση αποδεικνύει και πάλι (όπως και άλλες κρίσεις, τα τελευταία 20 χρόνια) ότι ο ιδιωτικός τομέας δεν είναι σε θέση να εξασφαλίσει το συγκεκριμένο αγαθό. Οι κρατικοποιήσεις θα πρέπει επομένως να μην θεωρούνται ως προσωρινή λύση διάσωσης των ιδιωτικών τραπεζών, αλλά ως αποφασιστικό βήμα στην κατεύθυνση ενός νέου και δημοκρατικού καθεστώτος για την τραπεζική και χρηματοοικονομική αγορά. Αυτό όμως προϋποθέτει όχι απλά την μετατόπιση από την ιδιωτική στη δημόσια ιδιοκτησία, αλλά την αλλαγή του πλαισίου ρύθμισης των τραπεζών και των χρηματοπιστωτικών οργανισμών και αγορών.

Το **δεύτερο επίπεδο** της μεταρρύθμισης της χρηματοοικονομικής αγοράς αφορά την μόνιμη απαγόρευση από την ΕΕ των πλέον επικίνδυνων πρακτικών των χρηματοπιστωτικών οργανισμών, οι οποίες έχουν πυροδοτήσει και επιδεινώσει τις πρόσφατες φούσκες και την κατάρρευση.

- Η τιλοποίηση των δανείων και η εμπορία των σχετικών τίτλων θα πρέπει να απαγορεύονται για τις Ευρωπαϊκές τράπεζες και αγορές, γιατί από την μια πλευρά αποτελούν καταστρατήγηση των νομικών διατάξεων για το ύψος των κεφαλαιακών απαιτήσεων και από την άλλη, ενθαρρύνουν την κερδοσκοπία. Τυχόν εξαιρέσεις θα πρέπει να υπόκεινται στην άδεια και εποπτεία των εθνικών και Ευρωπαϊκών εποπτικών αρχών.
- Η παροχή πιστώσεων για μοχλευμένες εξαγορές και συγχωνεύσεις, καθώς και άλλες χρηματοοικονομικές επενδύσεις θα πρέπει να περιοριστεί αυστηρά, να προϋποθέτει τη διακράτηση μεγαλύτερου ύψους κεφαλαίων και να υπόκειται σε ειδικές ρυθμίσεις του εποπτικού καθεστώτος.
- Το επιχειρησιακό μοντέλο των κεφαλαίων υψηλού κινδύνου (hedge funds) αποδείχθηκε ότι είναι περισσότερο ως αποσταθεροποιητικό παρά σταθεροποιητικό και ως εκ τούτου θα πρέπει να καταργηθεί. Τα κεφάλαια υψηλού κινδύνου θα πρέπει να απαγορευτούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τα ευρωπαϊκά

χρηματοπιστωτικά ιδρύματα δεν επιτρέπεται να επενδύουν ή να συμμετέχουν σε κεφάλαια αυτού του είδους εκτός της Ε.Ε.

- Τα ειδικά κίνητρα προς τους διοικητές και τους διαχειριστές των χρηματοπιστωτικών οργανισμών για να προωθούν δραστηριότητες με βραχυπρόθεσμο κέρδος και /ή να ενισχύουν την κεφαλαιοποίηση της εταιρίας τους – όπως είναι τα δικαιώματα απόκτησης μετοχικού κεφαλαίου (stock options) – πρέπει να καταργηθούν. Τα «μπόνους» θα πρέπει να περιοριστούν και να συνδεθούν με την ποιότητα των υπηρεσιών και τις εργασίες των εταιριών.
- Τα παράκτια κέντρα με ανεπαρκή ή καθόλου χρηματοοικονομική εποπτεία και χαμηλούς ή καθόλου φόρους έχουν γίνει σημαντικές βάσεις και σύμμαχοι των αποσταθεροποιητικών δραστηριοτήτων των χρηματοοικονομικών επενδυτών και κερδοσκόπων. Θα πρέπει να κλείσουν και, όπου δεν είναι δυνατόν, θα πρέπει να απαγορευτούν οι άμεσες και έμμεσες δραστηριότητες με τέτοια κέντρα.

Στο συγκεκριμένο επίπεδο, σχετικά μέτρα μπορούν να υιοθετηθούν και να εφαρμοστούν άμεσα. Ορισμένα ήδη προωθούνται. Όπου είναι δυνατή τυχόν συμφωνία σε παγκόσμιο επίπεδο, η Ε.Ε. μπορεί και οφείλει να κάνει τα αναγκαία βήματα, και να προστατευτεί έναντι της διαφυγής κεφαλαίων μέσω του άρθρου 59 της Συνθήκης της Ε.Ε., το οποίο επιτρέπει σαφώς τον έλεγχο των κεφαλαίων κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Για να πιέσουν τις αρχές της Ε.Ε. σ' αυτή την κατεύθυνση, χώρες μέλη όπως η Γερμανία ή η Γαλλία μπορούν και πρέπει να αναλάβουν πρωτοβουλία, προωθώντας τα προτεινόμενα μέτρα.

Το **τρίτο επίπεδο** αναφέρεται στην πλήρη αναθεώρηση των κανόνων του Ευρωπαϊκού τραπεζικού συστήματος και των Ευρωπαϊκών αγορών κεφαλαίων και χρήματος.

Όσον αφορά στη διαφάνεια του τραπεζικού συστήματος, πρέπει να αυξηθεί με τη σύσταση ευρωπαϊκού πιστωτικού μητρώου (credit register). Σε καμιά περίπτωση όμως αυτό δεν είναι επαρκές. Όλο το μοντέλο τραπεζικής λειτουργίας χρειάζεται αναμόρφωση, που θα στοχεύει στη συγκέντρωση των δραστηριοτήτων στην ανάληψη καταθέσεων και στην χορήγηση δανείων σε μη χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Οι συναλλαγές σε τίτλους από τις τράπεζες θα πρέπει αυστηρώς να περιοριστούν και οι συναλλαγές για ίδιο λογαριασμό θα πρέπει να αποκλειστούν. Επίσης χρειάζεται η ριζική μεταρρύθμιση του συστήματος Basle II και η αντικατάστασή του από το σχέδιο Basle III, το οποίο θα περιλαμβάνει τουλάχιστον τρία σημεία:

1. Ο πολωτικός και αντικυκλικός χαρακτήρας του Basle II καθεστώτος θα έπρεπε να διορθωθεί δημιουργώντας σταθεροποιητές, όπως κυμαινόμενες κεφαλαιακές απαιτήσεις στις διάφορες φάσεις του επιχειρησιακού κύκλου.
2. Η οιονεί ιδιωτικοποίηση της τραπεζικής εποπτείας μέσω της εισαγωγής από τις τράπεζες 'εσωτερικών μοντέλων κινδύνου' είναι τεράστιο λάθος και πρέπει να διορθωθεί. Η εκτίμηση κινδύνου ως εκ τούτου θα έπρεπε να μεταφερθεί ξανά στις δημόσιες εποπτικές αρχές σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.
3. Η συνήθης κεφαλαιακή απαίτηση του 8% είναι πολύ χαμηλή για να συγκρατήσει τις τράπεζες από τη δημιουργία υπερβολικών πιστώσεων. Πρέπει να αυξηθεί στο 20% και θα μπορούσε να τροποποιηθεί, π.χ. σε 10% για τις ΜμΕπιχ. και σε 30% για τους χρηματοοικονομικούς επενδυτές.

Ο χαρακτήρας της τραπεζικής κρίσης στο σύνολό του υποδηλώνει ότι η καλύτερη προοπτική για βιώσιμες μεταρρυθμίσεις είναι η σταθερή βάση που παρέχουν οι δημόσιες και δημοκρατικά ελεγχόμενες τράπεζες και ως εκ τούτου υπογραμμίζει την ανάγκη για την κρατικοποίηση και το δημοκρατικό έλεγχο συγκεκριμένων τμημάτων του τραπεζικού τομέα.

Όσον αφορά στις Ευρωπαϊκές αγορές κεφαλαίων, η κύρια ώθηση των μέτρων θα έπρεπε να είναι η επιβράδυνση, δηλαδή, ο μικρότερος όγκος και μεταβλητότητα των συναλλαγών τίτλων όλων των ειδών στις δευτερεύουσες αγορές. Αυτός ο προσανατολισμός αντιβαίνει στην λογική της άμεσης ανταπόκρισης σε τυχόν ευκαιρίες πραγματοποίησης κέρδους. Επί πλέον, η αναπροσανατολισμός αυτός έχει προτεραιότητα, δεδομένου ότι η κερδοσκοπία απορρέει από την αγελαία συμπεριφορά (herd behaviour) και την μετάδοση της αστάθειας, των αναταραχών και της επανάληψης του φαινομένου «εκτόξευση – κατάρρευση» (boom-bust). Σχετικά μέτρα περιλαμβάνουν τα εξής:

- Αυστηρό περιορισμό των επενδύσεων των συνταξιοδοτικών ταμείων σε ευρωπαϊκά κρατικά ομόλογα, και απαγόρευση των επενδύσεων σε κεφάλαια υψηλού κινδύνου, συναλλάγματος, παραγώγων και μετοχών.

- Ουσιαστική μείωση του αριθμού και της συνθετότητας των αποκαλούμενων δομημένων προϊόντων και άλλων παραγώγων και τίτλων. Αυτά τα προϊόντα πρέπει να τυποποιηθούν και να μην ανταλλάσσονται ιδιωτικά, αλλά μέσω ρυθμιζόμενων και εποπτευόμενων ανταλλαγών.
- Φορολόγηση των συναλλαγών σε συνάλλαγμα και σε τίτλους σε δευτερεύουσες αγορές. Ο στόχος αυτών των φόρων είναι πρωταρχικά να κάνει λιγότερο ελκυστική τη βραχυπρόθεσμη κερδοσκοπία; επομένως ο δείκτης φορολογίας πρέπει να είναι επαρκώς υψηλός για να συμβαδίζει με αυτό τον στόχο, και θα μπορούσε να τροποποιείται για να ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες. Η είσπραξη τέτοιων φόρων θα έπρεπε να ανατεθεί στην Ε.Ε. και να συνεισφέρει στην αναγκαία αύξηση του ευρωπαϊκού προϋπολογισμού.
- Οι εταιρίες αξιολόγησης τίτλων πρέπει να αναδιαρθρωθούν ριζικά. Οι εταιρίες αυτές πρέπει να έχουν άδεια και να εποπτεύονται από τις δημόσιες αρχές. Θα πρέπει να υπάρξει ένας αυστηρός διαχωρισμός μεταξύ των δραστηριοτήτων αξιολόγησης των τίτλων και παροχής συμβουλών. Συνεπώς, οι εταιρίες αξιολόγησης δεν πρέπει να πληρώνονται από τις εταιρίες, των οποίων καλούνται να αποτιμήσουν την αξία, αλλά από ένα κοινό ταμείο, στο οποίο οι υπό αποτίμηση εταιρίες συνεισφέρουν.

Όλες αυτές οι μεταρρυθμίσεις θα οδηγήσουν στη συρρίκνωση των τραπεζικών δραστηριοτήτων και κερδών, η οποία είναι πολύ αναγκαία λαμβάνοντας υπόψη την υπερβολική επέκταση των δραστηριοτήτων, οι οποίες στο μεγαλύτερο μέρος τους υπηρέτησαν (και μάλιστα, πολύ επιτυχώς) το σκοπό της απόσπασης κερδών από την οικονομία και συνεισέφεραν στην αποσταθεροποίηση και το χάος. Η απώλεια θέσεων εργασίας σ' αυτές τις δραστηριότητες μπορεί και πρέπει να αναπληρωθεί με την επέκταση και βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών και του λιανικού τομέα χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών.

Το **τέταρτο επίπεδο** των μεταρρυθμίσεων αναφέρεται στις βαθύτερες αιτίες της χρηματοοικονομικής κρίσης. Δεν υπάρχει έμφυτη ανθρώπινη απληστία, τάση για κερδοσκοπία ή δημιουργία υπέρμετρων αποθεμάτων από τον τραπεζικό τομέα, αν και οι τελευταίοι αναμφίβολα συμβάλλουν στο επαναλαμβανόμενο υπόδειγμα οικονομικής εκτόξευσης και κατάρρευσης. Τα μέτρα που προτείνονται στα προηγούμενα τρία επίπεδα είναι βεβαίως χρήσιμα στην παρούσα κατάσταση και σε μια μεσοπρόθεσμη προοπτική. Όμως δεν θα αφαιρέσουν την πίεση που ασκείται στο χρηματοοικονομικό σύστημα. Αυτή η πίεση απορρέει από την υπερβολική και διαρκή συσσώρευση ιδιωτικών περιουσιακών στοιχείων κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών. Μερικά από αυτά τα στοιχεία ενεργητικού καταστρέφονται τακτικά μέσω των επαναλαμβανόμενων χρηματοοικονομικών κρίσεων, αλλά η συσσώρευση συνεχίζεται και φθάνει σε νέα ρεκόρ που δεν έχουν προηγούμενο.

Οι κύριες αιτίες της είναι, από τη μια πλευρά, η αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου από τα κάτω προς τα επάνω κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριών δεκαετιών, και, από την άλλη, η γρήγορη αύξηση των ιδιωτικών συνταξιοδοτικών ταμείων ως αποτέλεσμα της ολικής ή μερικής ιδιωτικοποίησης των συνταξιοδοτικών συστημάτων σε πολλές χώρες. Τα συσσωρευμένα άγια ενεργητικά περιουσιακά στοιχεία αναζητούν αποδόσεις σε ένα διαρκώς δυσκολότερο περιβάλλον και γι' αυτό το σκοπό οι χρηματοοικονομικοί επενδυτές, ως διαχειριστές αυτού του πλούτου, καταφεύγουν σε όλο και πιο ριψοκίνδυνες στρατηγικές. Μέτρα όπως η απαγόρευση καταχρηστικών πρακτικών και η μεταρρύθμιση της τραπεζικής αγοράς και της αγοράς κεφαλαίων θα έχουν ως αποτέλεσμα να μην εφαρμόζονται πλέον συγκεκριμένες στρατηγικές. Αλλά μακροπρόθεσμα οι χρηματοοικονομικοί επενδυτές θα αναζητήσουν και τελικά θα βρουν άλλες νέες, 'εναλλακτικές' και 'καινοτόμες' στρατηγικές, οι οποίες μετά από κάποιο διάστημα παράγουν το ίδιο υπόδειγμα κερδοσκοπίας, αναταραχής και κρίσης.

Για να αντιμετωπίσουμε αυτά τα προβλήματα είναι αναγκαίο να αντιστρέψουμε την αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου προς την κατεύθυνση μιας πιο δίκαιης διανομής. Επίσης είναι αναγκαίο να σταματήσει η ιδιωτικοποίηση των κοινωνικών συστημάτων ασφάλισης και, αντίθετα, να ευνοηθούν τα δημόσια συστήματα, όπου ο καθένας πληρώνει ανάλογα με την ικανότητά του, επί των οποίων οι χρηματοοικονομικές αγορές δεν έχουν καμιά επιρροή. Τέτοιες προτάσεις υπερβαίνουν το θέμα της πολιτικής για τον χρηματοπιστωτικό τομέα και είναι μέρος μιας ευρύτερης ατζέντας δημοκρατικής, οικονομικής πολιτικής για την πλήρη απασχόληση, την κοινωνική συνοχή και την οικολογική αναδόμηση. Οδηγούν στον μετασχηματισμό του χρηματοοικονομικού τομέα, εντάσσοντάς τον ως σημαντικό και απαραίτητο στοιχείο σ' αυτό το νέο πλαίσιο. Αυτό δεν θα τερμάτιζε τον καπιταλισμό, αλλά θα σήμαινε το τέλος του χρηματοοικονομικά κατευθυνόμενου καπιταλισμού.

Οι περισσότερες από αυτές τις προτάσεις θα συναντήσουν την άκαμπτη αντίσταση και την απόρριψη από την χρηματοοικονομική βιομηχανία και τους σχεδιαστές της πολιτικής. Ένα κύριο επιχείρημα θα είναι ότι μεγάλης σημασίας μεταρρυθμίσεις θα ήταν δυνατές μόνο σε παγκόσμιο επίπεδο, γιατί αν εφαρμόζονταν σε ευρωπαϊκό επίπεδο, θα οδηγούσαν σε κύμα διαφυγής κεφαλαίων καταστρέφοντας όχι μόνο το χρηματοπιστωτικό σύστημα, αλλά και την οικονομία συνολικά. Τέτοιες ενστάσεις είναι αντιληπτές αν η αρχή της ελεύθερης κίνησης των κεφαλαίων τοποθετείται υπέρνω κάθε άλλης θεώρησης. Ούτε η ίδια όμως η Ε.Ε. φθάνει μέχρι αυτό το σημείο. Το τμήμα της Συνθήκης της Ε.Ε., που επιβάλλει την ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων περιλαμβάνει έναν αριθμό εγγυήσεων για εξαιρετικές περιπτώσεις. Μια από αυτές είναι το άρθρο 59 το οποίο δηλώνει:

Όπου, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, κινήσεις κεφαλαίων προς ή από τρίτες χώρες προκαλούν, ή απειλούν να προκαλέσουν, σοβαρές δυσκολίες στην λειτουργία της οικονομικής και νομισματικής ένωσης, το Συμβούλιο, με πρόταση της Επιτροπής, μπορεί να υιοθετήσει ρυθμίσεις ή αποφάσεις εισάγοντας προστατευτικά μέτρα όσον αφορά στις τρίτες χώρες για περίοδο που δεν ξεπερνά τους έξι μήνες εάν αυτά τα μέτρα είναι αυστηρώς αναγκαία. Αυτό θα εφαρμοστεί αφού συμβουλευτούν την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Δύσκολα μπορεί να αρνηθεί κανείς ότι ζούμε κάτω από εξαιρετικές καταστάσεις και ότι η λειτουργία της ΟΝΕ θα μπορούσε να απειληθεί σοβαρά από την διαφυγή κεφαλαίων ως απάντηση στις απαραίτητες, ριζικές χρηματοοικονομικές μεταρρυθμίσεις. Πότε, εάν όχι κάτω από αυτές τις συνθήκες, δεν θα ήταν η στιγμή για την υιοθέτηση κατάλληλων μέτρων προστασίας της επιτυχίας του αναγκαίου μετασχηματισμού του ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού συστήματος;

3.2 Μετασχηματίζοντας τη διοίκηση των πολυεθνικών επιχειρήσεων (TNCs)

Από τη δεκαετία του 1980 στην Αμερική και του 1990 στην Ευρώπη, μεγάλες εισηγμένες επιχειρήσεις έχουν υποστεί ένα δραστικό, εσωτερικό μετασχηματισμό με σοβαρές συνέπειες για την ευημερία των πολιτών και της κοινωνίας. Παρότι γνωστή στα οικονομικά, η δίδυμη εξέλιξή τους προς την κατεύθυνση της επικράτησης του χρηματοπιστωτικού τομέα και της παγκοσμιοποίησης δεν έχει επαρκώς εξετασθεί από μια κοινωνική οπτική. Ως αποτέλεσμα, δεν έχουν ληφθεί τα απαραίτητα μέτρα για τη διασφάλιση της εξυπηρέτησης του κοινωνικού συμφέροντος και ευημερίας από τις συγκεκριμένες επιχειρήσεις.

Οι καταστροφικές κοινωνικές επιπτώσεις της κυριαρχίας του χρηματοπιστωτικού τομέα και της παγκοσμιοποίησης

Επικράτηση και κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού τομέα σημαίνει ότι οι στρατηγικές αποφάσεις στην κορυφή των μεγάλων επιχειρήσεων λαμβάνονται με πρωταρχικό στόχο την αύξηση των βραχυπρόθεσμων αποδόσεων σε επενδυμένο κεφάλαιο, τοποθετώντας μετόχους και διοίκηση - της οποίας τα συμφέροντα ευθυγραμμίζονται με αυτά των μετόχων χάρη στους αστρονομικούς μισθούς, τα μπόνους υψηλών αποδόσεων και τα δικαιώματα σε μετοχές - ως τους κύριους νόμιμους αποδέκτες του πλούτου που γεννάται από τη συλλογική προσφορά των εταιρικών συνιστωσών περιλαμβάνοντας όχι μόνο τους υπαλλήλους αλλά επίσης και τους προμηθευτές και πιο γενικά τους πελάτες και τις τοπικές κοινωνίες. Παγκοσμιοποίηση σημαίνει ότι αυτές οι συνιστώσες έχουν μετατραπεί σε συντελεστές παραγωγής που μπορούν να μεταφέρονται ελεύθερα και να ανταγωνίζονται μεταξύ τους σε παγκόσμια κλίμακα προκειμένου να εξυπηρετήσουν βραχυπρόθεσμους χρηματοοικονομικούς στόχους. Από κοινωνική σκοπιά, αυτές οι αλλαγές στην εταιρική διοίκηση προωθούν τη δημιουργία μιας υπερεθνικής χρηματοοικονομικής ελίτ, αυξανόμενα απεμπλεκόμενης από επιμέρους περιοχές και κατά τόπους κοινωνίες, τα μέλη των οποίων βιώνουν αυξανόμενες πιέσεις και αβεβαιότητα.

Σε απάντηση στη λαϊκή δυσαρέσκεια, η ρητορική του παγκόσμιου ανταγωνισμού αναφέρεται στο "Βορρά εναντίον Νότου", υποστηρίζοντας ότι η δημιουργία θέσεων εργασίας και οι επενδύσεις σε χώρες χαμηλού κόστους θα μπορούσαν να αποζημιώσουν την απώλεια θέσεων εργασίας και την κοινωνική απορρύθμιση στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η συνεχής μετεγκατάσταση όμως της παραγωγής λαμβάνει χώρα σε παγκόσμια κλίμακα, θέτοντας σε κίνδυνο τις αναπτυξιακές προοπτικές ακόμα και σε φτωχές χώρες, που εντάχθηκαν στην παγκόσμια οικονομία υπηρετώντας τις ανάγκες των πολυεθνικών επιχειρήσεων μέσω της συμμετοχής

τους σε παγκόσμια -χωρίς ρύθμιση - υπεργολαβικά δίκτυα. Προβάλλοντας το επιχείρημα τις ατομικής ελευθερίας, η ρητορική του παγκόσμιου ανταγωνισμού, χρησιμοποίησε τον έναν εργαζόμενο εναντίον του άλλου, επιδοκιμάζοντας τα προσωπικά κατορθώματα και τη συσσώρευση πλούτου ως βασικές αξίες σε ένα προσανατολισμένο προς την αγορά σύστημα διαχείρισης ανθρωπίνων πόρων, που καταστρέφει τη συλλογική δυναμική μέσα στην επιχείρηση, αυξάνει τις πιέσεις και την αβεβαιότητα για όλους και εντείνει τις ανισότητες στην ικανότητα των εργαζόμενων να προσαρμόζονται ανάλογα με την ηλικία, το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση, τις ψυχολογικές και κοινωνικές παραμέτρους και πρωτίστως την ατομική διαπραγματευτική δύναμη. Αυξημένο στρες, παθολογικές, και πιο πρόσφατα, αυτοκτονίες στους χώρους εργασίας υποδηλώνουν ότι θεμελιώδεις ανάγκες για ασφάλεια, σταθερότητα και κοινωνική ενσωμάτωση παραμελούνται από τα νέα συστήματα διοίκησης⁴⁰. Ψυχο-κοινωνιολογικοί παράγοντες που εμπεριέχουν τη αίσθηση της κοινωνικής ολοκλήρωσης μέσα από την ενασχόληση με τη συλλογική δράση προκαλούν τώρα απληστία στην κορυφή και φόβο στη βάση των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Αντίθετα σε βασικά αξιώματα της χρηματοοικονομικής θεωρίας, τα ρίσκα και οι αποδόσεις διαχωρίστηκαν σε τέτοιο βαθμό ώστε μια υπερεθνική ελίτ να απολαμβάνει διαρκώς αυξανόμενες αποδόσεις, ενώ το βάρος της προσαρμογής μεταφέρεται στην επιχείρηση και μεταβιβάζεται σε εργαζόμενους, προμηθευτές και τοπικές κοινωνίες.

Επαναφέροντας την οικονομία

Τι μπορεί να γίνει για να σταματήσει αυτή η κοινωνική αποδιάρθρωση τόσο μέσα, όσο και έξω από την επιχείρηση; Τι πολιτικές προτάσεις θα μπορούσαν να γίνουν; Εύκολες λύσεις ή μεμονωμένα, αποσπασματικά μέτρα δεν μπορούν να έχουν αποτέλεσμα. Το πρώτο όμως και απλούστερο από τα σημαντικά μέτρα είναι οι εκλεγμένοι πολιτικοί να εξυπηρετούν τις ανθρώπινες ανάγκες και όχι να υποστηρίζουν τους στόχους μιας υπερεθνικής χρηματοπιστωτικής ελίτ, όπως έγινε τις τελευταίες δεκαετίες στο πλαίσιο της φιλελεύθερης πολιτικής, που κατέστησε δυνατή την παγκοσμιοποίηση και την επικράτηση του χρηματοπιστωτικού τομέα. Η κύρια πρόκληση που έχουμε να αντιμετωπίσουμε είναι να επαναφέρουμε την οικονομία - παραγωγή και κατανάλωση - στην κοινωνία, ενδυναμώνοντας τους συμμετέχοντες στην παραγωγική διαδικασία και δίνοντάς τους λόγο στην διοίκηση της επιχείρησης και στο σύστημα, μέσω του οποίου λαμβάνονται οι αποφάσεις αναφορικά με τη διανομή των πόρων. Δεδομένης της τεράστιας ανισορροπίας δύναμης μεταξύ της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής ελίτ και των υπολοίπων, η κυριαρχία της συσσώρευσης πλούτου από τους λίγους σε βάρος των πολλών δεν θα ανατραπεί, αν δεν εγκαθιδρυθεί μια ισχυρή κοινωνικά και θεσμικά υποδομή, που θα ρυθμίζει τις ροές των υπερεθνικών δραστηριοτήτων. Επομένως, επίσημες, υποχρεωτικές διατάξεις για κοινωνικό διάλογο είναι αναγκαίες σε όλα τα επίπεδα των πολυεθνικών επιχειρήσεων: τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές και θα πρέπει να περιλαμβάνουν όλους τους συμμετέχοντες στην παραγωγική τους δραστηριότητα.

Δίνοντας φωνή στους εργαζόμενους

Πρώτον, το ζήτημα της εκπροσώπησης των εργαζόμενων θα πρέπει να προσεγγιστεί με μεγάλη σοβαρότητα. Χρειάζεται να δοθούν πόροι για να ενδυναμωθεί η φωνή των εργαζομένων, τους οποίους οι εταιρικές στρατηγικές εξωτερικεύσης, μετεγκατάστασης, καθώς και η εξατομικευμένη διαχείριση ανθρωπίνων πόρων, έχουν σε μεγάλο βαθμό αποδυναμώσει τις τελευταίες δεκαετίες. Χρειάζονται καμπάνιες επικοινωνίας, που θα αναζωογονήσουν και θα επανανομιμοποιήσουν την εργατική αντιπροσώπευση, ιδιαίτερα ανάμεσα στους νέους εργαζόμενους. Η καταπίεση απέναντι στα συνδικάτα και οι διακρίσεις εναντίον των συνδικαλιστών θα πρέπει να υπόκεινται σε κυρώσεις, ενώ η επιθεώρηση εργασίας, περιορισμένη τώρα σε ένα σχεδόν συμβολικό ρόλο, θα πρέπει να ενδυναμωθεί μέσα από μια ισχυρή αύξηση σε προσωπικό και αρμοδιότητες. Θα πρέπει ακόμα να γίνουν επενδύσεις, που θα προσφέρουν πρόσβαση στους εκπροσώπους των εργαζόμενων σε πληροφοριακά συστήματα, εκπαίδευση σε ξένες γλώσσες και δεξιότητες διαπραγμάτευσης και διοίκησης. Οι ικανότητες για την οργάνωση της εργατικής αντιπροσώπευσης σε πολυεθνικό επίπεδο θα πρέπει να ενδυναμωθούν, εκεί όπου ήδη υπάρχουν και να δημιουργηθούν, εκεί όπου απουσιάζουν. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Εργασίας (European Work Council) για παράδειγμα, θα μπορούσε να γίνει υποχρεωτικό και να ακολουθεί συγκεκριμένους κανόνες λειτουργίας. Σήμερα, ενώ 2.700 πολυεθνικές πληρούν τα κριτήρια μεγέθους για τη δημιουργία ενός EWC, δεν έχουν πράξει αναλόγως, παρά το γεγονός ότι οι πολιτικές μάρκετινγκ, παραγωγής, διαχείρισης ανθρωπίνων πόρων και απασχόλησης, όλες σχεδιάζονται σε Ευρωπαϊκό ή παγκόσμιο επίπεδο σε αυτές τις επιχειρήσεις, αποδεικνύοντας ότι αυτές οι αποφάσεις λαμβάνονται χωρίς την παρουσία οποιουδήποτε

κοινωνικού διαλόγου με τους εκπροσώπους των εργαζομένων.

Περιλαμβάνοντας ολόκληρη την αλυσίδα των προμηθευτών

Δεύτερον, επειδή οι πολυεθνικές έχουν εξωτερικεύσει και μεταφέρει σε διάφορες χώρες σημαντικό μέρος της διαδικασίας που αφορά σε δραστηριότητες σχετικά με το σχεδιασμό, την κατασκευή και τις πωλήσεις των προϊόντων και των υπηρεσιών τους, οι επίσημες, υποχρεωτικές διατάξεις αναφορικά με τον κοινωνικό διάλογο δεν θα πρέπει να περιορίζονται στη νομική οντότητα της επιχείρησης αλλά να επεκτείνονται σε όλη την παραγωγική αλυσίδα, σε υπερεθνικά δίκτυα παραγωγής, όπου η ποσότητα και η ποιότητα των θέσεων εργασίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις αποφάσεις των πολυεθνικών. Σε μια οπτική «Βορρά – Νότου», δε θα πρέπει να επιτρέπεται στις πολυεθνικές και στους προμηθευτές τους να διατηρούν σημαντικές επιχειρηματικές δραστηριότητες σε μέρη όπου παραβιάζονται συστηματικά βασικά ανθρώπινα δικαιώματα στο χώρο εργασίας. Παραδείγματα η Κίνα, όπου η παραγωγή που στοχεύει σε εξαγωγές και είναι εντάσεως εργασίας πραγματοποιείται ως επί το πλείστον από νέες μετανάστριες, θεωρούμενες ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας, το Μπαγκλαντές όπου ο συνδικαλισμός υφίσταται μεγάλη καταπίεση και πολλές άλλες χώρες, όπου η δημοκρατία δεν έχει ακόμα φτάσει στους χώρους εργασίας. Αν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και οι προμηθευτές τους είναι σε θέση να εντοπίζουν τη ροή των προϊόντων σε παγκόσμια προμηθευτικά δίκτυα, πληρώνοντας υψηλές ποιοτικές απαιτήσεις, τότε ο σεβασμός στην εργατική νομοθεσία ως προς τη δυνατότητα οργάνωσης και διαπραγμάτευσης των εργαζόμενων ανήκει στη σφαίρα του εφικτού και είναι αποκλειστικά ζήτημα κοινωνικής και πολιτικής βούλησης.

Ενισχύοντας την πληροφόρηση και τα δικαιώματα του καταναλωτή

Τρίτον, θα πρέπει να επιτραπεί στους καταναλωτές να αναλάβουν ένα ρόλο πέρα από το να τροφοδοτούν τις ταμειακές ροές στη μία άκρη του κυκλώματος - οι οποίες θα εξαχθούν από την άλλη, στο όνομα της μερισματικής αξίας. Σε ένα παγκόσμιο, χρηματοπιστωτικό σύστημα, οι καταναλωτές προτρέπονται να αγοράζουν και να συνεχίσουν να αγοράζουν από μαζικές εταιρικές επενδύσεις, που αποσκοπούν στη δημιουργία μιας παγκόσμιας ταυτότητας και εξάπλωσης της φήμης των προϊόντων. Αυτές οι επενδύσεις δημιουργούν και συντηρούν ένα κοινωνικό και γνωστικό εμπόδιο στις σφαίρες της κατανάλωσης και της παραγωγής, που τα νέα κοινωνικά κινήματα κατάφεραν να ξεπεράσουν τα τελευταία χρόνια. Επιπλέον, οι καταναλωτές θα πρέπει να έχουν πρόσβαση σε περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το περιεχόμενο των προϊόντων και των υπηρεσιών, καθώς και τις κοινωνικές συνθήκες, στις οποίες προσφέρονται. Αυτό θα σηματοδοτούσε μια στροφή 180 μοιρών στις παγκόσμιες εταιρικές πολιτικές, που σήμερα στοχεύουν στην ελαχιστοποίηση της διαθέσιμης πληροφόρησης σχετικά με τα προϊόντα, την παραγωγή και την απασχόληση. Παρά το γεγονός ότι αρκετή γνώση σχετικά με τις κοινωνικές συνθήκες παραγωγής έχει αρχίσει να διαχέεται μέσα από υπερεθνικά κοινωνικά δίκτυα πολιτών, αυτή η γνώση παραμένει εν πολλοίς αποσυνδεδεμένη από τον τόπο και τον χρόνο της μαζικής κατανάλωσης. Περισσότερο να αναφέρουμε ότι η δημιουργία και η διασπορά τέτοιας πληροφόρησης θα πρέπει να ελέγχεται δημοκρατικά, έτσι ώστε να μην καταλήξει άλλο ένα διαφημιστικό μέσο.

Συμμέτοχοι στη γνώση και την πληροφόρηση

Γενικότερα, ενώ οι πολυεθνικές επιχειρήσεις εμπλέκονται σε μια έντονη χρηματοοικονομική και διαφημιστική επικοινωνία στην κατεύθυνση των χρηματαγορών και των καταναλωτικών αγορών, την ίδια στιγμή καθιστούν εξαιρετικά δύσκολη την πρόσβαση σε αξιόπιστα στοιχεία αναφορικά με τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες παραγωγής και απασχόλησης, περιλαμβανομένων των ποσοτήτων, τοποθεσιών, ποιοτικών κριτηρίων, ακόμα και προβλέψεων. Αναλυτική τριμηνιαία πληροφόρηση και εκτιμήσεις για τις ταμειακές ροές 3, 6, 12 ή και περισσότερων μηνών παρέχονται στους μετόχους, ενώ οι εκπρόσωποι των εργαζομένων σπάνια έχουν πρόσβαση σε ακριβή στοιχεία ως προς τις τωρινές και μελλοντικές θέσεις εργασίας μέσα στην εταιρία, ενώ και οι τοπικοί παράγοντες και προμηθευτές αφήνονται στο σκοτάδι σχετικά με τους κινδύνους κλεισίματος των εργοστασίων και την μεταβολή των συμβολαίων προμήθειας. Και πάλι όμως, αν οι εταιρίες έχουν την τεχνική ικανότητα να κάνουν εκτιμήσεις πάνω στις μελλοντικές ταμειακές ροές, τότε το να μοιραστούν τις σχετικές προβλέψεις πάνω στην παραγωγή και την απασχόληση ανά γεωγραφική ζώνη, χώρα, ακόμα και τοπικά είναι κάτι που υπάγεται στη σφαίρα του εφικτού και θέμα αποκλειστικά πολιτικής θέλησης. Η πρόσβαση στην πληροφόρηση και σε ένα νόμιμα

θεσμοθετημένο πεδίο κοινωνικού διαλόγου είναι λοιπόν δομικά στοιχεία ενός δημοκρατικού συστήματος διοίκησης, που θα έδινε αναφορά σε περισσότερους φορείς, οι οποίοι σήμερα έχουν μικρή διαπραγματευτική δύναμη και δικαίωμα άποψης στην παραγωγή δικτύων παγκόσμιων επιχειρήσεων.

Προωθώντας εναλλακτικά μοντέλα διοίκησης

Αντιστρόφως, πόροι θα έπρεπε να αφιερωθούν σε ευρωπαϊκό, εθνικό και τοπικό επίπεδο προκειμένου να προωθηθούν εναλλακτικά μοντέλα, όπως είναι οι συνεταιρισμοί εργαζομένων και οι ενώσεις καταναλωτών, με στόχο να επανεπιδιώξουν την οικονομία ώστε να εξυπηρετεί τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών και να συνεισφέρει στην ενίσχυση της κοινωνικής ευημερίας. Σε δημοκρατικά και τοπικά μοντέλα διοίκησης αυτού του τύπου, επειδή οι διοικητικές αποφάσεις λαμβάνονται συλλογικά και επειδή τα άτομα που τις παίρνουν σταθμίζουν και τις συνέπειες που θα προκύψουν σε τοπικό επίπεδο, οι αποφάσεις μπορούν να είναι πιο ευαίσθητες σε κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανάγκες. Από την άλλη, οι σε παγκόσμιο επίπεδο αποφάσεις μπορούν να είναι ληστρικές για τις τοπικές κοινωνίες, αφού τα άτομα που τις λαμβάνουν δεν έχουν να αντιμετωπίσουν τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνέπειες. Ως αποτέλεσμα, η παγκοσμιοποίηση και η επικράτηση του χρηματοπιστωτικού τομέα μπορούν να οδηγήσουν σε συστήματα τύπου "Frankenstein", δημιουργημένα στο όνομα των κερδών της επιχείρησης χωρίς να μπορούν όμως να μετρήσουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών. Η εκ νέου εμπλοκή λοιπόν της οικονομίας θα μπορούσε να ενεργοποιήσει την από-παγκοσμιοποίηση και την επαναφορά σε τοπικό επίπεδο των παραγωγικών και καταναλωτικών δραστηριοτήτων.

3.3 Για ένα νέο μακροοικονομικό καθεστώς πολιτικής για την πλήρη απασχόληση και την κοινωνική συνοχή και ασφάλεια

Ο δημοκρατικός μετασχηματισμός του χρηματοπιστωτικού τομέα στην Ε.Ε. πρέπει να συνοδεύεται από μια εκτενή μεταβολή του καθεστώτος της μακροοικονομικής πολιτικής, ώστε να υποστηριχθεί η χρηματοπιστωτική σταθεροποίηση, να αντιμετωπιστεί η επικείμενη ύφεση και να φέρει την Ε.Ε. σε μια πορεία βιώσιμης, κοινωνικά και οικολογικά, ανάπτυξης. Οι αλλαγές πρέπει να περικλείουν το νομισματικό καθεστώς και τις δημοσιονομικές πολιτικές τόσο για τα κράτη μέλη όσο και στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Πρέπει επίσης να αφορούν μια αλλαγή στη διανομή του εισοδήματος μέσω υψηλότερων μισθών και μια πιο αποφασιστική αντιπαράθεση με τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Περισσότερη χαλάρωση και αλλαγή της νομισματικής πολιτικής

Η οικονομική κρίση έχει αποδείξει ακόμα μια φορά ότι η στενή επικέντρωση της ΕΚΤ στη σταθερότητα των τιμών και η παραμέληση της απασχόλησης, της βιώσιμης ανάπτυξης και της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας δεν παρέχουν καμία θεραπεία, είτε ενάντια στην χρηματοπιστωτική κρίση, είτε ενάντια στην επικείμενη ύφεση. Αντίθετα έχει συμβάλει στην αποδυνάμωση της ευρωπαϊκής οικονομίας. Αυτό θα μπορούσε μόνο να συμβεί επειδή η ΕΚΤ ενεργεί με πλήρη ανεξαρτησία και δεν είναι υπόλογη στις δημοκρατικά εκλεγμένες πολιτικές αρχές.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες χαιρετίζουμε το γεγονός ότι η ΕΚΤ έχει αρχίσει τις μειώσεις επιτοκίων, αν και αυτές λαμβάνουν χώρα πολύ αργά και είναι πολύ μικρές. Δεδομένου ότι η απειλή του πληθωρισμού υποχωρεί ήδη σε όλες τις αναπτυγμένες χώρες και ότι ο στόχος τώρα μετατοπίζεται στη συγκράτηση των αντιπληθωριστικών πιέσεων, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα πρέπει να συνεχίσει να χαλαρώνει τη νομισματική πολιτική της και να συνεχίσει την μείωση επιτοκίων, προκειμένου να εξασφαλίσει ικανοποιητική ρευστότητα για την παροχή δανείων προς τις επιχειρήσεις.

Αυτά τα άμεσα μέτρα για την αντιμετώπιση της χρηματοπιστωτικής κρίσης και της ύφεσης πρέπει να θεωρηθούν ως τα πρώτα βήματα για την αναγκαία μεταβολή καθεστώτος της νομισματικής πολιτικής της Ε.Ε. - κάτι που έχουμε προτείνει σε πολλά προηγούμενα Υπομνήματά μας. Αυτή η αλλαγή πρέπει να βασιστεί σε δύο κύριους πυλώνες. Ο πρώτος είναι μια ευρύτερη αποστολή για την ΕΚΤ, που πρέπει να συμπεριλάβει την ευθύνη για την ανάπτυξη, την απασχόληση και την χρηματοπιστωτική σταθερότητα όπως επίσης και τη σταθερότητα των τιμών και των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Ο δεύτερος πυλώνας είναι η

ενσωμάτωση της νομισματικής πολιτικής σε ένα ευρύτερο, δημοκρατικό πλαίσιο για τη συντονισμένη οικονομική πολιτική.

Δημοσιονομική πολιτική: Άμεσα προγράμματα ενάντια στην ύφεση και νέο θεσμικό πλαίσιο

Προτείνουμε τη σύνταξη από την Επιτροπή και το Συμβούλιο ενός «ευρωπαϊκού προγράμματος επενδύσεων για τη βιώσιμη ανάπτυξη, την απασχόληση και την κοινωνική ένταξη», που θα υπολογίζεται τουλάχιστον στο 1% του ΑΕΠ της Ε.Ε., το οποίο θα πρέπει να συμπληρωθεί με παρόμοια προγράμματα δημόσιας επένδυσης από τα κράτη μέλη προκειμένου να σταθεροποιηθεί η οικονομία, να αντιμετωπιστεί η αλλαγή κλίματος και να προωθηθεί η πλήρης απασχόληση με ποιοτικές θέσεις εργασίας και κοινωνικά δικαιώματα. Ένα τέτοιο πρόγραμμα είναι απαραίτητο για να αντιμετωπιστεί η ύφεση, που έχει ήδη αρχίσει, στην Ε.Ε. και θα οξυνθεί από τις συνέπειες της χρηματοπιστωτικής κρίσης.

Ταυτόχρονα, πρέπει να ιδρυθεί ένα κοινό ευρωπαϊκό ταμείο για να βοηθήσει τα πλέον αδύναμα μέλη της Ε.Ε. να αντιμετωπίσουν την κρίση. Αποτελεί ντροπή ότι αυτή η πρόταση δεν έχει συζητηθεί ακόμη στις συνόδους κορυφής. Μια τέτοια προσέγγιση είναι απαραίτητη για να μπορέσει η Ε.Ε. να συμμετέχει περισσότερο ενεργά στην υποστήριξη των οικονομιών, που αντιμετωπίζουν προβλήματα. Σε διάφορα προηγούμενα Υπομνήματά μας έχουμε υποστηρίξει την ίδρυση τέτοιων ταμείων για την αντιμετώπιση των κοινών οικονομικών διαταραχών - τώρα όμως είναι πιο επείγον από ποτέ να ληφθούν μέτρα προς μια τέτοια κατεύθυνση.

Για την χρηματοδότηση τέτοιων προγραμμάτων σε επίπεδο Ε.Ε., πρέπει να ακολουθηθούν τρεις διαδρομές. Σαν πρώτο βήμα, πρέπει να εξεταστεί και να αξιοποιηθεί η δυνατότητα μετατόπισης των κονδυλίων του προϋπολογισμού της Ε.Ε. από τομείς μη αποδεκτούς (π.χ. δαπάνες για εξοπλισμούς, για πυρηνική ενέργεια ή για καταστρεπτικά για το περιβάλλον έργα υποδομής) προς περισσότερο βιώσιμους και αποδεκτούς. Επιπλέον, ο προϋπολογισμός της ΕΕ πρέπει να αυξηθεί. Αυτήν την περίοδο αντιπροσωπεύει ένα πενιχρό ποσοστό του 1% του ΑΕΠ και είναι πιθανό να παραμείνει σε αυτά τα επίπεδα, λαμβάνοντας υπόψη τη σαφή έλλειψη πολιτικής βούλησης για κάτι πιο φιλόδοξο. Από καιρό έχουμε διατυπώσει την άποψη ότι ο προϋπολογισμός της ΕΕ πρέπει βαθμιαία να ανέλθει στο 5% του ΑΕΠ της ΕΕ.

Ως ένα μέτρο προς αυτή την κατεύθυνση, η Ε.Ε. πρέπει να εισάγει τον φόρο 'Tobin' (1% στις νομισματικές συναλλαγές), έναν φόρο επί των χρηματιστηριακών και εξω-χρηματιστηριακών συναλλαγών, καθώς επίσης και να συμφωνήσει για τους οικολογικούς φόρους (π.χ. ένας συνδυασμένος φόρος στην χρήση πρωταρχικής ενέργειας και στις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) και ένας φόρος στα καύσιμα των αεροπλάνων). Αυτό θα δημιουργούσε ένα ευρύ πεδίο για να χρηματοδοτηθούν μέτρα για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου στα φτωχότερα κράτη μέλη και για να διοχετευτούν οι επενδύσεις προς μία, περιβαλλοντικά και κοινωνικά, βιώσιμη ανάπτυξη σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Τρίτον, πρέπει να υπάρξουν οι απαραίτητοι πόροι στην Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (EIB) και στην Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (EBRD) για να αυξήσουν δραστικά τις πιστώσεις με χαμηλά επιτόκια προς τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, για την οικολογική παραγωγή και τις κοινωνικές και υγειονομικές υπηρεσίες κ.λπ. υπό τον όρο ότι έτσι δημιουργούνται ποιοτικές θέσεις απασχόλησης με κοινωνικά δικαιώματα σε συνδυασμό με αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας και μισθούς.

Μια σύγκριση με το ομόλογο που εκδίδει το αμερικάνικο Υπουργείο Οικονομικών (Treasury Bond) δείχνει ότι η EIB παραμένει χαμηλότερα από τις δυνατότητες χρηματοδότησής της. Η EIB χρηματοδοτεί με βάση τον δικό της ομολογιακό δανεισμό, διοχετεύοντας κατά συνέπεια την αποταμίευση στην επένδυση. Επίσης είναι σε καλή θέση και καλά εξοπλισμένη για να αναλάβει έναν μακροοικονομικό ρόλο για την ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας βασισμένη στις επενδύσεις. Ο δανεισμός από την EIB είναι ιδιαίτερος οικονομικά αποδοτικός για τον οφειλέτη. Ως δημόσιος, μη κερδοσκοπικός οργανισμός δανείζει επιβαρύνοντας με διοικητικά έξοδα μόνο 0.25% για περιόδους μέχρι 30 ετών ή και περισσότερων. Εάν η ΕΕ και τα κράτη μέλη χρηματοδοτούσαν τα προγράμματα επένδυσής τους μέσω της EIB, αντί της ιδιωτικής κεφαλαιαγοράς, θα εξοικονομούσαν πόρους, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν για περαιτέρω επενδύσεις. Έτσι θα μπορούσε να επιτευχθεί ένας πολλαπλασιαστικός απασχόλησης και εισοδήματος μεταξύ 1,5 και 2 για μια τέτοια επένδυση, εάν τα κράτη μέλη κατανέμουν τις επενδύσεις τους στο κοινωνικό πεδίο,

για την ενίσχυση των κοινωνικών υπηρεσιών ή τη μείωση του μέσου μεγέθους σχολικής τάξης και της λίστας αναμονής στα νοσοκομεία.

Οι πιο εκτεταμένες μεταρρυθμίσεις της δημοσιονομικής πολιτικής της ΕΕ πρέπει να αρχίσουν με την απόσυρση του Σύμφωνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ). Αυτό βρίσκεται πάντοτε υψηλά στη νεοφιλελεύθερη ιδεολογική μάχη ενάντια στις παρεμβατικές πολιτικές που στοχεύουν στην προώθηση της πλήρους απασχόλησης και της κοινωνικής συνοχής. Στην πράξη δεν απόκτησε ποτέ βαρύτητα ειδικά για τους μεγαλύτερους εταίρους της ΕΕ. Αναθεωρήθηκε το 2005 προκειμένου να μην θεωρηθεί ξεπερασμένο, και στην προσπάθεια να αντιμετωπιστεί η χρηματοπιστωτική κρίση απλά αγνοήθηκε! Είναι προφανές ότι τη στιγμή που τα κράτη μέλη παρέχουν εγγυήσεις και χρηματοδοτούν την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών σε μεγάλη κλίμακα, είναι αδύνατο να συμμορφωθούν με τα κριτήρια για το δημοσιονομικό έλλειμμα, αλλά παρόλα αυτά κανείς δεν έχει προβάλει κάποια αντίρρηση. Οι δημοσιονομικοί κανόνες έχουν ξεπεραστεί και πρέπει να καταργηθούν. Το ΣΣΑ έχει παίξει επίσης μια σημαντική ιδεολογική λειτουργία και είναι καιρός να αποσυρθεί. Πρέπει να ανακληθεί και τυπικά. Στη θέση του, πρέπει να καθιερωθεί ένα νέο σύστημα διπλού πολιτικού συντονισμού - από την μία, μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ και από την άλλη, μεταξύ των κρατών μελών και των ευρωπαϊκών οργάνων (το Συμβούλιο, η Επιτροπή, ΕΚΤ, ΕΙΒ, ΕΒΡΔ) - και πρέπει να υπάρξει ένα νέο σύμφωνο. Αυτό θα πρέπει να εξυπηρετεί τους στόχους της πλήρους απασχόλησης, της κοινωνικής ένταξης και προστασίας και της περιβαλλοντικά βιώσιμης ανάπτυξης.

Οι μισθοί πρέπει να αυξηθούν δραστικά

Οι μισθοί έχουν συγκρατηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα στο όνομα της δημοσιονομικής και νομισματικής σταθερότητας. Το στοιχείο αυτό βρίσκεται στη βάση της αυξανόμενης ανισότητας και αποτελεί πρωταρχικής σημασίας παράγοντα στην τρέχουσα κρίση. Τούτο δεν επιτρέπεται να συνεχιστεί. Η πραγματική αύξηση των μισθών επείγει, όχι μόνο για την ενίσχυση του εισοδήματος και της κατανάλωσης, αλλά και για την ανακατανομή του εισοδήματος από τα κέρδη, που αυξήθηκαν με ταχύτατο ρυθμό τα τελευταία είκοσι χρόνια, προς τους μισθούς. Οι πραγματικοί μισθοί στην Ευρώπη πρέπει τώρα να αυξηθούν σε ρυθμό που να αντισταθμίζει την αύξηση της παραγωγικότητας πλέον τον πληθωρισμό. Έτσι, θα αυξηθεί το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ.

Να σταματήσει η «ελαστικοποίηση» (flexicurity) – να προωθηθεί η πλήρης απασχόληση με «καλές συνθήκες εργασίας»

Στο Υπόμνημά μας για το 2007, προτείναμε το δραστικό αναπροσανατολισμό της πολιτικής απασχόλησης της Ε.Ε. στην κατεύθυνση της εξασφάλισης «καλών συνθηκών εργασίας» (“good work”). Οι συνθήκες αυτές αναφέρονται σε εκείνες που ορίζει ο Διεθνής Οργανισμός Εργασίας, καθώς στην έννοια του ΔΟΕ και του ΟΗΕ για την «αξιοπρεπή εργασία» (“decent work”), για την οποία η Ε.Ε. έχει ήδη δεσμευτεί. Πέραν τούτου, η ημερήσια διάταξη των «καλών συνθηκών εργασίας» αποσκοπεί στην επίτευξη κοινωνικής βιωσιμότητας με κάθε μορφή. Προϋποθέτει τη διαμόρφωση συνθηκών εργασίας με τρόπο ώστε η ποιότητα της εργασίας να βελτιώνεται και οι εργαζόμενοι να παραμένουν υγιείς και σε καλή φυσική κατάσταση μέχρι και στη συνέχεια της συνταξιοδότησής τους. Επίσης, προϋποθέτει την ενίσχυση του δικαιώματος συμμετοχής των εργαζομένων και την εγγύηση του δικαιώματος στη μόρφωση, στη δια βίου εκπαίδευση, και στην ενδυνάμωση των συλλογικών δικαιωμάτων. Στόχος της είναι η προάσπιση και ανανέωση της τυπικής σχέσης εργασίας, στη βάση των ίσων δικαιωμάτων για τους εργαζόμενους, της προστασίας της απασχόλησης, του δικαιώματος στην απεργία, της συλλογικής δράσης και διαπραγμάτευσης, της κοινωνικής προστασίας και αξιοπρεπών αμοιβών και της πλήρους απασχόλησης.

Οι καλές συνθήκες εργασίας προϋποθέτουν επαρκείς αμοιβές («μισθός διαβίωσης) και την εξαφάνιση του χάσματος αμοιβών μεταξύ των φύλων («ίση αμοιβή για ίση εργασία ή εργασία ίσης αξίας»). Συνεπώς, η Ε.Ε. και τα κράτη μέλη οφείλουν να δεσμευτούν για τη σταδιακή απόσυρση κάθε μορφής επισφαλούς απασχόλησης, καταργώντας τα υφιστάμενα σχετικά κίνητρα για τη χρήση οριακών, μη τυπικών μορφών απασχόλησης ή με χαμηλές αμοιβές. Σχετικό εργαλείο θα μπορούσε να είναι ένα σύστημα προοδευτικά αυξανόμενων κοινωνικών εισφορών (ή φόρων) των εργοδοτών, σύμφωνα με την αρχή «όσο χαμηλότερο το καθεστώς εργασίας – προσωρινή απασχόληση, χωρίς προοπτικές, υψηλός κίνδυνος, κλπ – τόσο μεγαλύτερες οι κοινωνικές εισφορές».

Υπάρχει επίσης επείγουσα ανάγκη η οργάνωση του χρόνου εργασίας να υποστηρίζει το συνδυασμό της αμειβόμενης απασχόλησης και της προσωπικής ζωής για άνδρες και γυναίκες. Για το σκοπό αυτό χρειάζεται ένα νέο ευρωπαϊκό καθεστώς χρόνου εργασίας, για την καθιέρωση πλήρους απασχόλησης με λιγότερες ώρες εργασίας για όλους. Η Ε.Ε. πρέπει να καθιερώσει σαφή περιορισμό του ανώτατου αριθμού ωρών εργασίας σε εβδομαδιαία βάση (από το υφιστάμενο όριο των 48 ωρών σε 40 ώρες ως πρώτο βήμα, καταργώντας κάθε είδους εξαίρεση), δημιουργώντας έτσι ένα κίνητρο για τον περιορισμό των ωρών εργασίας στο εθνικό επίπεδο. Επίσης, πρέπει να προσδιοριστούν όρια για την μερική απασχόληση, ώστε μόνο ασφαλισμένη και κοινωνικά προστατευόμενη μερική απασχόληση (15-25 ώρες εβδομαδιαίως) μπορεί να προσφέρεται σε όσους το επιθυμούν.

Τα συστήματα κοινωνικής προστασίας πρέπει να αναπροσανατολιστούν ώστε να παρέχουν καλύτερη στήριξη στις μεταβολές του κύκλου εργασίας των εργαζομένων. Έτσι διασφαλίζεται ότι η διακοπή της εργασίας (π.χ. για τη φροντίδα των παιδιών ή ηλικιωμένων, για λόγους εκπαίδευσης, κλπ) και η μετάβαση π.χ. από την εκπαίδευση στην απασχόληση, από πλήρη σε μερική απασχόληση και αντιστρόφως, κλπ. συμβιβάζονται με την εξασφάλιση αξιοπρεπούς σύνταξης, περίθαλψης και επαρκούς εισοδήματος σε μεταβατικές περιόδους.

Να ενισχυθεί η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού

Στηρίζουμε το αίτημα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την ενίσχυση της στρατηγικής της Ε.Ε. για την Κοινωνική Προστασία και τον Κοινωνικό Αποκλεισμό, μέσω της μεγαλύτερης διακριτότητας και του συνδυασμού της με άλλα μέτρα πολιτικής. Το Κοινοβούλιο πρέπει να επισημάνει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και στο Συμβούλιο την ανάγκη για τον προσδιορισμό σαφών στόχων στο πλαίσιο της συγκεκριμένης στρατηγικής, όπως είναι οι εξής.

- Για την μείωση της φτώχειας (γενικά, καθώς και για τη φτώχεια των παιδιών, των εργαζόμενων φτωχών και των φτωχών για μεγάλο χρονικό διάστημα), για ένα ελάχιστο επίπεδο εισοδήματος από συντάξεις, για την πρόσβαση σε περίθαλψη υψηλής ποιότητας (περιορισμό των θανάτων των παιδιών, βελτίωση του προσδοκώμενου ορίου ζωής και της υγείας), λαμβάνοντας σε κάθε περίπτωση υπόψη τη διάσταση του φύλου.
- Για τη μείωση της φτώχειας των παιδιών κατά 50% μέχρι το 2012 και την αύξηση της παροχής υπηρεσιών για τη φροντίδα των παιδιών σε ολόκληρη την Ένωση κατά 90% για νήπια από τη γέννησή τους μέχρι να πάνε σχολείο και την παροχή επαρκών υπηρεσιών μέριμνας για εξαρτώμενα άτομα μέχρι το 2015.
- Για να μην υπάρχουν άστεγοι (παιδιά και ενήλικοι) μέχρι το 2015.
- Για επαρκές εισόδημα ενάντια στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, όπως είναι ο ευρωπαϊκός στόχος για προγράμματα ελάχιστου εισοδήματος ίσου με τουλάχιστον το 60% του μέσου εθνικού εισοδήματος, καθώς και για ελάχιστες αμοιβές (στο πλαίσιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων στο εθνικό, περιφερειακό επίπεδο ή σε επίπεδο τομέα) στο 60% τουλάχιστον του μέσου μισθού.

Στηρίζουμε επίσης το αίτημα του Κοινοβουλίου τα κράτη μέλη να παρέχουν επί πλέον ενίσχυση σε ειδικές κοινωνικές ομάδες, όπως είναι τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι οικογένειες με πολλά παιδιά, κλπ, για την κάλυψη δαπανών περίθαλψης, κοινωνικής στήριξης, για την εξασφάλιση φαρμάκων με ειδικές τιμές, καθώς και αξιοπρεπών συντάξεως γήρατος και αναπηρίας. Τα άτομα χαμηλού εισοδήματος χρειάζονται επίσης υποστήριξη ως προς την πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες. Συνεπώς, τα κράτη μέλη οφείλουν να παρέχουν ειδικές διευκολύνσεις για τις ευάλωτες κοινωνικά ομάδες σε θέματα ενέργειας, χρήσης των δημοσίων μέσων συγκοινωνίας, περίθαλψης και εκπαίδευσης.

3.4 Για ένα νέο καθεστώς πολιτικής για την ενέργεια και το κλίμα

Η χρηματοπιστωτική κρίση και η ύφεση δεν πρέπει να αποπροσανατολίσουν τους πολίτες, τις πολιτικές δράσεις και τη χρήση φυσικών πόρων. Ταυτόχρονα, οι πολιτικές για την ενέργεια και το κλίμα δεν πρέπει να αγνοούν τις επιτακτικές ανάγκες που δημιούργησε η κρίση του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος, η οποία οδήγησε σε εκτεταμένη κρατική παρέμβαση ανά την υφήλιο.

Αυτό που απαιτείται, είναι προγράμματα προς την κατεύθυνση επίτευξης συνεργιών, διευθετώντας τις άμεσες ανάγκες που προέκυψαν από την χρηματοπιστωτική κρίση και την επίδρασή της στην παγκόσμια οικονομία, παράλληλα με την προώθηση μέτρων που θα αποτρέψουν καταστροφικές μεταβολές όσον αφορά σε άλλα κρίσιμα ζητήματα, συμπεριλαμβανόμενης της κλιματικής αλλαγής, της απώλειας βιοποικιλότητας και της επικείμενης απόλυτης έλλειψης πετρελαίου και άλλων ορυκτών καυσίμων.

Σε ό,τι αφορά στην *ενέργεια* απαιτείται:

- μία φιλόδοξη πολιτική- τόσο στα πλαίσια της ΕΕ όσο σε επίπεδο κρατών μελών- που να στοχεύει στην πραγματοποίηση ενός άλματος προς τα εμπρός ως προς την εξοικονόμηση ενέργειας και την ενεργειακή αποδοτικότητα (με την παράλληλη ελαχιστοποίηση τυχόν αρνητικών στοιχείων) και να απαιτεί ένα πρόγραμμα δανεισμού και στοχευμένων επιδοτήσεων, που θα βασίζονται σε Ευρωμόλογα⁴¹, τη διαχείριση του οποίου θα αναλάβει το EBRD (European Bank for Reconstruction and Development) και η εστίαση σε πανευρωπαϊκό επίπεδο στην ανάπτυξη και την εφαρμογή των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, με τη σταδιακή απόσυρση των μη ανανεώσιμων⁴¹.
- ένα κοινό πρόγραμμα βελτίωσης των ενεργειακών δικτύων, κυρίως για τη διευκόλυνση της αποκεντρωμένης παραγωγής και χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές
- συντονισμένη προσπάθεια από τα κράτη μέλη (που θα πρέπει επίσης να ενεργοποιήσουν την περιφερειακή διοίκηση όπως και την τοπική αυτοδιοίκηση) για την ενίσχυση της εξοικονόμησης ενέργειας, της ενεργειακής αποδοτικότητας και της χρησιμοποίησης ΑΠΕ, κάτι που θα πρέπει να υποστηριχθεί μέσω μιας αντίστοιχης ενίσχυσης των διαρθρωτικών ταμείων και της αξιοποίησης της ανοιχτής μεθόδου συντονισμού ώστε να διασφαλιστεί η συμβατότητα με την κοινή ενεργειακή στρατηγική
- παγκόσμια στρατηγική ενεργειακής ασφάλειας για την ΕΕ μέσω της ανάπτυξης μακροπρόθεσμων διμερών σχέσεων βασισμένων στα κοινά συμφέροντα της ΕΕ και των προμηθευτριών χωρών.

Ως πρώτα βήματα προς την κατεύθυνση μιας εναλλακτικής, ευρωπαϊκής στρατηγικής μπορούν να θεωρηθούν:

- η εισαγωγή ενός βασικού ενεργειακού φόρου συνοδευόμενου από μεταβιβαστικές πληρωμές ώστε να διασφαλιστεί ότι δε θα επιδεινωθεί το πρόβλημα της φτώχειας
- η μείωση του ΦΠΑ για τον εφοδιασμό ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές και τη συμπαραγωγή
- η δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Αρχής Ενέργειας, που θα είναι ικανή να προστατεύει την αποκεντρωμένη παραγωγή ενέργειας και που θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ενάντια στην ολιγοπωλιακή ισχύ των κύριων ενεργειακών εταιριών
- ένα στοχευμένο πρόγραμμα στήριξης για τη μείωση των ενεργειακών αναγκών στις αστικές περιοχές και την κατοικία χαμηλού κόστους
- η χρήση των δυνατοτήτων μόχλευσης, που δίνει η εφαρμογή του προγράμματος των Διευρωπαϊκών Δικτύων για την ενέργεια και τις μεταφορές, ώστε να βελτιωθεί το μίγμα των μεταφορών δίνοντας προτεραιότητα στις σιδηροδρομικές και θαλάσσιες μεταφορές
- η προσήλωση των υπαρχόντων προγραμμάτων στήριξης για τις ΑΠΕ σε βιώσιμες επιλογές, μέσω της εγκατάλειψης των μη βιώσιμων, όπως είναι τα βιοκαύσιμα πρώτης γενιάς
- η μεταφορά κεφαλαίων από τον προϋπολογισμό της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Euratom σε προγράμματα ενίσχυσης των βιώσιμων ΑΠΕ
- η ενεργοποίηση του σημαντικού δυναμικού της εξοικονόμησης ενέργειας, που λαμβάνει υπόψη το φύλο, μέσω της δημιουργίας ενός κοινού και συντονισμένου προγράμματος για την ΕΕ και όλα τα κράτη μέλη στην κατεύθυνση των συγκεκριμένων ενεργειακών αναγκών βάσει φύλου
- η έναρξη ενός κοινού προγράμματος του Ευρωπαϊκού Χώρου για την ΕΕ και όλα τα κράτη μέλη, που να εστιάζει στη βελτίωση του αστικού χώρου, συνδυάζοντας την κοινωνική και πολιτιστική ενσωμάτωση με την οικολογική και ενεργειακή ποιότητα
- το άνοιγμα ενός νέου γύρου πολύπλευρων διαπραγματεύσεων με τις χώρες που παράγουν πετρέλαιο και φυσικό αέριο για μια μακροπρόθεσμη συμφωνία σχετικά με τις αναπτυξιακές προοπτικές και την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού.

Όσον αφορά στο κλίμα, απαιτείται:

- η ύπαρξη φιλόδοξων κλιματικών στόχων, ικανών να διασφαλίσουν ότι δε θα προσεγγιστούν στο άμεσο μέλλον τα λεγόμενα «σημεία μη επιστροφής» ('tipping points' - σε έξι χρόνια σύμφωνα με μέτριους υπολογισμούς του IPCC), μέσω της εισαγωγής προγραμμάτων στήριξης για τη βιομηχανική και καταναλωτική ζήτηση στα κράτη μέλη, που θα ενδυναμώσουν την ικανότητα μετασχηματισμού των κύριων βιομηχανιών τους
- η ενσωμάτωση της χρήσης 'οικονομικών εργαλείων' σε σχέση με τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου, στις συναφείς θεσμικές ρυθμίσεις, ώστε να αποφευχθούν στρεβλωτικά αποτελέσματα ειδικά στην απασχόληση και τις συνθήκες εργασίας και τον προσανατολισμό των στόχων στα όρια μείωσης που υποδεικνύει το IPCC
- η διαπραγματεύση και εφαρμογή του ευρωπαϊκού μοντέλου εμπορίας δικαιωμάτων ρύπων σε μια ριζοσπαστική κατεύθυνση ώστε να δεθεί με τους φιλόδοξους στόχους μείωσης, δηλ. να γίνει μία πηγή χρηματοδότησης για τη μετάβαση προς τη χρήση ΑΠΕ (συμπεριλαμβανόμενης της εισαγωγής κατώτατων τιμών ώστε να διασφαλιστεί η μη απότομη πτώση των τιμών σε μία περίοδο ύφεσης) και για να γίνει ένας δυναμικός παράγοντας συνεχούς προόδου προς την επίτευξη των στόχων που προτείνει το IPCC
- η αλλαγή του διαφορούμενου ρόλου της ΕΕ κατά τις μετά-Κιότο διαπραγματεύσεις, ούτως ώστε να πάρει ξεκάθαρη θέση για την απόλυτη προτεραιότητα που έχει η αποφυγή της καταστροφικής κλιματικής αλλαγής

Πρώτα βήματα προς μια εναλλακτική Ευρωπαϊκή κλιματική στρατηγική μπορούν να είναι:

- η εστίαση όλων των προγραμμάτων για τη σταθεροποίηση της ζήτησης που θα εφαρμοστούν τον επόμενο χρόνο στην κατεύθυνση της εξοικονόμησης ενέργειας και της μετάβασης σε ΑΠΕ
- η ριζοσπαστική αλλαγή των διαπραγματεύσεων στο σύστημα εμπορίας αερίων του θερμοκηπίου της ΕΕ ώστε να τεθούν πιο φιλόδοξοι στόχοι μείωσης των εκπομπών και να καταστεί ένα εργαλείο για μια δυναμική διαδικασία μείωσης
- η σύνδεση της προτεινόμενης δημοπράτησης των δικαιωμάτων ρύπανσης για τον τομέα της ηλεκτροπαραγωγής με στοχευμένα και διαφοροποιημένα προγράμματα μετάβασης για τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη
- η δημιουργία ενός επενδυτικού προγράμματος της ΕΕ για την πρόληψη των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου δίνοντας έμφαση στη βοήθεια των κρατών μελών με τις μεγαλύτερες ανάγκες για βελτίωση
- η εισαγωγή ενός θεσμικού πλαισίου για τη βελτίωση και σταθεροποίηση των συνθηκών εργασίας στους νέους τομείς που δημιουργούνται από τη μετάβαση σε μία οικονομία χαμηλού ή μηδενικού άνθρακα
- η βοήθεια προς άλλες περιφερειακές ολοκληρώσεις, όπως η Mercosur και η ASEAN, να δημιουργήσουν οικολογικά αποτελεσματικά συστήματα εμπορίας αερίων του θερμοκηπίου
- η ενδυνάμωση της πρωτοβουλίας του Γιόχανεσμπουργκ για την ανανεώσιμη ενέργεια από την ΕΕ ώστε να γίνει παράγοντας συνδυασμένων και συντονισμένων προσπαθειών μεταξύ της ΕΕ και συνεργαζόμενων κρατών του αναπτυσσόμενου κόσμου
- η δημιουργία μιας άτυπης ομάδας εθνικών κυβερνήσεων που ενδιαφέρονται να δώσουν μεγαλύτερη προτεραιότητα στην αποφυγή «σημείων μη επιστροφής» στην αλλαγή του κλίματος

Στα πλαίσια τέτοιων στρατηγικών, θα ήταν χρήσιμο να μεγιστοποιηθούν οι συνέργιες μεταξύ της ενεργειακής και της κλιματικής πολιτικής σε όλα τα επίπεδα – για παράδειγμα, δίνοντας προτεραιότητα στα προγράμματα εξοικονόμησης ενέργειας που διευκολύνουν τη μετάβαση προς τις ΑΠΕ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Βλ. McKinsey Global Institute, *Mapping Global Capital Markets*, Ιανουάριος 2008, κυρίως το χάρτη σελ. 64

² Βλ. IMF, *World Economic Outlook Update*, Washington D.C., 6 Νοέμβρη 2008, p. 1 (www.imf.org).

³ Βλ. ECB, *Banking Structures Report*, 2008, Πίνακες 4, 6 and 14.

⁴ Μεταξύ 2004 και 2008, οι τιμές του πετρελαίου αυξήθηκαν κατά 217% για το αργό και κατά 122% για τις πρώτες ύλες (in US\$). Βλ. Henri Sterdyniak, 'The economic and social state of the Union', κείμενο που παρουσιάστηκε στο 14^ο workshop του Euro Memo Group, 2008

⁵ Βλ. Paul de Grauwe, 'The twin shocks hitting the eurozone', *CEPS Commentary*, 16 Σεπτεμβρη 2008

⁶ βλ. *Financial Times*, 2 Οκτώβρη 2008.

⁷ βλ. *Financial Times*, 16 Οκτώβρη 2008

⁸ IMF, *Economic Outlook*, Οκτώβρης 2008, σελ. 53

⁹ Ibid, σελ. 53

¹⁰ *Quarterly Report on the Euro Area*, Vol. 7, No. 3, 2008, σελ. 42.

¹¹ Το 2007, ο μέσος όρος των κερδών των 5 μεγαλύτερων τραπεζών (Erste Group, Unicredit, Raiffeisen, KBC, Intensa Sanpaolo) των χωρών της ΚΑΕ αντιπροσώπευε το 30.5% των κερδών ενώ η αξία των τίτλων ήταν 22.5%.

¹² Η εργασία θεωρείται 'επισηλής' όταν δεν απαντώνται χαρακτηριστικά της 'κανονικής' εργασίας, όπως πολύ μικρής διάρκειας συμβάσεις ορισμένου χρόνου, μη ικανοποιητική προστασία σε περίπτωση απόλυσης και χαμηλή αμοιβή. Αν και η προσωρινή και η μερική απασχόληση δεν είναι απαραίτητα *επισηλείς*, οι άνδρες και οι γυναίκες που εργάζονται με συμβάσεις ορισμένου χρόνου ή μερικής απασχόλησης βρίσκονται σε πιο επισηλή θέση από τους εργαζόμενους με συμβάσεις αορίστου χρόνου ή πλήρους απασχόλησης.

¹³ Βλ. Eurostat, *Statistics in focus*, No 98, 2007: Men and women employed on fixed-term contracts involuntarily, Οκτώβρης 2008 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.

¹⁴ Ο ορισμός της φτώχειας σε επίπεδο Ε.Ε. αποτελεί σχετικό μέγεθος, που αναφέρεται σε άτομα που ζουν με εισόδημα κάτω από το όριο του 60% του κατά κεφαλήν εθνικού εισοδήματος. Η απόφαση για τη θέσπιση του ορίου του 60% είναι συμβατική χωρίς να αποτελεί ούτε αναγκαία ούτε ικανή συνθήκη φτώχειας. Επομένως, η Ε.Ε. αναφέρεται σε αυτό το δείκτη ως μονάδα μέτρησης του *κινδύνου έκθεσης στη φτώχεια*.

- ¹⁵ Τα παρακάτω δεδομένα αναφέρονται στο 2003. Βλ. Eurostat, *Statistics in focus*, No.21, 2005: Material deprivation in the EU, Οκτώβρης 2008, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.
- ¹⁶ Η Eurostat δε δημοσιεύει στοιχεία για τον πλούτο. Τα στοιχεία που παρατίθενται είναι από τη Merrill Lynch and Cap Gemini 2008: World Wealth Report 2008, retrieved October 2008, from <http://www.de.capgemini.com/>.
- ¹⁷ Βλ. The Boston Consulting Group, *Global Wealth 2008 – A Wealth of Opportunities in Turbulent Times*, 2008, Οκτώβρης 2008 <http://www.bcg.com/>.
- ¹⁸ Βλ. T. M. Lenton, H. Held, ‘Tipping elements in the Earth’s climate system’, in *Proceedings of the National Academy of the Sciences* 12 February 2008, Τόμος 105, No 6, σ. 1786-1793.
- ¹⁹ Ibid.
- ²⁰ Βλ. H. J. Ziesing, ‘Weiteres Warten auf Ruckgang der weltweiten CO₂-Emissionen’, *Energiwirtschaftliche Tagesfragen*, Τόμος 58, No 9, σ. 62-73.
- ²¹ Βλ. Deutsche Bank, ‘Carbon emissions in remission? Looking at – and through – an EU recession; Global Market Research, Emerging Themes, 15 October 2008.
- ²² Βλ. http://www.iea.org/textbase/stats/renewdata.asp?COUNTRY_CODE=37 για στοιχεία σχετικά με τις ΑΠΕ και τα απόβλητα στην Ε.Ε. των 27 το 2005.
- ²³ Για έναν απολογισμό των ενεργειών αυτών δείτε και ΕΚΤ «Οι ρυθμίσεις της Ε.Ε. για τη διαχείριση της Χρηματοοικονομικής Κρίσης», *Financial Stability Review*, Δεκέμβριος 2006.
- ²⁴ Έκθεση του Φόρουμ Χρηματοοικονομικής Σταθερότητας για την ενίσχυση της θεσμικής προσαρμοστικότητας και της προσαρμοστικότητας των αγορών: Παρακολούθηση της εφαρμογής στο <http://www.fsf.forum.org>.
- ²⁵ Για τον καταστροφικό ρόλο που έπαιξαν οι εταιρίες αξιολόγησης πιστωτικού κινδύνου στην εκτίμηση των ενυπόθηκων δανείων χαμηλής εξασφάλισης (sub-prime) και των απαιτήσεων πάνω σε χρέη που βασίστηκαν σε αυτά δείτε και ΔΝΤ, Έκθεση Χρηματοοικονομικής Σταθερότητας, Απρίλιος 2008, κεφάλαιο 2, ένθετο 2.2, «Πότε ένα AAA δεν είναι AAA;»
- ²⁶ Πολλές εκθέσεις της Επιτροπής Οικονομικών Θεμάτων της Βουλής των Κοινοτήτων αναφέρονται σε αυτά τα θέματα.
- ²⁷ Alexandre Lamfalussy, ‘Δημιουργώντας μια ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά Χρηματοοικονομικών Υπηρεσιών,’ στο Philip Booth και David Currie , *Η ρύθμιση των Χρηματαγορών*, ΙΕΑ, Λονδίνο, 2003
- ²⁸ Ευρ. Επιτροπή, Green Paper: Modernising Labour Law to Meet the Challenges of the 21st Century, COM (2006) 708 final, σελ. 7

²⁹ OECD, Employment Outlook 2006, Παρίσι, 2006, σελ. 96 & 98. Αντίστοιχα συμπεράσματα συναντώνται και σε άλλες πηγές.

³⁰ Βλ. π.χ. Andrew Glyn, “Inequalities of Employment and Wages in OECD countries” στο Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 2001

³¹ Σχετικές εκτιμήσεις δείχνουν ότι, εάν οι χώρες μέλη του ΟΟΣΑ απορύθμιζαν τις διατάξεις ως προς τις συμβάσεις εργασίας σύμφωνα με τα δεδομένα των ΗΠΑ, η παραγωγικότητα της εργασίας θα αυξανόταν κατά μόλις 0,02% ετησίως. Αξίζει να σημειωθεί ότι η τιμή αυτή αντιστοιχεί σε πολύ μικρό μέρος του πιθανού λάθους στη μέτρηση του μέσου ρυθμού αύξησης της παραγωγικότητας. (OECD Employment Outlook 2007, κεφ. 2, σελ. 71. Εκτιμήσεις επί δείγματος 18 χωρών μελών του ΟΟΣΑ την περίοδο 1982-2003).

³² J. Anderson, J. Grahl, S. Jefferys and A. Tasiran: 'Labour Market Flexibility and Sectoral Productivity: a comparative study', *Employment Relations Research Series*, No. 66, Department of Trade and Industry, 2006.

³³ Για την Ολλανδία βλ.π.χ. A. Kleinknecht and C.W.M. Naastepad: 'The Netherlands: Failure of a neo-classical policy agenda', in *European Planning Studies*, Vol. 13, 2005, No. 8, pp. 1193-1204. Για το γενικότερο επιχείρημα, J. Grahl & A. Kleinknecht: 'Employment through labour market flexibility? A critical appraisal of the European Employment Strategy', in J. Huffschmid (ed.), *Economic policy for a social Europe. A critique of neo-liberalism and proposals for alternatives*, Palgrave, London, pp. 82-94.

³⁴ Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Communication: Towards Common Principles of Flexicurity*, 2007.

³⁵ Υποδηλώνεται ότι η απουσία ασφάλειας της εργασίας δεν είναι σημαντική, εφόσον υπάρχει επαρκής ασφάλεια απασχόλησης. Δηλ., εάν ο/η εργαζόμενος/η χάσει τη δουλειά του/της, μπορεί να βρει άλλη. Η υποκατάσταση αυτή της εργασίας από την απασχόληση εγείρει αντιρρήσεις. Π.χ. είναι απαραίτητο να εξασφαλιστεί η σαφής επίλυση του προβλήματος της «πληγής της απασχόλησης», την τάση δηλ. οι άνεργοι να επανεντάσσονται στην αγορά εργασίας μόνο εφόσον αποδεχτούν χαμηλότερη αμοιβή και χειρότερες συνθήκες εργασίας. Βλ. π.χ. Arulampalam et al. στο *Economic Journal*, Νοέμβρης 2001. Τέτοια όμως λύση δεν έχει προταθεί.

³⁶ Βλ. Gérard Filoche, 'Tornade patronale sur le Code du Travail', *Le Monde Diplomatique*, Μάρτιος 2008

³⁷ Βλ. π.χ. T. Anderson & M. Svarer, "Flexicurity - Labour Market Performance in Denmark", CE-Sifo Working Paper, 2108, Οκτώβρης 2007. Οι εν λόγω συγγραφείς θεωρούν ότι το υψηλό επίπεδο απασχόλησης της Δανίας οφείλεται απλά στη δημιουργία θέσεων εργασίας από το κράτος, και όχι στα μέτρα «ελαστικοποίησης» ('flexicurity'). Βλ. επίσης Hartmut Seifert & Andranik Tangian, "Globalisation and deregulation: Does flexicurity protect atypically employed?", WSI Discussion Paper No. 143, Μάρτιος 2006, οι οποίοι συμπεραίνουν ότι στη Σουηδία και στη Δανία, τα μέτρα «ελαστικοποίησης» έβλαψαν σοβαρά τους εργαζόμενους με κανονικές συμβάσεις εργασίας, χωρίς να επιφέρουν οφέλη σε εκείνους με ελαστικές συμβάσεις εργασίας.

³⁸ Βλ. Klaus Dräger and Sarah Wagenknecht, *Der Bolkesteinhammer muss weg! Europa braucht zukunftsfähige Dienstleistungen*, GUE/NGL group, European Parliament, archiv2007.sozialisten.de/download/informationmaterial/bolkestein/0601_guengl_bolkesteinbroschuere.pdf.

³⁹ Βλ. Reiner Musier and Clare Breidenich, 'Cap and Trade: From All Sides Now', APX, 2008, <http://www.apx.com/documents/APX-Cap-and-Trade-Overview.pdf>

⁴⁰ Πρόσφατα κύμα αυτοκτονιών έχει παρατηρηθεί στη Γαλλία. Βλ. A. Thibaud-Mony "Death at Work, *Le Monde Diplomatique*, English edition, 2007; S. Lauer, "Souffrances et suicides au travail", *Le Monde Diplomatique*, 21 Μαρτίου 2008.

⁴¹ Τα 'Rebound effects' αναφέρονται στην πιθανότητα η αυξημένη ενεργειακή αποδοτικότητα συνδεδεμένη με χαμηλότερα κόστη να οδηγήσει σε αύξηση της κατανάλωσης.